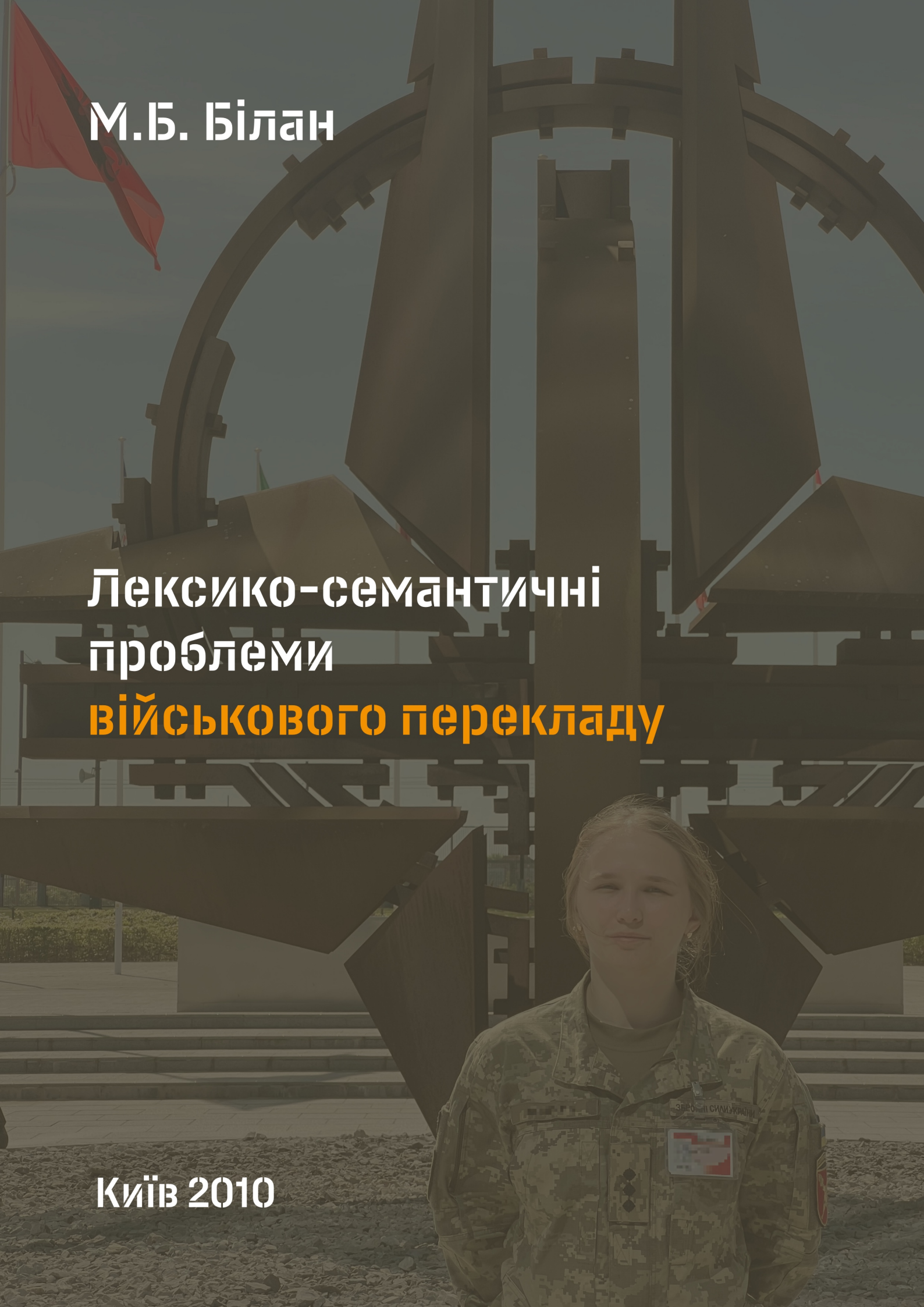

М.Б. Білан

Лексико-семантичні
проблеми
військового перекладу

Київ 2010

УДК 81'255'37=133.1=161.2:355.351(44)
ББК

Білан М. Б.

**Лексико-семантичні проблеми військового перекладу. – К. :
Логос, 2010. – 244 с.**

Роботу присвячено дослідженню лексико-семантичних особливостей українського перекладу військових статутних документів сухопутний військ збройних сил Франції. Мовні відмінності тексту оригіналу та тексту перекладу є причинами перекладацьких трансформацій.

При аналізі перекладів французьких військових статутних документів українською мовою виділено традиційні та специфічні лексико-семантичні трансформації. До традиційних трансформацій віднесено конкретизацію, модуляцію, генералізацію та компенсацію, а до специфічних – термінологізацію, детермінологізацію, спеціалізацію та деспеціалізацію. Під час порівняння оригіналів та їх перекладів з'ясовано, що серед типів перетворень переважають традиційні лексико-семантичні трансформації.

Для мовознавців, перекладознавці та всіх, хто цікавиться питаннями військового перекладу.

УДК 81'255'37=133.1=161.2:355.351(44)
ББК

ISBN

© М. Б. Білан, 2010

*Світлій пам'яті
моєї бабусі
Чорнобай Ольги Федорівни
присвячую*

ЗМІСТ

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ.....	6
ВСТУП.....	7
 Розділ 1. НАУКОВІ ЗАСАДИ ФРАНЦУЗЬКО-УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ ВІЙСЬКОВИХ СТАТУТНИХ ДОКУМЕНТІВ.....	13
1.1. Військовий статутний документ як об'єкт перекладознавчого дослідження.....	13
1.1.1. Типологія текстів французьких статутних документів.....	20
1.1.2. Когнітивний аспект перекладу текстів статутної документації.....	41
1.1.3. Фреймова структура концептів французьких статутних документів	49
1.2. Проблеми еквівалентності й адекватності при перекладі текстів статутної документації.....	66
1.3. Рівні семантичної еквівалентності при відтворенні текстів статутної документації.....	69
1.4. Одиниця перекладу французького військового статутного документа.....	78
1.5. Поняття трансформації. Типи трансформацій.....	84
Висновки до розділу 1	101
 Розділ 2. ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ ФРАНЦУЗЬКИХ ТЕКСТІВ ВІЙСЬКОВОЇ СТАТУТНОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ.....	105
2.1. Причини та типи лексико-семантичних трансформацій у перекладі текстів статутної документації	105
2.2. Традиційні типи лексико-семантичних трансформацій...	111

2.2.1.	Проста конкретизація.....	111
2.2.1.1.	<i>Проста конкретизація на рівні слова....</i>	114
2.2.1.2.	<i>Проста конкретизація на рівні словосполучення.....</i>	118
2.2.2.	Конкретизація з декомпресією.....	123
2.2.2.1.	<i>Однорозрядна конкретизація з декомпресією.....</i>	124
2.2.2.2.	<i>Дворозрядна конкретизація з декомпресією.....</i>	131
2.2.3.	Конкретизація з вилученням компонентів.....	136
2.2.4.	Модуляція.....	143
2.2.5.	Генералізація.....	148
2.2.6.	Компенсація.....	154
2.3.	Специфічні типи лексико-семантичних трансформацій...	161
2.3.1.	Термінологізація.....	161
2.3.2.	Детермінологізація.....	166
2.3.3.	Спеціалізація.....	172
2.3.4.	Деспеціалізація.....	177
2.4.	Кількісне співвідношення застосування лексико-семантичних трансформацій при перекладі статутних документів.....	183
	Висновки до розділу 2.....	192
	ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	201
	СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	209

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

ВСД	–	військовий статутний документ
МО	–	мова оригіналу
МП	–	мова перекладу
ТО	–	текст оригіналу
ТП	–	текст перекладу
ТСД	–	текст статутної документації

ВСТУП

У період стрімкого розвитку науки й техніки спостерігається гостра потреба в передачі великої кількості фахової інформації з інших мов, у дослідженнях лексико-семантичних прийомів перекладу такої літератури українською мовою. За останні роки помітне все більша зацікавленість лінгвістів проблемами термінології та термінотворення. Значне місце в лінгвістичних дослідженнях відводиться вивченню терміносистем, що виникають у результаті стрімкого розвитку нових наукових напрямків чи нових виробничих або суспільних реалій. Як правило, це відбувається на стику наук, виробництва чи діяльності людей. В умовах молодої Української держави ці процеси ще стрімкіші та ширші і вимагають особливої уваги дослідників. У зв'язку з цим у сучасній лінгвістиці все важливого значення набувають проблеми перекладу спеціальної лексики, функціонування систем термінів у різних галузях науки, техніки, суспільного життя.

На сучасному етапі інтенсифікації співробітництва між військовими інституціями України та Франції значно зросли обсяги перекладу військових статутних документів збройних сил Франції, які використовуються структурними підрозділами Збройних Сил України в якості довідкових матеріалів з метою проведення ефективного реформування оборонного сектору. Це зумовило

потребу у вивченні французьких військових текстів в оригіналі та перекладі, дослідженні трансформаційних процесів при перекладі військової документації. Наразі питання перекладу військових документів проаналізовані лише в роботах Г. М. Стрелковського [164, 165], Л. Л. Нєлюбїна [141], М. К. Гарбовського [55], С. І. Петрова [146], Н. І. Климович [97], Р. К. Мїньєра-Бєлоручєва [137], В. В. Балабїна [7, 8], П. А. Матюшї [134] та інших. Водночас особливості перекладу французьких військових статутних документів українською мовою залишилися фактично поза увагою дослідників.

Головна вимога здійснення будь-якого перекладу – максимально можливий ступїнь його еквівалентності оригіналу як у планї семантико-структурної подібності, так і в планї потенційного впливу на адресата. На практицї процес досягнення такої еквівалентності викликає ряд певних труднощів. Як відомо, наявність певних розходжень між мовою оригіналу (МО) і мовою перекладу (МП) (розходження в системї мов, мовних норм, узусів, інформаційних запасів носіїв МО та МП) не завжди дозволяє здійснити переклад за так званими семантико-структурними паралелями, що існують між мовами. У таких випадках мовний посередник змушений відступати від таких паралелей, а інколи й шукати нові способи передачі змісту тексту оригіналу (ТО) засобами МП через відсутність у конкретному випадку мовних паралелей між МО та МП.

Застосування перекладацьких трансформацій виступає засобом досягнення перекладацької еквівалентності в умовах відсутності можливості перекладу за мовними паралелями. Погоджуючись із Л. К. Латишевим [121, с. 95], поділяємо всі перекладацькі прийоми на два основних типи: підстановки та трансформації. Такий поділ дозволяє стверджувати, що при відтворенні ТО за відмови від використання підстановки використовується трансформація.

Дослідження присвячено вивченню особливостей застосування перекладацьких трансформацій при відтворенні французьких військових статутних документів (ВСД) українською мовою.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю й водночас відсутністю комплексного аналізу лексико-семантичних проблем перекладу французьких текстів ВСД. Це стосується, по-перше, вивчення жанрової типології та концептуальної структури ВСД у мові оригіналу та перекладу. По-друге, йдеться про визначення типів перекладацьких трансформацій при відтворенні українською мовою французьких ВСД. Семантика текстів значною мірою визначається вживанням у них як загальноновживаних, так і військово-технічних лексичних одиниць, які становлять певні проблеми при перекладі.

Мета дослідження полягає у виявленні типів перекладацьких трансформацій при перекладі французьких ВСД українською мовою та засобів відтворення прагматичної інформації в текстах

статутної документації. Для досягнення поставленої мети необхідно було розв'язати такі завдання:

- визначити поняття “військовий статутний документ” з погляду перекладу;
- побудувати фреймову модель ВСД за допомогою контент-аналізу текстів статутних документів;
- визначити одиницю перекладу ВСД;
- окреслити рівні семантичної еквівалентності при відтворенні французьких ВСД українською мовою;
- встановити типи лексико-семантичних трансформацій при перекладі ВСД сухопутних військ ЗС Франції.

Об'єктом дослідження є тексти ВСД сухопутних військ французькою мовою, а також їхні українські переклади.

Предметом вивчення є специфіка відтворення французьких лексичних одиниць ВСД сухопутних військ українською мовою.

Мета і завдання дослідження зумовили використання таких **методів аналізу**, як: *метод концептуального аналізу* ТО та ТП з метою опису семантичної структури ВСД. Для моделювання інформаційного наповнення концептів ВСД використано *методику контент-аналізу* та *фреймового аналізу*. Для аналізу перекладацьких трансформацій було застосовано *компонентний, контекстуальний та порівняльно-зіставний аналіз*.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в ньому вперше:

- запропоновано фреймову структуру французьких військових текстів статутної документації та їх українських перекладів;
- деталізовано типи лексичних трансформацій з урахуванням специфіки перекладу військових статутних документів;
- проаналізовано відмінності застосування перекладацьких трансформацій залежно від типу військового статутного документа та з'ясовано їх причини.

Теоретичне значення проведеного дослідження полягає у подальшій розробці аспектів часткової теорії військового перекладу, порівняльної семасіології та термінознавства, зокрема у подальшому дослідженні принципів установлення еквівалентності й адекватності перекладу, застосування перекладацьких трансформацій для подолання відмінності мовних норм, визначення засобів передачі лексичних одиниць оригіналу в перекладі.

Практична цінність проведеного дослідження зумовлено можливістю використання його результатів для подолання лексичних труднощів перекладу ВСД, а також у викладанні курсу “Теорія та практика перекладу”, у спецкурсах “Основи військового перекладу”, “Військово-технічний переклад”, “Військово-

політичний переклад”, “Військово-спеціальний переклад”, при укладанні спеціальних дво- та багатомовних словників.

Матеріалом дослідження слугувала збірка документації сухопутних військ ЗС Франції та її переклад українською мовою, яка характеризується більшістю дослідників, як найбільш “військова”, і є, як правило, головним джерелом лексикологічних і лексикографічних досліджень військової мови. Під час концептуального аналізу було розглянуто 11 ВСД стратегічного рівня, 14 ВСД оперативного рівня та 29 ВСД тактичного рівня загальним обсягом 5321 сторінки. Для виявлення типових перекладацьких трансформацій було відібрано 3245 речень з ВСД стратегічного, оперативного і тактичного рівнів.

Автор висловлює глибоку вдячність доктору філологічних наук, професору Олександру Івановичу Чередниченку за безцінну наукову й методичну допомогу у написанні роботи.

Особлива вдячність моїй сім’ї та моїй дружині за підтримку всіх моїх творчих починань.

РОЗДІЛ 1

НАУКОВІ ЗАСАДИ ФРАНЦУЗЬКО-УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ ВІЙСЬКОВИХ СТАТУТНИХ ДОКУМЕНТІВ

1.1. Військовий статутний документ як об'єкт перекладознавчого дослідження

Військовий текст є мовленнєвим твором, що функціонує у сфері спілкування військовослужбовців. Військові тексти відрізняються від цивільних за низкою ознак, в яких відбиваються особливості цієї сфери спілкування. Діяльність військовослужбовців регламентована статутами, таким самим чином регламентована і письмова мова військовослужбовців. Це надає помітної офіційної забарвленості будь-яким військовим документам та статутам, зокрема.

Переклад як один із видів мовленнєвої діяльності являє собою процес адекватної та повноцінної передачі думок, висловлених однією мовою, засобами іншої мови.

З точки зору комунікативної та функціональної спрямованості прийнято розрізняти такі види перекладу:

- художній,
- суспільно-політичний,
- спеціальний [172, с.10].

Ми не будемо вдаватися до дискусії про класифікацію видів перекладу, оскільки це не є метою нашого дослідження. Цілком погоджуємося з класифікацією Л. Л. Нєлюбїна, в якій він виділив в окремий вид спеціальний переклад. Військовий переклад є одним із видів спеціального перекладу з точки зору типових для нього документів (статути, бойові документи, інструкції тощо).

Військовий переклад як окремий вид спеціального перекладу характеризується тільки йому притаманними військовими документами та специфічними видами роботи перекладача. До військових документів належать науково-технічні матеріали, що пов'язані з життєдіяльністю військ та установ збройних сил держави. Загальною особливістю всіх військових документів є їх насиченість військовими реаліями, тобто, поняттями, що використовуються суто у військовій справі.

Вивчаючи французькі військові тексти, можна погодитися з думкою Г. М. Стрелковського [165, с. 18], що функціональна спрямованість військового тексту є найважливішим критерієм класифікації військових текстів. Цей фактор дає змогу стверджувати, що військові тексти суттєво відрізняються від текстів у художній літературі, де функціональна спрямованість не відіграє суттєвої ролі.

Отже, військовий переклад – це спеціальний вид перекладу з яскраво вираженою військово-комунікативною функцією. Відмінною особливістю військового перекладу є його значна термінологічність та досить чітке викладення матеріалу при відносній відсутності образно-емоційних засобів [172, с. 10].

Питання розробки аспектів військового перекладу в українському перекладознавстві знаходяться на початковому етапі свого розвитку. На даний час можна навести лише праці В. В. Балабіна [7, 8] та П. А. Матюші [134].

Оскільки ми виділяємо військовий переклад як окремий вид спеціального перекладу, логічним було б провести класифікацію текстів, які використовуються у військовому перекладі. Питанню класифікації військових текстів присвячено декілька праць відомих учених-лінгвістів. Проаналізуємо різні точки зору з цього питання. Р. К. Міньяр-Белоручев [137, с. 195] наводить таку класифікацію військових текстів:

- бойові документи;
- статuti і настанови;
- інструкції та технічні описи;
- військово-наукові статті;
- військова публіцистика.

Г. М. Стрелковський [165, с. 10] у своїй книзі, яка повністю присвячена теорії та практиці військового перекладу, наводить іншу класифікацію військових текстів. На його думку, класифікацію військових текстів можна зробити залежно від функціонального призначення текстів. Отже, автор поділяє військові тексти на дві великі групи:

1) тексти інформаційного змісту:

- військово-технічні тексти;
- військово-інформаційні тексти;
- військово-публіцистичні тексти;

- військово-наукові тексти;
- 2) тексти, що регламентують життєдіяльність військ:
 - статuti і настанови;
 - військово-ділові тексти.

На думку Л. Л. Нєлюбїна [172, с. 11], до військових матеріалів зазвичай відносяться військово-художні тексти, військово-публіцистичні; військово-політичні; військово-наукові; військово-технічні та документи військового управління. А до суто військових матеріалів належать науково-технічні матеріали й акти військового управління, пов'язані з життєдіяльністю військ і військових установ збройних сил держави. Військово-художні, військово-публіцистичні та військово-політичні матеріали є військовими лише за своєю спрямованістю й тематикою і, головним чином, мають такі ж самі риси, що притаманні всім художнім, публіцистичним і політичним текстам. Однак, уже в іншій своїй роботі Л. Л. Нєлюбїн [141, с. 141] наводить іншу класифікацію військових матеріалів (за автором - бойових документів). На його думку всі військові документи слід поділити на такі групи:

- 1) Накази, розпорядження, офіційні листи, службові записки, шифри, коди та інші оперативно-тактичні документи, цінність яких визначається їх свіжістю;
- 2) Офіційні друковані видання, що мають більш постійний статус (статuti, настанови, інструкції);
- 3) Географічні документи (карти, схеми тощо);
- 4) Особисті документи та знаки розрізнення з'єднань;

5) Щоденники, записні книжки, особисті записи та фотографії

6) Особиста переписка;

7) Газети й інші друковані видання;

8) Оголошення цивільної влади.

Отже, автори досить по-різному здійснюють класифікацію військових документів, однак ми можемо знайти і спільні риси всіх наведених класифікацій. У всіх класифікаціях статuti винесені в окремий вид документів, хоча у Л. Л. Нєлюбіна [172, с. 11] вони і називаються актами військового управління.

На нашу думку, особливий інтерес у дослідженні труднощів перекладу викликає статутна документація та бойові документи збройних сил Франції, оскільки вони, як нам відомо, ще не були досліджені з перекладознавчої точки зору. У своєму дослідженні ми обмежимося вивченням особливостей перекладу статутної документації сухопутних військ Франції.

За визначенням військового енциклопедичного словника, статут – “це офіційний нормативно-правовий документ, що регламентує повсякденну діяльність військовослужбовців, побут та несення служби у збройних силах, підготовку особового складу, а також визначає головні бойові дії підрозділів, частин і з’єднань” [247, с. 769]. Сучасний тлумачний словник української мови визначає статут як “зведення правил, що визначають завдання, структуру, функції та порядок діяльності будь-якої установи, організації і т. ін.” [257, с. 830]. Французький тлумачний словник Le Robert&Clé internationale дає таку дефініцію статуту: “Статут –

це збірка правил для виконання” [265, с. 863]. Інші довідкові видання надають практично однакове визначення, тому, узагальнюючи наведені вище тлумачення, у дослідженні під **статутною документацією будемо розуміти сукупність нормативно-правових документів, якими керуються військовослужбовці збройних сил держави в мирний і воєнний час.**

Головне призначення статутної документації – це регламентування життєдіяльності військ у різноманітних умовах повсякденного життя та бойової обстановки. Інформаційна частина у статутах є головною, оскільки в ній повідомляється, як необхідно діяти підрозділам у тій чи іншій ситуації та яка послідовність таких дій. Необхідно зазначити, що “...статути регламентують саме діяльність військ і підрозділів, тому в цьому жанрі військової літератури в повній мірі зберігається спонукальна частина змісту” [165, с. 45].

Військовий статутний документ (ВСД) тривалий час був об’єктом дослідження у багатьох наукових працях таких відомих лінгвістів: Г. М. Стрелковського [164, 165], Л. Л. Нєлюбіна [141], С. І. Петрова [146], Н. І. Климович [97], Р. К. Міньяр-Бєлоручева [137], М. К. Гарбовського [55] та інших.

Однак незважаючи на досить велику кількість праць, присвячених перекладу військових документів, військовий статутний документ як складова частина військових документів у проведених дослідженнях посідав другорядне місце. У роботах

зазначених вище лінгвістів статутний документ досліджувався лише у загальній структурі військового тексту.

Г. М. Стрелковський у своїй роботі, присвяченій теорії та практиці військового перекладу, дав лише загальні характеристики ВСД, не вдаючись до аналізу будь-яких інших особливостей [165, с. 128]. Автор відносив ВСД до групи текстів, що регламентують життєдіяльність військ.

Розглядаючи роль статутних документів, Г. М. Стрелковський зазначав: “...статути перекладаються досить часто, оскільки саме в них описується прийнята у збройних силах військова доктрина та її практичне застосування у діяльності військ” [165, с. 72]. Автор не дає класифікації та не визначає місце ВСД у загальній структурі військового тексту.

Л. Л. Нєлюбін [141, с. 8], досліджуючи проблеми перекладу бойових документів сухопутних військ, наводив загальну класифікацію військових документів, згідно з якою статут належить до офіційного документа у військово-повітряних силах та до “воїнських” (термін Л. Л. Нєлюбіна) [141, с. 10] у сухопутних військах. На сьогодні згадана праця Л. Л. Нєлюбіна залишається, по суті, єдиним дослідженням, у якому систематизовано та наведено загальну класифікацію всіх військових документів. Відповідно до цієї класифікації статути віднесені до офіційних друкованих видань із постійним статусом.

Окремі аспекти ВСД досліджували С. І. Петров [146] та Н. І. Климович [97]. Так, автор, аналізуючи військові документи, зазначав: “... у лінгвістичному плані важливість дослідження

статутів визначається тим фактом, що вони дають зразок військової мови, виконують нормативну функцію по відношенню до військової субмови в цілому” [97, с. 20].

Р. К. Міньяр-Белоручев виокремлював статутні документи в окремий вид військового тексту. Автор наголошував, що ВСД характеризуються канцелярсько-діловим стилем, стереотипністю мовних засобів, відсутністю образних засобів. Особливою характеристикою статутних текстів є надзвичайно висока інформативність [137, с. 195]. Однак Р. К. Міньяр-Белоручев не вдавався до вивчення особливостей перекладу ВСД, а лише обмежився дослідженням характеристик військових документів у цілому.

Підсумовуючи, можна констатувати, що питання перекладу ВСД розкриті недостатньо й вимагають окремого дослідження.

1.1.1. Типологія текстів французьких статутних документів

При перекладі текстів французьких ВСД основним завданням перекладача є досягнення адекватності ТО і ТП. Ми навмисне використовуємо поняття адекватності, а не еквівалентності, тому що, на нашу думку, ці поняття варто розрізняти. Як зазначає О. І. Чередниченко, “адекватний переклад може бути еквівалентним на системному рівні (мова), тобто спиратися на міжмовні відповідники, але він може і не бути таким у

разі, якщо формальний відповідник не передає функцію тексту оригіналу і комунікативну мету стосовно одержувача” [183, с. 234].

Еквівалентність зорієнтована на результат перекладу, на відповідність створюваного ТП оригіналу, адекватність має оптимальний, а не максимальний характер, тобто переклад може бути адекватним навіть тоді, коли кінцевий текст еквівалентний вихідному лише на одному з семіотичних рівнів або в одному з функціональних вимірів. Отже, еквівалентність важлива лише на рівні мовних одиниць, у той час як адекватність розглядається на рівні всього тексту.

Під час перекладу ТСД необхідно враховувати такі фактори:

- перекладач повинен мати спеціальні знання з військової галузі, інакше адекватний переклад даних текстів буде неможливий;
- необхідний високий рівень загальних фонових знань, тому що у військових текстах зустрічаються поняття з багатьох галузей наукового знання: історії, психології, соціології, релігії, економіки та ін.

Одночасно перекладачу слід ураховувати такий важливий фактор, як *пресупозицію*. Пресупозиція — це один із екстралінгвістичних факторів, засобів лінгвістичної когезії тексту. Поняття пресупозиції екстраполювалося з логіки і визначається як комплекс умов, виконання яких необхідне, щоб висловлення було зрозуміле. Головним із умов є наявність фонових знань, необхідний для взаємного розуміння автора військового тексту й адресата. Без спеціальних знань повноцінне розуміння тексту неможливе. Рівень

знань повинен бути високий і містити фонові знання не тільки в галузі військової справи, але й у суміжних галузях. Пресупозиція відіграє домінуючу роль у військових текстах, тому що вони призначені для порівняно невеликого кола читачів.

Таким чином, перекладач повинен не тільки дуже добре володіти мовою й бути обізнаним у теорії й практиці перекладу, але й бути фахівцем у сфері військової справи, щоб "охоплювати" і сприймати макроструктуру ТО, тобто повний обсяг текстуальної інформації, у той час як фахівець із низьким рівнем семіотичної підготовки здатний сприйняти тільки мікроструктуру тексту, тобто його окремі фрагменти.

Одним із важливих аспектів адекватного перекладу французьких ВСД є відтворення прагматики, закладеної авторами цих текстів. Переклад як частина міжмовної комунікації включає в себе два мовленнєві акти, де другий являє собою проекцію першого в культурі іншої мови. Іншими словами, це означає, що один мовленнєвий акт автор здійснює з урахуванням потенційного реципієнта. Щодо прагматики перекладу, важливим є той факт, що прагматичні відносини в мережі первинної комунікації МО при посередництві перекладача проектуються на мережу вторинної комунікації МП. Детально аналізуючи прагматику перекладу О. Д. Швейцер зазначав, що прагматичні відносини, що виникають у комунікативній ситуації МО, відтворюються в мовленнєвому акті МП у модифікованому вигляді, оскільки не буває двох абсолютно ідентичних актів комунікації. Подібні модифікації прагматичних відносин відбуваються не тільки через різні культури МО та МП, а

також і різницю у сприйнятті тексту оригінала перекладачем-рецепієнтом, який одразу оцінює його з огляду на власну культуру та обсяг свого екстралінгвістичного запасу.

Виходячи з вищезазначеного, питомої ваги для здійснення адекватного перекладу французьких ТСД набуває референційна інформація. Спираючись на цю тезу, вважаємо за необхідне розглянути типологію текстів французьких ВСД.

Матеріалом нашого дослідження слугували статутні документи сухопутних військ збройних сил Франції. З урахуванням загальної схеми керування збройними силами Франції, всі ВСД у нашому дослідженні поділяємо на три групи:

- документи стратегічного рівня;
- документи оперативного рівня;
- документи тактичного рівня.

Розглянемо детальніше кожний рівень.

За визначенням французьких військових лексикографічних джерел, стратегічний рівень – це “...рівень війни, на якому держава або група держав визначають цілі для захисту на національному та багатонаціональному рівнях і розгортають національні ресурси, особливо військові, для їх досягнення” [262, с. 152; 264, с. 18].

У військовому енциклопедичному словнику вираз “стратегічний рівень, стратегія” сформульовано так: це – “...складова частина воєнного мистецтва, його найвищий рівень, що охоплює теорію та практику підготовки країни та її збройних сил до війни, планування та ведення операцій стратегічного масштабу і війни, в цілому” [247, с. 711].

ВСД стратегічного рівня – це тип документів, в яких визначається загальне керівництво військовими операціями,

розгортанням сил (засобів) у чіткій відповідності до визначених цілей на військово-політичному рівні [247, с. 712].

Композиційна структура ВСД стратегічного рівня представлена на рис. 1.1 та 1.2.

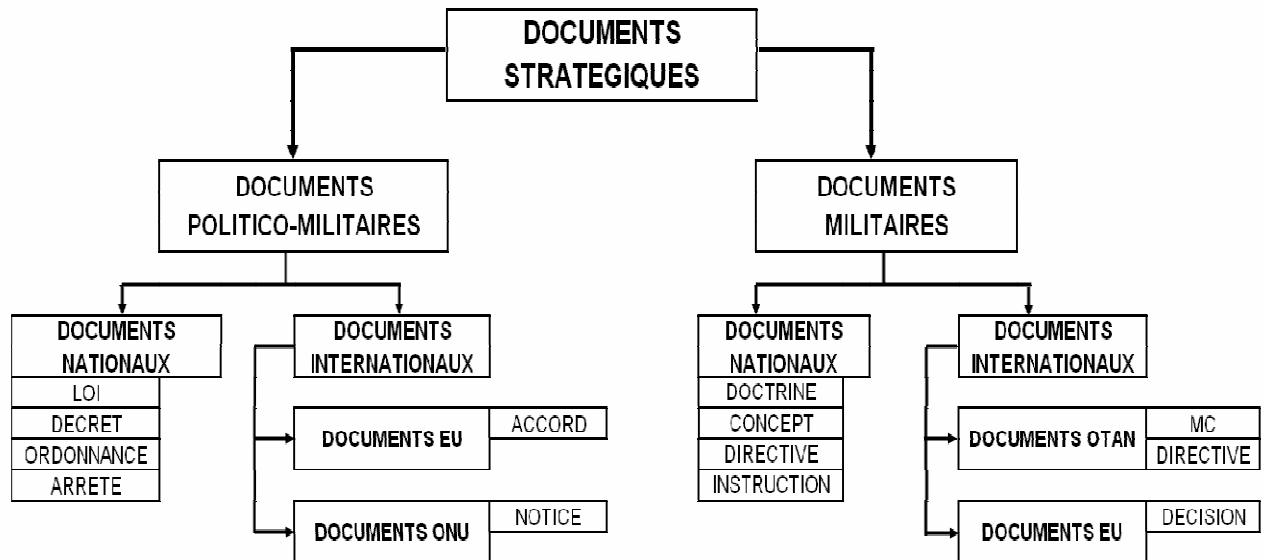

Рис. 1.1. Статутні документи стратегічного рівня (оригінал)

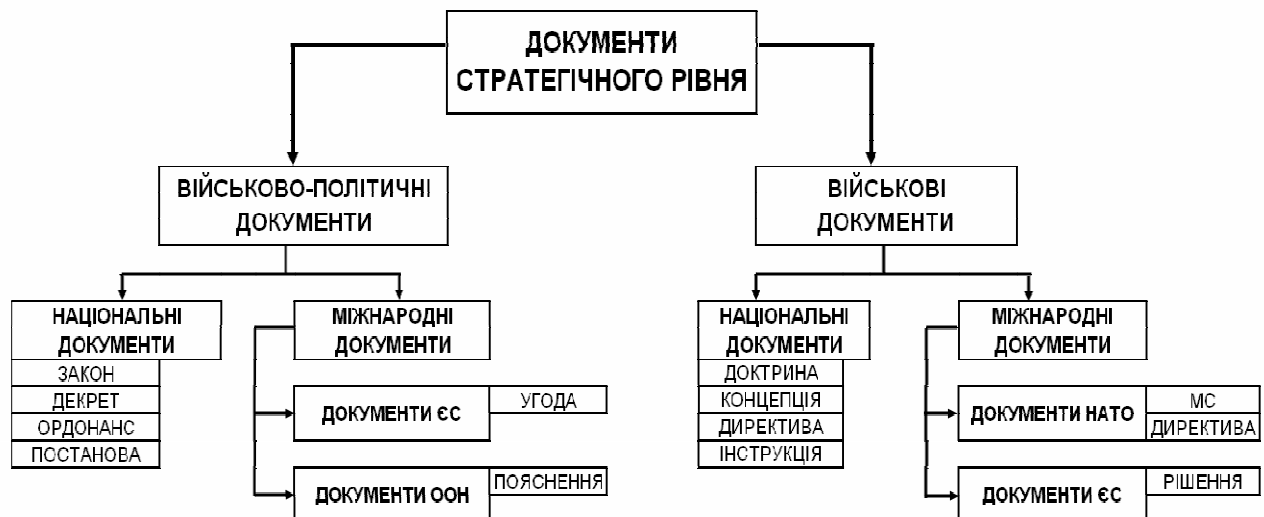

Рис. 1.2. Статутні документи стратегічного рівня (переклад)

Статутна документація стратегічного рівня збройних сил Франції поділяється на військово-політичну документацію стратегічного рівня та військову документацію стратегічного рівня.

Військово-політичні документи стратегічного рівня поділяються на дві групи: національні документи (статутні документи, підготовлені та видані французькою стороною) та міжнародні документи (статутні документи, підготовлені та видані міжнародними організаціями, до складу яких входить Франція).

Військово-політична документація стратегічного рівня розглядається як така, що визначає засади загальної стратегії, тобто рівня, на якому держава або група держав визначає цілі безпеки на національному чи багатонаціональному рівні та використовує військові національні ресурси для їх досягнення. Військово-політичні документи стратегічного рівня поділяються на міжнародні та національні.

У національних статутних документах виділено такі різновиди статутних документів: закон, декрет, ордонанс, постанова, доктрина, концепція, директива, інструкція. Міжнародні статутні документи поділяються на дві групи: документи ЄС та документи ООН.

Статутна документація оперативного рівня – це такі нормативно-правові документи, що охоплюють теорію та практику підготовки і ведення загальновійськових, спільних і самостійних операцій (бойових дій) об'єднаннями різних видів збройних сил [247, с. 712].

Структура документів оперативного рівня представлена на рис. 1.3 та 1.4.

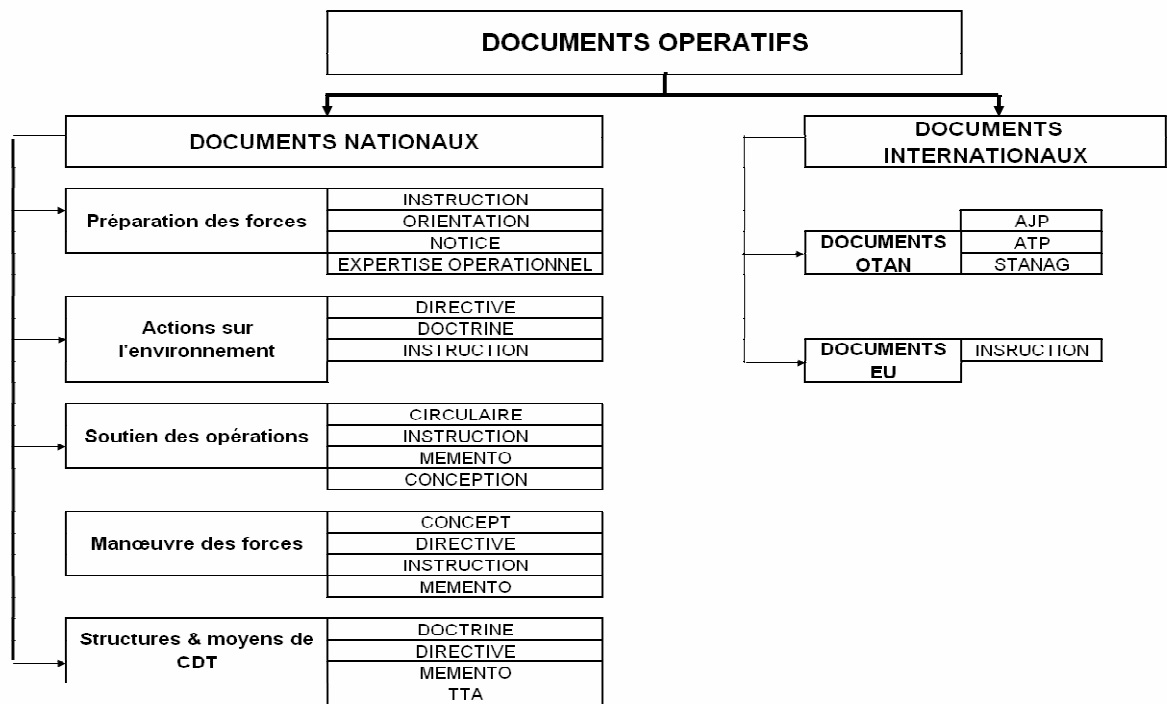

Рис. 1.3. Статутні документи оперативного рівня (оригінал)

Рис. 1.4. Статутні документи оперативного рівня (переклад)

ВСД оперативного рівня стосуються питань способу дій частин і підрозділів при виконанні відповідних фаз військової

операції. Французький військовий словник визначає документацію оперативного рівня так: “... документація, що розробляється на такому рівні війни, де плануються та проводяться операції та широкомасштабні кампанії з метою досягнення стратегічних цілей на театрах воєнних дій або в зонах проведення операцій” [264, с. 152].

Усі ВСД оперативного рівня були поділені в нашому дослідженні на дві великі групи: французькі національні документи оперативного рівня та міжнародні документи оперативного рівня. З метою їх систематизації було проведено їх класифікацію з утворенням груп документів за функціональними характеристиками, які показані на рис. 1.3. та 1.4.

Як видно з рисунків, усі національні документи були поділені на 5 основних груп.

Документація тактичного рівня – це такі “нормативно-правові документи, що регламентують підготовку та ведення операції частинами і підрозділами збройних сил” [247, с. 914]. За визначенням французького тлумачного словника, тактичний рівень “...це такий рівень бойових дій, на якому здійснюються планування та проведення бойових дій для досягнення військових цілей, які визначені як тактичні” [264, с. 24].

ВСД тактичного рівня визначають порядок дій окремих елементів у веденні операцій. Структура статутних документів тактичного рівня подана на рис. 1.5 і 1.6. Усі ВСД тактичного рівня поділяються на дві великі групи: міжнародні статутні документи тактичного рівня та національні статутні документи тактичного рівня. Національні документи в нашому дослідженні поділені на загальні та тактико-оперативні.

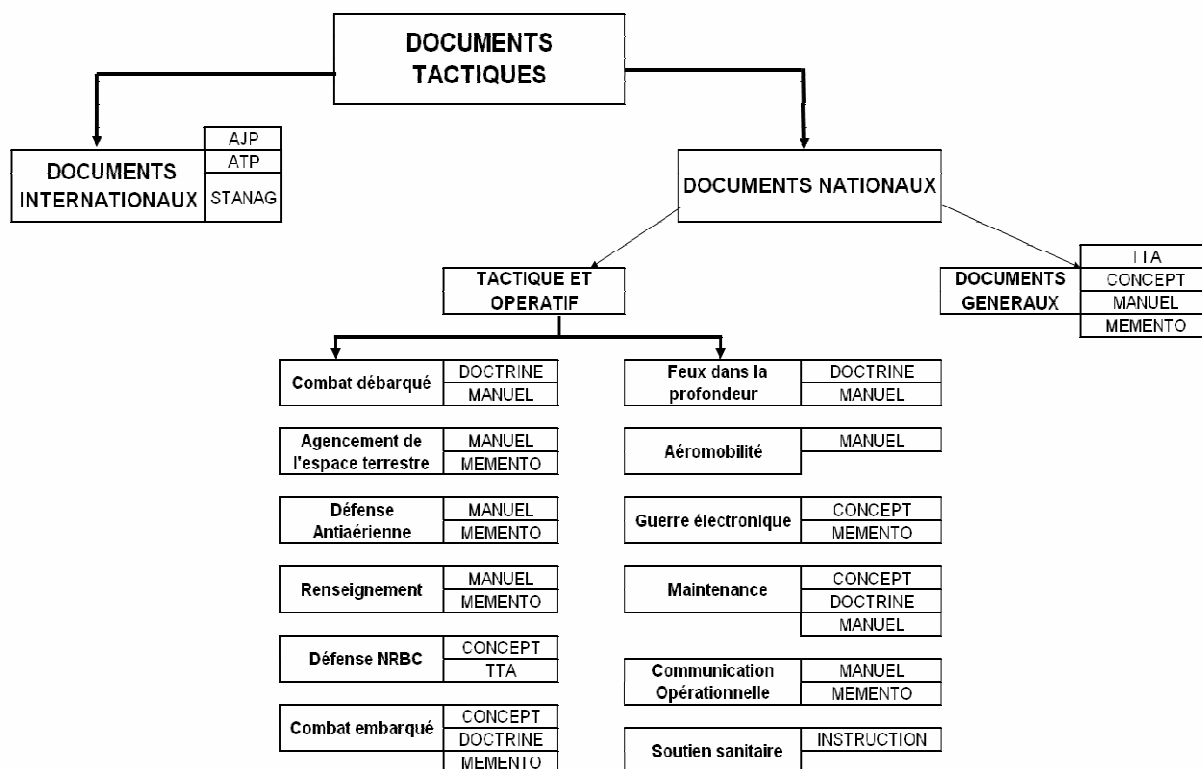

Рис. 1.5. Статутні документи тактичного рівня (оригінал)

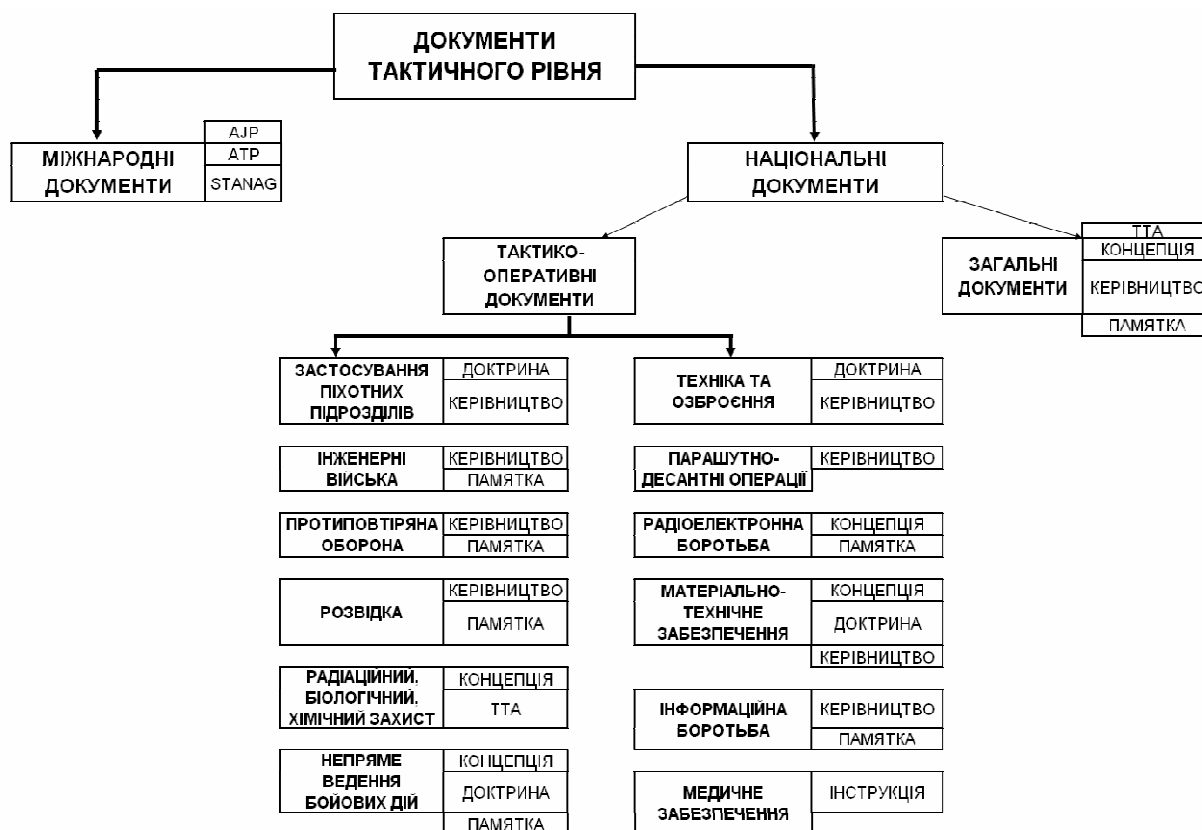

Рис. 1.6. Статутні документи тактичного рівня (переклад)

Систематизуючи всі тактико-оперативні ВСД, ми поділили їх на підгрупи з огляду на функціональне призначення кожної підгрупи. У результаті було отримано 12 окремих підгруп тактико-оперативних документів тактичного рівня. Група тактико-оперативних статутних документів виявилася найбільш чисельною.

Розглянемо детальніше структурно-композиційні та прагматичні аспекти зазначених документів, які використовуються на стратегічному, оперативному і тактичному рівнях.

Концепція (concept) – це такий тип ВСД, в якому сформульовано поняття або загальні ідеї проведення військових заходів, шляхи, за якими це має бути виконано та визначені підрозділи, що готові це здійснити [262, с. 84]. Прагматичні настанови такого різновиду ВСД характеризуються описовою функцією, автор повідомлення лише узагальнено повідомляє певне явище або дію. Лексичний апарат характеризується загальноповживаною лексикою з прихованим контекстом.

Є декілька різновидів концепції: концепція застосування сил, концепція операції та стратегічна концепція. Розглянемо детальніше кожний різновид концепції на прикладах.

Концепція застосування сил (concept d'emploi des forces) визначає загальні принципи, умови та кінцеві цілі застосування сил у конкретному стратегічному контексті. Використовується суто на тактичному рівні.

Проілюструємо уривок із французької концепції використання артилерії:

La nécessité d'actualiser le *Необхідність у доопрацюванні*

<i>concept d'emploi de l'artillerie sol-sol résulte de la profonde transformation du contexte général d'engagement des forces terrestres, de l'accroissement considérable des performances des équipements et de l'élargissement du rôle des feux sol-sol [267, p. 9].</i>	<i>концепції використання артилерії є наслідком глибоких змін загального контексту використання наземних сил, значного зростання технічних характеристик озброєння та підвищення ролі нанесення ударів за допомогою артилерії [268, с. 9].</i>
--	--

Концепція операції (concept de l'opération) на стратегічному та оперативному рівнях являє собою вид ВСД, в якому висловлюються наміри військового командування щодо використання сил, хронологія та місце для досягнення цілей із метою узгодження процесу використання наявних ресурсів.

Наведемо уривок із французької концепції стратегічного рівня, в якій описуються принципи допомоги збройних сил Франції африканським збройним силам із метою підтримання миру на континенті:

<i>Le concept RECAP, conçu et parrainé par la France, trouve naturellement sa place dans les grandes fonctions stratégiques de la politique française de sécurité et de défense. La fonction prévention constitue l'aspect majeur de RECAP: elle se</i>	<i>Концепція RECAP, розроблена та взята під контроль Францією, є однією з основних стратегічних функцій французької політики з безпеки та оборони. Функція попередження є головним елементом цієї концепції: вона</i>
---	---

manifeste autant par un état d'esprit que par des actions permanentes et explique notamment le rôle majeur joué par les exercices. L'action à distance, ou fonction projection, représente l'autre aspect du concept [269, p. 7].

виражається як за допомогою відповідного ставлення, так і за допомогою постійних дій і пояснює велике значення спільних навчань. Перекидання представляє собою інший аспект цієї концепції [270, с. 7].

Стратегічна концепція (concept stratégique) являє собою ВСД, в якому описується загальний порядок дій з огляду на конкретну стратегічну обстановку. Така концепція визначає лише загальні принципи використання військових, дипломатичних, економічних, психологічних та інших ресурсів для досягнення поставленої мети. Для ілюстрації стратегічної концепції наведемо уривок із Білої книги:

Scénario 3 – Atteinte à l'intégrité du territoire national hors métropole

Dans cette hypothèse est envisagée une menace contre nos départements et territoires d'outre-mer, qui peut revêtir plusieurs formes : agression directe dans un but territorial – éventualité peu probable – ou actions indirectes de

Сценарій 3 – Зазіхання на цілісність національної території поза межами метрополії

У цьому випадку прогнозується виникнення загрози нашим заморським територіям та департаментам. Такі загрози можуть мати різноманітні форми: пряму агресію з метою захоплення території – така

déstabilisation sur le territoire concerné.

Un agresseur déterminé aurait peut-être l'avantage de la surprise, mais se heurterait lui-même, dans la majorité des cas à des problèmes importants liés à la projection de forces, compte tenu des distances d'intervention, des difficultés d'accès et des délais d'acheminement [271, p. 67].

можливість мало вірогідна або непряму агресію з метою дестабілізації ситуації на визначеній території. Будь-який агресор може використати фактор раптовості, однак він зіштовхнеться в більшості випадків з дуже серйозними проблемами, пов'язаними з перекиданням військ, враховуючи відстань, на якій здійснюється операція, труднощі доступу на територію та часовий фактор при доставці військ і техніки [272, с. 67].

Головною рисою концепції є надзвичайна точність і стислість викладення інформації, динамічність та експресивність композиційної побудови текстового масиву, оскільки стислий текст сприймається швидше й запам'ятовується у великому обсязі [141, с. 94]. Стислість і лаконічність викладення пояснюється необхідністю представлення інформації, яка б не перевантажувала реципієнта, оскільки головною метою є необхідність ознайомлення із загальною ситуацією.

Доктрина (doctrine) – це такий тип ВСД, в якому формулюються фундаментальні принципи, що визначають: яким

чином дії збройних сил сприяють досягненню поставленої мети [262, с. 10]. Ці принципи мають імперативний характер, однак їх дотримання вимагає уточнення. Доктрина використовується на стратегічному, оперативному і тактичному рівнях і визначає головні напрямки проведення військових операції та їх можливі варіанти. Прагматичні настанови, що повинні відтворюватися у перекладі у таких ВСД, здійснюють інструктивно-інформативну функцію, однак без використання конкретних фактів. Такий різновид ВСД визначає спосіб дій кожного рівня командування для розробки та проведення військових операцій з урахуванням цілей, поставлених вищим командуванням, наявних засобів та загальної кон'юнктури обстановки.

Отже, доктрина – це сукупність загальних понять, виходячи з яких проводяться операції. Вона призначена для командування всіх рівнів.

Розрізняють загальновійськову доктрину (*doctrine interarmées*) і доктрину застосування сил (*doctrine d'emploi des forces*).

Загальновійськова доктрина розробляють відповідні служби Генерального штабу збройних сил Франції. Вона охоплює загальні питання життєдіяльності збройних сил (наприклад: загальновійськова доктрина з попередження криз, загальновійськова доктрина застосування сил (військ) при проведенні операції, загальновійськова доктрина з організації управління під час операції тощо). Проілюструємо уривок із

загальновійськової доктрини командування при проведенні операції:

L'organisation du commandement en opération doit satisfaire aux principes suivants.

Continuité de la chaîne de commandement, pour garantir en toute circonstance un contrôle strict de l'ensemble des actions menées par les forces.

Unicité du commandement pour identifier à chaque niveau de responsabilité une seule autorité.

Permanence pour être à même d'apprécier en temps réel toute évolution de la situation et réagir en conséquence. La permanence du commandement est systématiquement recherchée dès les premiers travaux de planification et jusqu'au retrait du dernier élément du théâtre [273, p. 23].

Організація командування під час проведення операції повинна відповідати таким принципам:

безперервність ланки командування для забезпечення за будь-яких умов жорсткого контролю над усіма діями підрозділів;

єдиначальність командування для визначення на кожному рівні відповідальності єдиного командування;

постійність для того, щоб у режимі реального часу оцінювати всі зміни обстановки та відповідно на них реагувати.

Підтримуватися постійність командування повинна перманентно, починаючи від процесу планування і до виведення останнього підрозділу з театру воєнних дій [274, с. 23].

Доктрина застосування сил визначає загальні принципи, згідно з якими повинні діяти окремі види збройних сил під час проведення різних типів операцій. На тактичному рівні використовуються лише доктрини застосування сил. У таких типах ВСД визначаються загальні принципи використання окремих видів збройних сил (наприклад: доктрина застосування бронетанкових підрозділів, доктрина застосування піхотних підрозділів, доктрина застосування підрозділів протиповітряної оборони та ін.).

<i>Dans ce nouveau contexte, l'arme blindée, majoritairement cantonnée, pendant la guerre froide dans des actions de force, mais de portée limitée. De plus, la formation donnée à ses personnels et les capacités des matériels qu'elle met en oeuvre lui permet de répondre aux exigences nouvelles, tant dans un conflit de haute intensité, que dans des crises d'intensité moindre [275, p. 31].</i>	<i>У цьому новому контексті бронетанкові сили, в основному, розміщені в період холодної війни в ударних частинах, однак для дії на невеликі відстані. Проте визначені підрозділи, озброєння та техніка, яку вони мають, дозволяє їм відповідати новим вимогам як при застосуванні в конфлікті високої інтенсивності, так і в конфліктах із меншим ступенем інтенсивності</i>
---	--

[276, с. 31].

Доктрина не має чітко визначеної структури. Зазвичай вона складається зі вступу, кількох розділів і висновків. В окремих випадках до такого документа можуть додаватися схеми, рисунки та інші наочні матеріали.

Довідник (mémento) – це ВСД інформативного характеру, який містить у собі вибірку даних, зібраних із кількох документів із конкретного питання. Може розроблятися на оперативному і тактичному рівнях, однак найбільш розповсюдженим варіантом є довідник тактичного рівня. Прагматичні настанови такого різновиду ВСД мають на меті лише проінформувати потенційного реципієнта про певні дії або факти. При перекладі таких ВСД слід уникати неточних тверджень та узагальнень.

Довідник оперативного рівня висвітлює питання загального характеру, тобто питання, що стосуються всіх збройних сил (наприклад: довідник із системи зв'язку для багатонаціональних штабів, довідник повітрянодесантних операцій, довідник з організації логістичного командування під час проведення операції).

Довідник тактичного рівня висвітлює питання, що стосуються конкретного роду військ або конкретних складових елементів збройних сил (наприклад: довідник із розмінування, довідник із системи командування наземного компонента, довідник постійних оперативних процедур застосування протиповітряної артилерії тощо). Наведемо приклад довідника тактичного рівня з використання систем КАРТАЖ:

Pour répondre aux besoins en liaisons d'un PC une force projetée doit disposer de plusieurs types de supports de communications dont la radio

Для того, щоб забезпечити вимоги КІІ у зв'язку, сили, що перекидаються, повинні мати значну кількість засобів телекомунікації, такі як

HF pour les liaisons de moyennes et longues distances.

Ce support radio HF peut être nominal ou de secours. La radio HF trouve une place prépondérante en tant que support nominal dans certaines conditions d'engagement et pour des éléments ponctuels est nécessaire [277, p. 8].

високочастотні рації для зв'язку на далеку та середню відстань.

Така підтримка за допомогою високочастотних рацій може бути номінальною або використовуватися для виклику допомоги. Високочастотні радіостанції посідають визначальне місце, оскільки номінальна підтримка в деяких умовах застосування підрозділів та для відокремлених елементів є необхідною [278, с. 8].

Керівництво (manuel) – це такий тип ВСД педагогічного характеру, в якому висвітлюються конкретні питання життєдіяльності збройних сил. Розробляється на оперативному і тактичному рівнях. Використовується найчастіше на тактичному рівні, значно рідше – на оперативному рівні.

На оперативному рівні даний тип документів висвітлює питання, що стосуються родів військ (наприклад: керівництво з організації та функціонування логістичної зони театру воєнних дій, керівництво з застосування інформаційної та комунікаційної систем на логістичному театрі воєнних дій).

На тактичному рівні керівництво висвітлює конкретні питання діяльності військ (наприклад: керівництво з логістичного забезпечення підрозділів аеромобільної бригади, керівництво з подолання перешкод, керівництво із застосування системи CARTHAGE тощо). Кожне керівництво на цьому рівні має своє позначення та номер, що дозволяє з назви визначити, якого роду військ стосується даний документ (наприклад: SIC 603/2, ТТА 950 та ін.). У сухопутних військах збройних сил Франції прийняті такі скорочення для маркування керівництв:

- ТТА (tout armes) – загальновійськові, тобто, призначені для всіх родів військ;
- SIC (système d'information et de communications) – інформаційні та комунікаційні системи;
- TRN (transport) – транспортування;
- ABC (arme blindé et cavalerie) – бронетанкові війська;
- INF (infanterie) – піхотні підрозділи;
- ALAT (aviation légère de l'armée de terre) – авіація сухопутних військ;
- ART (artillerie) – підрозділи артилерії;
- MAT (maintenance) – матеріально-технічне забезпечення;
- SAN (soutien sanitaire) – медичне забезпечення;
- TRS (transmissions) – підрозділи зв'язку;
- CAT (commissariat de l'armée de terre) – комісаріат сухопутних військ;
- GEN (génie) – інженерні війська.

Обсяги керівництва досить різноманітні (від 50 до 300 сторінок), так само, як і структура. Зазвичай усі керівництва досить насичені ілюстративним матеріалом та різноманітними додатками. Наведемо уривок із керівництва із застосування розвідувального ескадрону:

Le peloton RASIT E est articulé autour de quatre stations. Le plus souvent placé en 2° échelon, sur les flancs ou dans un intervalle, il participe à la recherche du renseignement, au sein de l'escadron, par la surveillance d'une zone donnée ou de points particuliers situés jusqu'à 40 km.

Le peloton RASIT E peut être employé directement aux ordres de la grande unité d'appartenance, soit de manière indépendante, soit en coopération avec les autres moyens électromagnétiques (RATAC de l'artillerie) [279, p. 9].

Взвод RASIT E розосереджується навколо чотирьох станцій. Найчастіше він розташовується у другому ешелоні, на флангах або між підрозділами. Бере участь у пошуку інформації у складі ескадрону, спостерігаючи за визначеною зоною або за особливим об'єктом на відстані до 40 км. Взвод RASIT E може бути використаний за прямим наказом командування з'єднання або разом з іншими електромагнітними засобами (RATAC в артилерії) [280, с. 9].

Такі види ВСД, як інструкція, директива, циркуляр, пояснювальна записка й орієнтування зустрічаються рідко серед

вивчених нами французьких ВСД. Проте ми вважаємо за потрібне дати їхній короткий опис.

Інструкція (*instruction*) – це “...документ загального характеру на постійній основі, який описує порядок дій з огляду на конкретну ситуацію” [266, с. 10]. Інструкція визначає мету, якої необхідно досягти, описує загальну думку або наміри командира та надає підлеглим необхідні вказівки, щоб діяти відповідно до його задуму. Такий ВСД використовується на стратегічному, оперативному і тактичному рівнях.

Директива (*directive*) – тип ВСД, що “...використовується вищими рівнями командування з метою визначення загальних інструкцій із конкретного питання” [266, с. 11]. Наприклад: директива з протипіхотних мін, директива з організації загальновійськового командування поза межами метрополії, директива з пошуку та порятунку під час бойових дій. Директива може бути призначена для стратегічного, оперативного і тактичного рівнів. Директиви тактичного рівня є малочисельними. Найбільша кількість директив розробляється для оперативного рівня.

Директиви стратегічного й оперативного рівнів визначають порядок дій із будь-якого питання, тобто, на відміну від концепції та доктрини, директива має імперативний характер. Директива як тип документа не має чіткої, стандартизованої структури.

Циркуляр (*circulaire*) – це ВСД, “... який має тимчасову дію та більш обмежений у своєму застосуванні, ніж інструкція” [266, с. 10]. Досить рідкісний тип документа.

Пояснювальна записка (notice) – ВСД педагогічного характеру, який надає загальні рекомендації законодавчого або статутного характеру. Досить рідкісний тип документа. Зазвичай розробляється для конкретизації певного кола питань.

Орієнтування (orientation) – ВСД інформативного характеру, в якому вище командування описує свої методи вирішення конкретного завдання. Досить рідкісний тип документа.

Проаналізувавши типологію ВСД збройних сил Франції, ми виділили в нашому дослідженні окремі типи ВСД, притаманні для стратегічного, оперативного і тактичного рівнів. Проаналізувавши суто французькі документи, ми визначили найбільш поширені ВСД: концепція, доктрина, довідник, керівництво і статутні документи, які є рідкісними серед ВСД (інструкція, директива, циркуляр, пояснювальна записка й орієнтування).

1.1.2. Когнітивний аспект перекладу текстів статутної документації.

Наприкінці ХХ століття лінгвістика разом з іншими науками звернулась до вивчення проблем отримання, зберігання та використання інформації людиною засобами мови, що й зумовило її когнітивну спрямованість.

Парадигма гуманітарних знань останнім часом поступово почала зміщуватися в напрямку антропоцентризму. Одним із результатів такої антропоцентричної переорієнтації стали формування та розвиток когнітивної лінгвістики як одного з напрямків когнітивної науки.

Когнітивна лінгвістика, за визначенням В. З. Дем'янкова та Е. С. Кубрякової, вивчає мову як когнітивний механізм, що бере участь у кодуванні та трансформуванні інформації [110, с. 53–55].

Зародження та розвиток сучасної когнітивної лінгвістики пов'язано, перш за все, з досягненнями закордонних лінгвістів: семантикою фреймів Ч. Філлмора [175, 213], теорією метафор і метонімії Дж. Лакоффа та М. Джонсона [219], когнітивної граматики Р. Ланкагера [220, 221] та іншими. На сьогоднішній день можна констатувати наявність великої кількості вже існуючих і створення нових шкіл.

Зрозуміло, що будь-який текст передбачає індивідуальний підхід до розуміння, інтерпретації та перекладу. Близькість авторської інтерпретації тексту неможлива без дослідження його концептуального простору, його концептосфери. Як слушно зазначала А. А. Залевська “вплив” тексту на концептуальну систему людини проявляється у процесі розуміння тексту як складного мовного знака, коли індивід звертається до свого вербального та невербального, когнітивного та афективного досвіду (особистого, але включеного в соціальну взаємодію) [84, с. 354]. Звідси можна зробити висновок, що у процесі перекладу дві концептуальні системи – автора та перекладача – починають взаємодіяти, тому застосування концептуального аналізу та розуміння фреймової структури вихідного тексту дозволяє встановити адекватність передачі у перекладі концептуальної структури вихідного повідомлення.

За існуючою традицією попередній перекладацький аналіз тексту передбачає лінгвістичний, когнітивний, прагматичний і культурологічний аспекти. Концептуальний аналіз спрямований на виявлення та реконструювання концептосфери вихідного тексту як частини картини світу, втіленої у тексті. У результаті такого аналізу створюється своєрідна віртуальна модель тексту, у центрі якої знаходиться базовий концепт або концепти. Вибір концепту в якості одиниці дослідження, а потім і перекладу зумовлюється його лінгвоментальною природою, оскільки для здійснення адекватного перекладу необхідно вирішити проблему розуміння й інтерпретації, що стає можливим лише при моделюванні мовної картини автора повідомлення.

Першим етапом концептуального аналізу є передтекстова пресупозиція, тобто, вивчення даних про автора, історію створення, структури текстів, що допомагає сформуванню концептуального простору текстів. Такий аналіз дозволяє перекладачу зрозуміти мовну свідомість автора, що сформувала такий концептуальний простір.

Когнітивна лінгвістика відкриває для дослідників цілком нові перспективи, пов'язані з аналізом ментальних утворень, які є категоріальною основою всієї людської діяльності й перш за все – мови [19, с. 47]. Когнітивна лінгвістика вбачає своїм завданням вивчення особливостей відображення знань на всіх рівнях мовної системи [4, с. 3].

До завдань когнітивної лінгвістики О. О. Селіванова відносила такі:

- 1) аналіз структур зберігання знань про мову та в мові, а також тих, до яких апелює мовленнєва діяльність;
- 2) дослідження реалізації цих структур у конкретному акті мовлення;
- 3) визначення ментально-антропоцентричних чинників комунікації (дискурсу);
- 4) вивчення ментально-мовної сутності мисленнєвих операцій;
- 5) когнітивна інтерпретація процесів номінації, граматикалізації, синтаксису, створення тексту та його сприймання;
- 6) опис універсальних когнітивних стратегій комунікації;
- 7) дослідження структур зберігання знань, чинників;
- 8) когнітивне пояснення семантичних змін, створення символів тощо [158, с. 70].

Досить детально та розгорнуто представлено науковий апарат американської когнітивної лінгвістики в “Кратком словаре когнитивных терминов” за редакцією Є. С. Кубрякової. За визначенням у словнику, когнітивна лінгвістика – це лінгвістичний напрямок дослідження, у центрі якого перебуває мова як загальний когнітивний механізм, як когнітивний інструмент – система знаків, що виконують роль у кодуванні та трансформації інформації. Ця система, на противагу іншим семіотичним інструментам людини, одночасно є як зовнішнім, так і внутрішнім об’єктом для суб’єкта, будується незалежно від нього та підлягає засвоєнню в онтогенезі [110, с. 53].

Є. С. Кубрякова характеризувала головні риси когнітивної лінгвістики за допомогою чотирьох постулатів:

1. *Експансіонізм* – когнітивна лінгвістика, зорієнтована на традиційні галузі наук – філософії, психології, біології та ін.
2. *Антропоцентризм* – когнітивна лінгвістика, що зміщує фокус із системи мови на мовну здатність людини, його лінгвокреативну діяльність.
3. *Функціоналізм* – когнітивна лінгвістика, яке є одним із двох напрямків функціональної лінгвістики. Функціональна лінгвістика вивчає мову в дії (пізнанні та комунікації) і відповідно поділяється на когнітивну та комунікативну лінгвістику.
4. *Експланаторність*, тобто розуміння під головним завданням дослідження не опис мовної системи, а пояснення мовних факторів [110, с. 57].

Мета когнітивної лінгвістики полягає в тому, щоб через розуміння мови підійти до розуміння когнітивних структур та описати існуючі між ними мовні залежності [27, с. 12].

При визначенні основних категорій когнітивної лінгвістики вчені виявили велику кількість нових аспектів вивчення мови як у системі, так і при мовному функціонуванні. Так, наприклад, було запропоновано розглядати термінологію у вигляді фреймових структур, були знайдені когнітивні підходи до вивчення словотворення, виявилися можливими когнітивні трактування граматичних категорій, визначені синтаксичні концепти різних

типів, а також виявлено, що в якості когнітивної основи образних засобів частіше за інші когнітивні структури виступають фрейми та сценарії, які представляють стереотипну ситуацію.

У рамках когнітивної діяльності комунікантів відбувається осмислення нової інформації для утворення концепту. Процес формування концепту у свідомості людини можна інтерпретувати поняттям “*концептуалізація*”. Під поняттям концептуалізації услід за Н. Н. Болдиревим та О. О. Селівановою, в дослідженні будемо розуміти “процес пізнавальної діяльності людини, який полягає в осмисленні й упорядкуванні результатів внутрішнього рефлексивного досвіду людини й уявлень про об’єкти, явища дійсності та їх ознаки. Результатом концептуалізації є формування концептуальної системи свідомості” [27, с. 22; 159, с. 258].

Сукупність усіх концептів нації складає, за визначенням Д. С. Ліхачова, концептосферу цієї нації, утворену всіма потенційними концептами носіїв мови [128, с. 5]. Способами представлення знань у концептосфері можуть бути такі когнітивні структури: концепт, сценарій, скрипт, фрейм, схема, гештальт тощо.

А. М. Баранов і Д. О. Добровольський стверджують, що:

- пояснити функціонування мови можливо тільки за умови звернення до когнітивних структур. Так, статутні документи МО та МП розглядаються на основі фреймової моделі, на базі якої формуються ці тексти;
- когнітивна лінгвістика, звертаючись до категорії знання як до базової, знімає протиставлення лінгвістичного й

екстралінгвістичного, оскільки когнітивні структури утворюються з врахуванням факторів дійсності, мовлення та мови. Це дозволяє досліднику використовувати одну мову для опису знань різних типів;

- опис нестандартних випадків уживання мовних одиниць може сприяти виявленню тих компонентів плану змісту, які зазвичай не розглядались [11, с. 11].

Існує також велика кількість поглядів на структуру та складові концепту: польова структура концепту [148, с. 60–63], в якій виділяють образні, понятійні та ціннісні сторони концепту [94, с. 129]. Н. Ф. Алефіренко пише про форми втілення концепту та виділяє образну, понятійну й символічну сторони [1, с. 71–76].

На сьогоднішній день у лінгвістиці досить актуальною є проблема вербалізації концептів, якій присвячено значну кількість наукових праць [1, 94, 149, 182, 188] та інші.

Кожний комунікант має свій спосіб узагальнення людського досвіду, який він і реалізує у своєму висловленні. Визначення “набору” цих способів – одна з найважливіших проблем когнітивної лінгвістики. Кожний комунікант має певний “набір” способів узагальнення дійсності, що представлені в мові. Ці способи можуть бути використані індивідом для концептуалізації різного досвіду, тому висловлення про один і той самий об’єкт можуть не збігатися, чим і пояснюються відмінності мовного та мовленнєвого вираження концептуальної інформації.

Услід за Є. С. Кубряковою, у дослідженні під поняттям **“концепт”** будемо розуміти одиницю ментальних або психічних

ресурсів тієї інформаційної структури, яка відображає знання та досвід людини, як оперативну змістову одиницю пам'яті, ментального лексикона, концептуальної системи та мови мозку, всієї картини світу, що відображається у людській психіці [110, с. 90].

Дослідження концептів можна проводити у двох напрямках:

- рух до мови, тобто, використання отриманих когнітивних знань для пояснення явищ і процесів у семантиці мови тощо;
- рух до свідомості, при якому відбувається моделювання концептів як одиниць національної концептосфери.

Погоджуючись із З. Д. Поповою та І. А. Стерніном, найбільш прийнятним визначаємо другий напрямок, оскільки аналіз мовних засобів дозволяє виявити ознаки концепту та змоделювати його [148, с. 7–10].

Розуміючи концепт як одиницю ментальних ресурсів інформаційної структури ТСД, яка відображає знання та досвід людини, представимо інформацію, закладену у ВСД, у вигляді 3 концептів:

1. СТРАТЕГІЯ;
2. ОПЕРАТИВНЕ МИСТЕЦТВО;
3. ТАКТИКА.

У дослідженні для схематичного представлення концептів французьких ВСД будемо використовувати таке утворення, як фрейм. Розглянемо детальніше поняття фрейму в когнітивній лінгвістиці та способи його вербалізації в наступному підрозділі.

1.1.3. Фреймова структура концептів французьких статутних документів.

Застосування результатів лінгвокогнітивного моделювання в перекладацькій діяльності відкриває зовсім нові можливості, пов'язані з ідентифікацією механізмів вибору тієї чи іншої лексичної одиниці, а також уточнення семантики окремих лексем і виявлення їх функціонально-стильових особливостей.

Як слушно зауважує Л. І. Грішаєва, “...перекладацька діяльність – це та сфера, в якій взаємодіють дві системи зі своїми специфічними елементами та нетотожними функціями, що співставляються” [70, с. 86–92]. Однак, незважаючи на значні розбіжності в системах мов, досягнення адекватного перекладу можливо завдяки наявності спільної концептуальної основи, що мотивує мовні значення. В якості такої основи ми розглядаємо фрейм як модель стереотипної ситуації.

Когнітивні моделі розуміння викликають особливий інтерес із боку перекладознавців-когнітологів з огляду на те, що розуміння вихідного тексту розглядається в якості початкової стадії перекладу. У процесі первинного розуміння вихідного тексту перекладач здійснює логічні алгоритмізовані операції, поряд з асоціаціями і здогадами, заснованими на когнітивному досвіді. У зв'язку із цим сьогодні багато дослідників приділяють особливу увагу етапу розуміння й опису основних принципів його здійснення, серед яких виділяється принцип антиципації та принцип текстуальної експлікації значення. При цьому перевага

надається інтерактивному варіанту, що відбиває комплексність перекладацького мислення.

Когнітивний підхід виявляється актуальним не тільки для опису ініціального етапу процесу перекладу, але й для інтерпретації його наступних етапів. У результаті накопиченого когнітивного досвіду, представлення якого можливо у вигляді фреймових структур знань, перекладач керується ним у процесі пошуку еквівалентів і прийняття перекладацьких рішень, що становить процес оперування знаннями як евристичний пошук фреймових відповідностей. У цьому випадку найбільший інтерес дослідників викликає фреймовий підхід у перекладі.

Теорія фреймів була вперше оприлюднена американським дослідником М. Мінським, фахівцем у галузі штучного інтелекту. Ідея фреймів була спрямована на вдосконалення моделі репрезентації знань, яка використовувалась у системах штучного інтелекту. “Порції” інформації, за М. Мінським, повинні мати загальний та більш чіткий організаційний характер [136]. Автор ідеї фреймів розумів під фреймом – “структуру знань для представлення стереотипної ситуації” [227, с. 1].

М. Мінський виділяв два типи фреймів: статичний (або просто фрейм) і динамічний (сценарій). Фрейм будь-якого типу, за М. Мінським, – це та мінімально необхідна структурована інформація, яка визначає певний клас об’єктів. Вивчення фреймів та їх ролі в організації знань людини дає ключ до розкриття механізмів людської когніції, особливо механізмів мовної категоризації та концептуалізації понять та явищ навколишнього

середовища [171, с. 133].

Фрейм – це одна із центральних фігур представлення знання та його ключова категорія, тому вона потребує окремого вивчення. Основною одиницею когнітивного плану, яка може пояснити створення моделей і відповісти на питання, чому одна й та ж сама подія отримує різне позначення, є фрейм як типовий спосіб відображення або бачення визначеного типу ситуації [213].

Т. А. ван Дейк визначав фрейм як “одиницю знань, організовану навколо певного концепту, що містить головну, типову та потенційно можливу інформацію, що асоціюється з тим або іншим концептом” [73, с. 16].

За В. З. Дем’янковим, фрейм у фреймовій семантиці є одночасно:

- **набором речень** про устрій формальної мови для вираження знань, в якості альтернативи для семантичних мереж або для вирахування предикатів;
- **набором сутностей**, що існують у навколишньому світі (метафізична інтерпретація понять); фрейм дає уявлення про те, який вид знань є істотним для такого опису;
- **організацією уявлень**, що зберігаються в пам’яті (людини та/або комп’ютера) плюс організацією процесів обробки та логічного висновку у цьому середовищі. Фрейм – структура даних для представлення стереотипних ситуацій, особливо при організації значних обсягів пам’яті [110, с. 187].

З огляду на те, що фрейм є частиною когнітивної системи людини, його слід розглядати у взаємозв'язку з іншими когнітивними категоріями, з якими він взаємодіє.

У першу чергу, виникає питання співвідношення фрейму та концепту як основних категорій когнітивної лінгвістики.

Визначаючи фрейм, Т. А. ван Дейк поділяв точку зору М. Мінського та зауважував, що знання організоване в концептуальні системи, які можна описати в термінах фреймів [73, с. 16]. Т. А. ван Дейк вважав, що фрейми – це не довільно визначений “шматочок” знання, а одиниця, що організована навколо певного концепту. Тим самим підкреслюється думка про те, що фрейм необхідно пов'язувати з ідеями концепту, категоріями та прототипами [110, с. 187–188].

Зрозумілим стає той факт, що фрейм так чи інакше пов'язаний із концептом, однак під час вивчення взаємозв'язку фрейму та концепту також спостерігаються розбіжності точок зору стосовно характеру такого взаємозв'язку. Так, Н. Ф. Алефіренко, А. П. Бабушкін вважають, що фрейм – це один із видів концепту [1, 4], інша група вчених притримується гіпотези, побудованої на взаємозв'язку цих двох категорій. Так, М. Л. Макаров пише, що фрейм – це “когнітивна структура, організована навколо певного концепту” [132, с. 152]. Л. А. Шестак вважає, що концепт являє собою декілька фреймів, що “апліційовані спільним слотом” [194, с. 7]. Досліджуючи різні аспекти концепту, В. І. Карасик зазначає, що фрейм входить у структуру концепту та формує його образний бік [94, с. 152–153].

Аналізуючи природу фреймів, Є. Г. Беляєвська зауважує, що:

- фрейм включає повний комплекс знань про ситуацію або про об'єкт, що існує в історичний період у соціумі;
- комунікант може фокусувати свою увагу на певній частині фрейму, залежно від даної ситуації;
- фрейм є типізованим, мисленнєвим уявленням, стереотипом об'єкта або ситуації [18, с. 105].

Фрейм містить формальний аналог знання, пов'язаний із відповідним поняттям у галузі, і становить інформаційну структуру, в якій відображено набуті шляхом досвіду знання про певну стереотипну ситуацію та про текст, що описує її.

Таким чином, на даний момент на питання співвідношення фрейму та концепту існує дві точки зору: фрейм як тип концепту та фрейм (сукупність фреймів) як каркас концепту.

На нашу думку, тісний взаємозв'язок фрейму та концепту не викликає на даний час уже ніяких сумнівів. Услід за Н. Н. Болдирєвим і М. М. Полюжиним, під **фреймом військового статутного документа** в дослідженні будемо розуміти структурну одиницю об'ємного, багатокomпонентного концепту, який представляє собою “пакет” інформації, знання про стереотипну ситуацію, що має окрему організаційну структуру [27, с. 37; 147, с. 196].

Концепт, як і фрейм, є одиницею структурування знання. Однак фрейм має більш чітку жорстку структуру, ніж концепт. З огляду на цей факт він може бути використаний для моделювання

структури концепту [151]. Як зазначає В. Н. Телія, “концепт – це завжди знання, структуроване у фрейм” [168, с. 96].

Перед тим, як розпочати аналіз фреймових структур ВСД стратегічного, оперативного і тактичного рівнів, проаналізуємо теоретичну літературу щодо структури і складових фрейму.

В. З. Дем’янков зазначає, що фрейми слід репрезентувати у вигляді структури вузлів і відношень. Верхні рівні фреймів фіксовані та відповідають поняттям, які завжди співвідносяться з певною ситуацією [110, с. 187–188]. Нижче таких вузлів знаходяться *термінальні вузли* та *слоти*, що заповнюються перемінними поняттями. Слоти, що входять до фрейму, містять особливий тип інформації, який відноситься до об’єкта дійсності. Цілком зрозуміло, що фрейм із такою структурою містить у собі найрізноманітніші знання про певний об’єкт.

Кожний термінальний вузол може вказувати на умови, яким повинно відповідати його наповнення. Досить часто таке наповнення представлено у вигляді підфрейма (субфрейма) – інтегрованого фрейму. Термінальні вузли являють собою інваріантні параметри ситуації, а слоти – їх варіативну реалізацію [194, с. 15]. Термінальна частина фрейму “є інваріантною для сукупної мовленнєвої особистості, суспільно визнаним та безумовним знанням, але не знанням синхронізованим, верхівкою історичного, мотиваційного, широкого значення” [194, с. 15]. Слотова частина фрейму містить знання “професійного, вікового або іншого спеціалізованого значення” [194, с. 15]. У свою чергу,

слоти між собою функціонують завдяки визначеним семантичним відносинам, валентним зв'язкам.

О. В. Звада пише, що “для нижніх рівнів фрейму характерна наявність великої кількості терміналів (секцій), які можуть бути заповнені різноманітними даними – групами слів залежно від певного випадку, що представляють потенційні можливості мовної актуалізації фрейму: іменниками, прикметниками, дієсловами, фразовими дієсловами тощо” [85, с. 13–14].

Існують досить різноманітні підходи до структурного представлення фрейму як одиниці репрезентації знання. Так, А. Н. Баранов вважає, що “із метою наочності фрейм слід представляти у вигляді таблиці, рядки якої утворюють слоти. Кожний слот має своє ім'я та зміст” [12, с. 16].

На думку В. В. Красних, фрейм-структура можна представити у вигляді багатокутника, який може бути досить простим (за наявності, наприклад, одного вектора передбачуваних асоціативних зв'язків) або більш складним (при великій кількості таких зв'язків) [109, с. 288]. Відмінність фрейм-структури від “нефреймових” валентних зв'язків полягає, на думку В. В. Красних, саме у визначеній передбачуваності векторів асоціацій та закритості списку “передбачуваних” асоціативних зв'язків. Передбачуваною, за визначенням В. В. Красних, є такий асоціативний зв'язок, “в основі якого лежить певний когнітивний феномен – культурний предмет, репрезентований у свідомості та кристалізований у вигляді кліше та штампів” [109, с. 287]. “При активації одного з елементів фрейм-структури активізуються й усі

інші її елементи, але для актуалізації вибирається будь-який один елемент” [109, с. 288].

Ще одним досить цікавим підходом до аналізу структури фрейму можна вважати дослідження структури фрейму у вигляді ядер і периферії. Так, Н. В. Снеткова при аналізі фрейму виділяє ядро, ближню та дальню периферії [160, с. 16].

Н. В. Снеткова зазначає, що в основі фреймового аналізу лежить блоково-ієрархічний принцип, при якому фрейм поділяється на складові – блоки. Структури горизонтального рівня являють собою яруси. Одиниці, що мають більш високий ступінь абстракції, розташовуються на більш високих ярусах і виступають класифікаційними фреймами – гіперонімами. Одиниці, які позначають одиничні ознаки, маркуються як характеризуючими фреймами – гіпонімами. Для зручного сприйняття використовується схематичне зображення структур – графи [160, с. 18].

На нашу думку, всі зазначені вище підходи до зображення фрейму – не протиріччя одне одному, а лише представляють різне бачення одного й того самого явища.

Для схематичного зображення фрейму ми вважаємо, що фрейм слід представити у деревоподібній формі, тобто, у вигляді мережі вузлів і відношень між ними [136, с. 53]. “Вузли верхнього рівня фрейму – поняття, що чітко описують конкретну ситуацію. Вузли нижнього рівня – інформація, необхідна для уточнення конкретних подій. Один і той самий вузол нижнього рівня може входити в різні фрейми, які, у свою чергу, об’єднані мережею

пошуку інформації” [171, с. 136]. Кількість вузлів і векторів, що їх об’єднує, може бути необмеженою, з огляду на те, що всі вони між собою пов’язані асоціативними зв’язками та відсилають нас до суміжних слотів, субфреймів і фреймів.

Досліджуючи внутрішню структуру фрейму, вчені виділяють мікрофрейми, які співвідносяться з конкретним лексичним значенням та визначаються як блок знань про означальне, що зафіксоване в мовному коді [168, с. 101].

Вивчення фреймових структур французьких ВСД необхідно було розпочати з вивчення семантичного простору військового статутного тексту. В основі концепції семантичного (в іншій термінології – ментального) простору покладено значну частину понять, що існують у тому чи іншому вигляді та використовуються в таких галузях знань: психологія мислення та вирішення завдань, психолінгвістика, комп’ютерна лінгвістика, а також у методах розпізнавання образів і статистичному аналізі даних.

Ефективність використання такого простору полягає в тому, що він дозволяє визначити взаємне розташування як окремих елементів, так і груп елементів тексту, тобто визначити структуру семантичного простору.

У лінгвістиці дослідження тексту як семантичної структури ставить проблему сегментації його змісту, яке прийнято позначати терміном “семантичний простір”.

Така номінація змістового аспекту тексту зумовлена уявленням про текст, по-перше, як про сукупність мовних знаків (слів, речень, складних синтаксичних структур) та, по-друге, як

семантичне поле, де формується результат осмислення та розуміння. “Простір будь-якого тексту двополюсний і складається з поля знаків (знакових тіл) і семантичного (когнітивного, емотивно-аксиологічного) поля. Поза сприйняттям ці два поля існують як потенційна або віртуальна реальність” [162, с. 38].

Для побудови фреймових моделей статутних документів збройних сил Франції було застосовано метод контент-аналізу текстового масиву. Його сутність, за визначенням В. А. Ядова, полягає у “перенесенні в кількісні показники текстової інформації з наступною їх статистичною обробкою” [196, с. 167]. За дефініцією Л. Н. Федотової, “контент-аналіз – це методика виявлення частоти в тексті визначених дослідником характеристик, які дозволяють йому зробити певні висновки відносно намірів автора цього тексту або можливої реакції адресату” [173, с. 32]. У дослідженні під контент-аналізом ТСД будемо розуміти кількісний та якісний аналіз ТСД з метою змістовної інтерпретації наповнення концептів статутної документації збройних сил Франції.

Контент-аналіз ТСД збройних сил Франції виконаний за допомогою комп’ютерної програми-конкордансера *AntConc 3.2.1*, розробленої Лауренсо Антоні [263] (Конкорданс – це частотний список випадків використання мовних одиниць (буква, слово, словосполучення, речення тощо), вказаних користувачем у досліджуваному корпусі текстів. Список має заданий горизонт (глибину контексту), що включає певну кількість (визначену користувачем) мовних одиниць справа та зліва від тієї одиниці, яка піддається аналізу.

Комп'ютерна програма *AntConc 3.2.1* дозволяє здійснювати частотний аналіз великої кількості текстів з подальшою деталізацією отриманих результатів.

Для проведення контент-аналізу були використанні 11 ВСД стратегічного рівня, 14 ВСД оперативного рівня та 29 ВСД тактичного рівня загальним обсягом 5321 сторінка.

При аналізі матеріалу дослідження був використаний метод екстраполяції. Його сутність полягає у перенесенні висновків, отриманих від спостереження над однією частиною певного явища, на іншу його частину. Достовірність даних отриманих методом екстраполяції, проаналізовували С. Еверт і М. Бароні, які встановили, що високий ступінь достовірності отриманих даних забезпечується, коли обсяг одного корпусу складає не менше 25% обсягу іншого та забезпечено жанрову одноманітність матеріалів, що співставляються.

Контент-аналіз концептів статутної документації збройних сил Франції проходив у 6 етапів:

1. *Формування стоп-списку.* Під стоп-списком розуміємо певний набір лексичних одиниць, виключених із частотного аналізу. Використання стоп-списку допомагає не враховувати при кількісному аналізі текстового масиву службові слова, дієслова-зв'язки та ін.
2. *Складання частотного словника* з метою виявлення ключових слів тексту. За допомогою комп'ютерної програми-конкордансера було отримано окремі списки для кожного концепту, складені за частотним принципом,

тобто зверху списку знаходяться лексичні одиниці, що вживаються найчастіше в обраному текстовому масиві, а внизу списку відповідно – найменші.

3. *Лематизація частотного словника.* Під процесом лематизації розуміємо приведення різних форм слів у відповідність з граматичними формами визначеної мови. Типовим прикладом лематизації може слугувати перетворення множини на однину або минулого часу в теперішній.
4. *Аналіз лексичного складу текстів* із метою виявлення кореферентних найменувань ключових слів. На цьому етапі виявлялися схожі за значенням лексичні одиниці та кількість вживань таких лексичних одиниць відповідно додавалась.
5. *Категоризація* як процес утворення категорій, під яким у дослідженні будемо розуміти частотну ієрархію лексичних одиниць, об'єднаних у фрейм.
6. *Аналіз категорій,* зв'язку між ними та створення структурних схем.

Проведений контент-аналіз французьких ВСД дав змогу виявити чотири спільні фрейми для трьох концептів. Були виділені такі спільні фрейми: СУБ'ЄКТ (SUJET), ЗАСІБ (INSTRUMENT), ДІЯ (ACTION), МІСЦЕ (LIEU) та один фрейм ЗАКОНОДАВСТВО (LÉGISLATION) зафіксований лише в концепті СТРАТЕГІЯ.

Оскільки всі три концепти мають майже однаковий набір фреймів, розглянемо на прикладі концепту СТРАТЕГІЯ його

фрейм-структурну організацію та наповнення лексичними одиницями.

Концепт СТРАТЕГІЯ являє собою набір знань про ситуації та об'єкти, що існують на стратегічному рівні функціонування військової структури. Використовуючи метод контент-аналізу для концепту СТРАТЕГІЯ нами були виділені такі фрейми: СУБ'ЄКТ (SUJET), ЗАСІБ (INSTRUMENT), ДІЯ (ACTION), ЗАКОНОДАВСТВО (LÉGISLATION), МІСЦЕ (LIEU). Відповідно кожний фрейм представлений у вигляді певного набору термінальних вузлів, пов'язаних один з одним відношенням частоти вживання, тобто, у вершині фрейму розташований той термінальний вузол, що є найуживанішим у відповідному фреймі. Кожний термінальний вузол пов'язаний зі слотами, розташованими також за принципом частоти використання в тексті. Кожний фрейм концепту пов'язаний один з одним взаємозв'язком, оскільки певні слоти можуть спостерігатися в різних фреймах і термінальних вузлах. Це підтверджує висунуту гіпотезу про тісні взаємозв'язки в середині як цілого концепту, так і окремих фреймів.

Фрейм СУБ'ЄКТ (SUJET) детермінує суб'єктів військових статутних документів. Він вербалізується в текстах французьких ВСД стратегічного рівня за допомогою таких термінальних вузлів: *partie* – сторона, *état* – держава, *puissance* – міць, держава, *armée* – армія, *force* – сили, *personnel* – персонал, *prisonnier* – ув'язнений, *organisation* – організація, *pays* – країна. Слід зазначити, що лексичне наповнення термінальних вузлів відображає

загальнодержавні принципи, активація фрейму відбувається за допомогою загальновживаних лексичних елементів.

Для вираження фрейму ЗАСІБ (INSTRUMENT) також вживається переважно загальновживана лексика: *militaire* – військовий, *conflit* – конфлікт, *guerre* – війна, *installation* – об'єкт, *arme* – зброя, *sécurité* – безпека, *service* – служба, *stratégique* – стратегічний, *mission* – завдання, однак термінальні вузли деталізуються за допомогою лексичних елементів військової сфери ужитку.

Фрейм ДІЯ (ACTION) має відносно розгорнуту структуру та вербалізується за допомогою таких термінальних вузлів: *opération* – операція, *action* – дія, *mesure* – захід, *assurer* – забезпечити, *emploie* – використання, *soutien* – підтримка, *application* – застосування, *protection* – захист. Найбільш уживаним виявився термінальний вузол *операція*. У текстовому масиві він активується за допомогою словосполучень *opération multinationale* – багатонаціональна операція, *opérationnelle* – оперативний, *conduire l'opération* – проводити операцію, *l'opération du maintien de la paix* – операція з підтримки миру та *l'opération de soutien de la paix* – операція з забезпечення миру.

Менш розширеними та вживаними виявилися фрейми ЗАКОНОДАВСТВО (LÉGISLATION) та МІСЦЕ (LIEU). Як уже зазначалося раніше, фрейм ЗАКОНОДАВСТВО (LÉGISLATION) зафіксований лише в концепті СТРАТЕГІЯ. Цей факт пояснюється

посиланням на інші нормативно-правові акти, лексичні одиниці яких активують цей фрейм.

Вербалізація фрейму МІСЦЕ (LIEU) відбувається за допомогою загальноновживаних лексичних одиниць *niveau – рівень, territoire – територія*.

Узагальнюючи, слід зазначити, що для концепту СТРАТЕГІЯ домінантними є фрейми СУБ'ЄКТ (SUJET), ЗАСІБ (INSTRUMENT) та ДІЯ (ACTION). Ці три зазначені фрейми мають складну структуру та створюють найбільше труднощів при перекладі за рахунок використання в їхній структурі загальноновживаних лексичних одиниць із широкою семантикою.

На нашу думку, необхідним є проведення порівняльного аналізу трьох зазначених концептів з метою відстеження змін у мовленнєвих засобах їх вербалізації. Зважаючи на той факт, що концепти мають досить складну структуру та значну кількість структурних елементів, доцільно, на нашу думку, провести порівняльний аналіз одного з фреймів виділених трьох концептів. Такий аналіз дасть загальне уявлення про зміни, що відбуваються при вербалізації певного фрейму в залежності від концепту.

З метою аналізу змін інваріантної інформації, що відбуваються у фреймах залежно від концепту, відобразимо структуру фрейму СУБ'ЄКТ (SUJET) на рис. 1.7 у 3 концептах та проведемо порівняльний аналіз. На зображеній нижче таблиці відображено в трьох колонках три варіанти вербалізації фрейму СУБ'ЄКТ (SUJET) у трьох різних концептах.

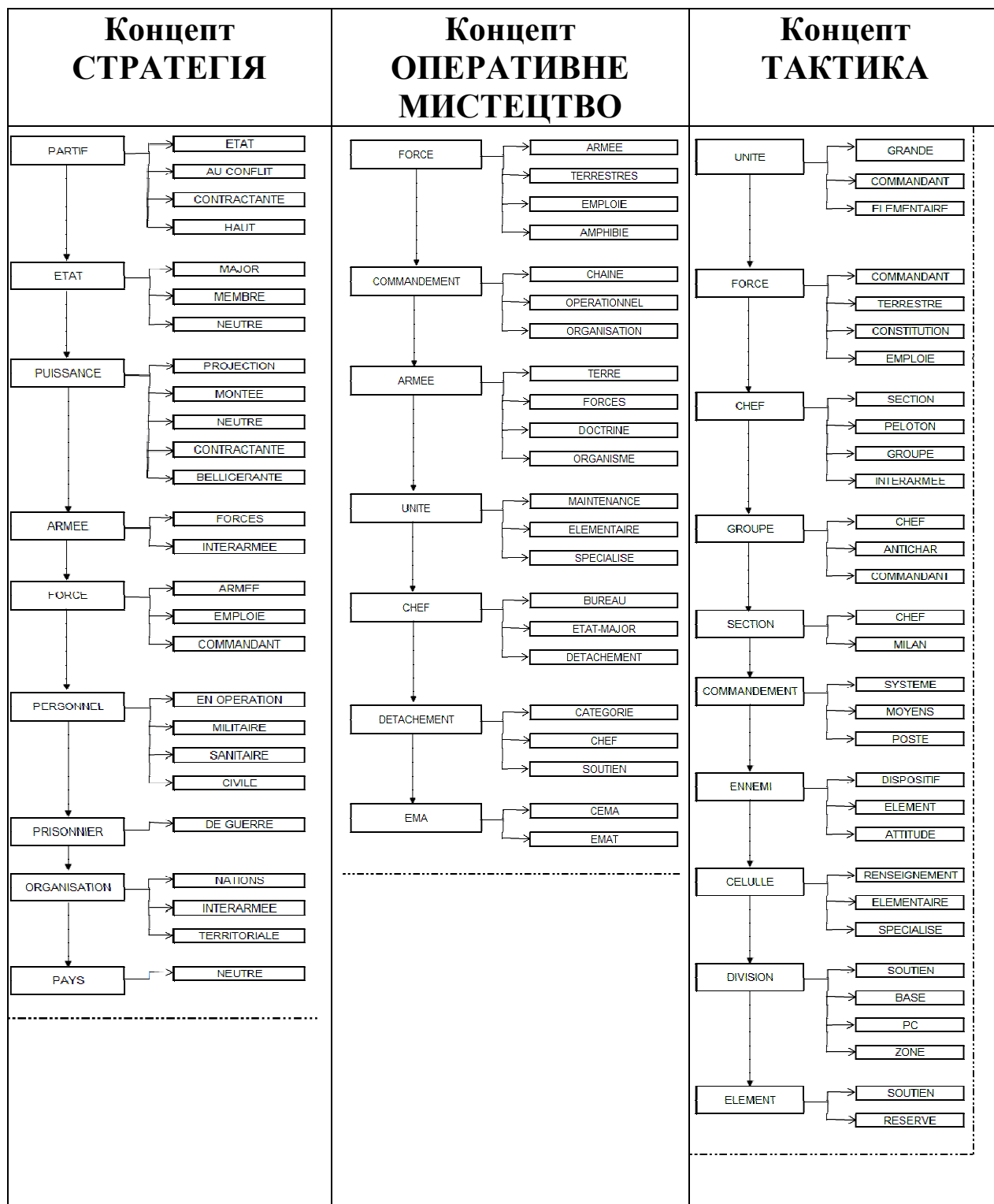

Рис. 1.7. Порівняння фрейму СУБ'ЄКТ (SUJET) у трьох концептах

Як видно з рисунка, фрейм СУБ'ЄКТ (SUJET) у концепті СТРАТЕГІЯ вербалізується за допомогою таких термінальних вузлів: СТОРОНА (PARTIE), ДЕРЖАВА (ÉTAT), МІЦЬ (PUISSANCE), АРМІЯ (ARMÉE), СИЛИ (FORCE), ПЕРСОНАЛ (PERSONNEL), УВ'ЯЗНЕНИЙ (PRISONNIER), ОРГАНІЗАЦІЯ

(ORGANISATION) та КРАЇНА (PAYS). Не вдаючись до детального аналізу цих термінальних вузлів, можна помітити, що вони об'єднані однією спільною рисою – це, в першу чергу, досить абстрактні поняття, не пов'язані з військовою сферою (СТОРОНА (PARTIE), ДЕРЖАВА (ÉTAT), ОРГАНІЗАЦІЯ (ORGANISATION) та наявність лише двох термінальних вузлів, що мають опосередковане відношення до військової сфери (АРМІЯ (ARMÉE), СИЛИ (FORCE)), а решта мають загальний характер.

Якщо ми проаналізуємо термінальні вузли досліджуваного нами фрейму в концепті ОПЕРАТИВНЕ МИСТЕЦТВО, можна помітити збільшення термінальних вузлів із конкретною сферою діяльності та відношення всіх термінальних вузлів до військової сфери. Цікаво зазначити, що термінальний вузол СИЛИ (FORCE), який у структурі фрейму концепту СТРАТЕГІЯ займав лише п'яте місце, тобто фактично стояв у середині ланцюга частоти використання термінальних вузлів, тоді як у структурі фрейму концепту ОПЕРАТИВНЕ МИСТЕЦТВО він займає перше місце, тобто є найбільш уживаним.

Аналізуючи фрейм СУБ'ЄКТ (SUJET) у концепті ТАКТИКА, зазначимо, що термінальні вузли цього фрейму мають суто військовий і конкретний характер (ПІДРОЗДІЛ (UNITÉ), КОМАНДУВАННЯ (COMMANDEMENT), НАЧАЛЬНИК (CHEF), ГРУПА (GROUPE), ВЗВОД (SECTION) тощо). Одночасно констатуємо збільшення термінальних вузлів і поєднаних із ними слотів.

Таким чином, побудована нами фреймова модель ТСД дає змогу зрозуміти, які термінальні вузли входять до складу концептів МО та МП. Порівнюючи фреймові моделі ТО та ТП, можна зробити висновок про еквівалентність концептуальної інформації закладеної в ТО та ТП та про її адекватність у ТО та ТП. Така еквівалентність свідчить про універсальність концептуальної структури у французькій та українській мовах.

1.2. Проблеми еквівалентності й адекватності при перекладі текстів статутної документації

У теорії та практиці перекладу поняття “еквівалентність” і “адекватність” ще й досі чітко не визначені, однак їх існування та важливість жоден дослідник не брав під сумнів. Існує велика кількість різноманітних поглядів на ці два поняття, тому вважаємо за доцільне конкретизувати їх саме для ВСД.

Досягнення еквівалентності й адекватності при перекладі ВСД дозволяє нам судити про якість здійсненого перекладу, тому конкретизація цього питання саме для військового статутного тексту не викликає ніяких сумнівів.

Розглянемо існуючі погляди на ці перекладацькі категорії та конкретизуємо їх для військового статутного тексту.

В. С. Виноградов не вбачав суттєвої різниці в цих двох поняттях і навіть більш того, він наголошував, що “під еквівалентністю (адекватністю) розуміється найбільш повне та ідентичне збереження в тексті перекладу жанрової своєрідності

оригіналу та всієї різноманітної інформації, що міститься в тексті оригіналу” [38, с. 11].

Водночас інші автори протиставляли поняття “еквівалентність” і “адекватність” одне одному, але при цьому на різній основі. Так, В. Н. Комісаров [102] розглядав “еквівалентний переклад” і “адекватний переклад” як поняття не ідентичні, хоча й щільно пов’язані. Термін “адекватний переклад”, на його думку, має більш широкий зміст і використовується як синонім “гарного” перекладу, тобто перекладу, що забезпечує необхідну повноту міжмовної комунікації за конкретних умов. Термін “еквівалентність” В. Н. Комісаров розуміє як смислову спільність прирівнюваних одна до одної одиниць мови й мовлення.

М. П. Брандес і В. І. Провоторов у своїй роботі зазначали, що “адекватність перекладу здійснюється за правилами, що зводяться до комуніканти твору. До конструктивної організації тексту підключаються речові елементи у вигляді змісту та мовленнєвих особистостей комунікантів. Якщо рамкові норми встановлюють типову синтаксичну організацію тексту, то комунікативні норми або правила вимагають внутрішньої структури типового синтаксису тексту, а також семантику та прагматику синтаксису тексту, які закладають основу адекватності перекладу в рамковій організації тексту” [29, с. 29], тобто автори ототожнювали ці два поняття.

Для К. Раїс і Г. Вермеєра термін “еквівалентність” охоплює співвідношення як між окремими знаками, так і між цілими текстами. Еквівалентність знаків ще не означає еквівалентність текстів і, навпаки, еквівалентність текстів зовсім не має на увазі

еквівалентність усіх їх сегментів” [цит. за 191, с. 92]. При цьому еквівалентність текстів виходить за межі їх мовних параметрів і включає також культурну еквівалентність. Адекватністю називається відповідність вибору мовою перекладу мовних знаків тому виміру вихідного тексту, який виступає в ролі об’єкта перекладу. Адекватність – це таке співвідношення вихідного й кінцевого текстів, при якому послідовно враховується мета перекладу.

На нашу думку, обидві категорії (еквівалентність та адекватність) для ТСД носять оцінно-нормативний характер. Якщо еквівалентність вимагає збереження інформаційної схеми повідомлення, тобто еквівалентність зорієнтована на результат перекладу, на відповідність створеного в результаті мовної комунікації ТСД певним критеріям оригіналу, то адекватність означає правильність вибору рівня трансформацій вихідного тексту. Подібну точку зору висловлював і Л. С. Бархударов [13, с. 9–10], однак в іншій своїй роботі він уже називав еквівалентним перекладом такий переклад, який був здійснений на необхідному та достатньому рівні для передачі плану змісту при збереженні норм мови перекладу.

О. І. Чередниченко розглядає “адекватність перекладу як його функціональну тотожність оригіналові, за якої враховується рецепція дискурсу. Адекватність перекладу може забезпечуватися його семантичною еквівалентністю, але може досягатися і за відсутності такої” [187, с. 4–5]. Поняття “еквівалентність” стосується більше семантичних параметрів, у той час, коли

“адекватність” має функціональний характер, тому в процесі еквівалентного відтворення мовленнєвих одиниць може змінитися комунікативний вплив на адресата, і тоді переклад не буде адекватним.

Поняття “еквівалентність” та “адекватність” дуже тісно пов’язані між собою. У випадку, коли переклад не відповідає вимогам адекватності, він не може бути еквівалентним і навпаки.

Ми дійшли висновку, що питання адекватності перекладу ВСД тісно пов’язане з проблемою одиниці перекладу, яка буде розглянута у наступному пункті.

Еквівалентність та адекватність перекладу ВСД – це дві різні кваліфікаційні ознаки перекладу. Еквівалентність перекладу ВСД визначає відповідність підбраного еквівалента мовному знаку оригіналу, а адекватність – необхідний рівень вживання такого еквівалента. За цими ознаками можна судити про якість виконання перекладу ВСД.

1.3. Рівні семантичної еквівалентності при відтворенні текстів статутної документації

Сутність перекладу ВСД полягає в максимально детальній передачі змісту оригіналу. Повна відповідність перекладу оригіналу є найголовнішим завданням. Головною вимогою, яка завжди висувалася до перекладу, є вимога еквівалентності текстів – вихідного та кінцевого [191, с. 46]. Це пояснює наявність вимоги еквівалентності у багатьох визначеннях такого явища, як переклад.

Еквівалентність вже давно стала об’єктом дослідження багатьох учених-лінгвістів. Різні погляди на сутність

еквівалентності відображають еволюцію досліджень у цьому напрямку. Так, у теорії закономірних відповідників, яку розробляв Я. І. Рецкер [156], поняття еквівалентності поширюється лише на відношення між мікроодинаціями тексту, але не на міждіалогічні відношення. При цьому еквівалент розуміється як постійний рівнозначний відповідник, який, як правило, не залежить від контексту. Таке розуміння пояснюється місцем цієї категорії в системі понять Я. І. Рецкера. Родовим поняттям у його системі є “відповідник” і “варіативний відповідник”. У лінгвістичній літературі деякі дослідники розрізняють дефініції “еквівалент” та “відповідник”. На думку Я. І. Рецкера, у випадку, “...коли слово є багатозначним, то жоден з його транслятів не можна вважати еквівалентом” [156, с. 11–12]. Автор вважав, що це варіативний відповідник.

Визначаючи умови перекладацької еквівалентності, Дж. Кетфорд писав: “...для того, щоб існувала перекладацька еквівалентність, необхідно щоб текст оригіналу і текст перекладу були б співвіднесені за функціонально релевантними ознаками даної ситуації” [цит. за 191, с. 78]. Під релевантними функціональними ознаками ситуації Дж. Кетфорд розумів ознаки, істотні з точки зору комунікативної функції тексту у конкретній ситуації. Функціональна релевантність не може бути чітко визначена та встановлюється інтуїтивно.

Розбіжності в системах МО та МП можуть обмежити можливість повноцінного збереження змісту оригіналу при перекладі. Межею перекладацької еквівалентності є максимально

можлива (лінгвістична) ступінь збереження змісту оригіналу при перекладі. Залежно від того, яка частина змісту відтворюється в перекладі, розрізняють рівні семантичної еквівалентності.

Ю. Найда висував концепцію “динамічної еквівалентності” [231]. Наявність семантичної еквівалентності між двома текстами автор вважає достатньою умовою еквівалентності. “Динамічна еквівалентність” визначається як “якість перекладу, при якому смисловий зміст оригіналу передається на мові рецептора таким чином, що реакція рецептора, в основному, подібна до реакції відправника” [231, с. 47]. При цьому під реакцією розуміється загальне сприйняття повідомлення, включаючи розуміння смислу, емоційних настанов та інших ознак оригіналу. Таким чином, у поняття еквівалентності вводиться прагматичний аспект – установка на рецептора. Фактично динамічна еквівалентність є синонімом адекватності.

В. Коллер у своїй роботі розрізняв такі п'ять видів еквівалентності:

- 1) денотативну, що передбачає збереження предметного змісту тексту;
- 2) конотативну, що передбачає передачу конотації тексту шляхом цілеспрямованого вибору синонімічних мовних засобів;
- 3) текстуально-нормативну, орієнтовану на жанрові ознаки тексту, на мовні та мовленнєві норми;
- 4) прагматичну, що передбачає визначену установку на отримувача;

5) формальну, орієнтовану на передачу художньо-естетичних, каламбурних та інших формальних ознак оригіналу [цит. за 191, с. 80].

Перевагою подібного підходу є те, що він враховує багатомірність процесу перекладу. Автор мав рацію, наголошуючи на тому, що еквівалентність є нормативним, а не дескриптивним поняттям. В. Коллер виходив із того, “що в переліку цінностей, якими оперує перекладач, існують лише змінні величини. Кожен раз, перекладаючи текст у цілому або який-небудь його фрагмент, перед перекладачем стоїть завдання встановити ієрархію цінностей, які повинні зберігатися в перекладі, й на цій основі ієрархію вимог еквівалентності по відношенню до цього тексту” [цит. за 191, с. 81]. Ієрархія цих вимог варіюється від тексту до тексту, що не дає можливості встановити ту головну вимогу, яка лежить в основі будь-якої еквівалентності. Він наголошував на тому, що неможливо встановити однакові вимоги еквівалентності для всіх жанрів і типів текстів. Для кожного типу тексту необхідно встановити вимоги еквівалентності, притаманні лише даному типу тексту. Виходячи з цього, виникає потреба у визначенні рівнів семантичної еквівалентності для ТСД.

На відміну від В. Коллера, В. Н. Комісаров [102, с. 59–100] розрізняв такі рівні (типи) еквівалентності, які розуміються як різні ступені смислової спільності між перекладом та оригіналом:

- 1) цілі комунікації;
- 2) ідентифікація ситуації;
- 3) “способи опису ситуації”;

- 4) значення синтаксичних структур;
- 5) мовних знаків.

Якщо у В. Коллера всі види еквівалентності побудовані в одній площині, то у В. Н. Комісарова вони формують ієрархічну структуру. Характеризуючи свою модель, автор зазначав: “Зрозуміло, що ми маємо справу з іншим типом ієрархії, компоненти якої не організовуються в багаторярусну систему, де одиниці кожного рівня включають у себе одиниці наступного” [102, с. 100].

Для ТСД важливою є диференціація семантичної еквівалентності на рівні мовних знаків та на рівні висловлювань, тобто поділ на еквівалентність значень та еквівалентність смислів.

Проаналізувавши ВСД та їх переклади, ми дійшли висновку, що типологія перекладацької еквівалентності повинна бути представлена виключно у вигляді ієрархічної структури. Військовий текст характеризується як інформативний, завершений, лінійний та мовленнєвий твір. Вважаємо за доцільне розробити ієрархію рівнів еквівалентності військового статутного тексту.

Отже, для ВСД *еквівалентність* – це такий ступінь відношень між оригіналом і перекладом, при якому в тексті перекладу відтворюються відповідні риси оригіналу. Чим більше рис оригіналу вдалося відтворити в перекладі, тим вищий рівень еквівалентності між оригіналом та перекладом.

Слід зауважити, що поняття еквівалентності є поняттям не дескриптивним, а нормативним. Проводячи попередній перекладацький аналіз ВСД, ми вважали за необхідне виявити, в

яких аспектах переклад має обов'язково відповідати оригіналу, а в яких аспектах відтворення інформативності одиниць повідомлення є факультативним. Таким чином, є підставою виділяти рівні семантичної еквівалентності ТО та ТП. Інакше кажучи, мова йде про ті конкретні якості оригіналу, які повинні бути збережені в перекладі.

Аналіз матеріалу дослідження дав можливість *розрізнити еквівалентність на таких рівнях*: 1) семантичному, 2) прагматичному, 3) формальному. Зупинимось на питанні еквівалентності військового статутного тексту лише на семантичному рівні, оскільки він є одним із найбільш істотних аспектів теорії перекладу [191, с. 111]. Вивчаючи питання семантичної еквівалентності ВСД, ми дійшли висновку, що семантичну еквівалентність слід поділити на такі підрівні:

- повна смислова еквівалентність,
- часткова смислова еквівалентність.

При повній смисловій еквівалентності кількість сем оригіналу відповідає їх кількості у перекладі, змінюються лише мовні форми представлення сем (наприклад: іменник в оригіналі може бути замінений на прикметник у перекладі тощо). Набір сем як в оригіналі, так і перекладі залишається незмінним. Схематично повну семантичну еквівалентність можна зобразити як:

$$A + B + C + \dots = A_1 + B_1 + C_1 + \dots$$

Для ілюстрації повної смислової еквівалентності при перекладі наведемо уривок із керівництва тактичного рівня про використання відділення підтримки:

La section se déplace en deuxième échelon de l'unité, et le plus souvent en véhicules [281, p. 28]. *Взвод пересувається в другому ешелоні підрозділу та частіше за все на машинах [282, с. 28].*

При перекладі наведеного уривку нами було зафіксовано повну смислову еквівалентність. Так, французьким іменникам *section, échelon, véhicules* відповідають українські іменники *взвод, ешелон, машини*. Кожній семі оригіналу відповідає сема в перекладі.

Проілюструємо повну семантичну еквівалентність на прикладі із загальновійськової доктрини з попередження:

La prévention a pour but, en premier lieu, de protéger le pays contre les risques et les menaces pouvant peser sur ses intérêts fondamentaux [283, p. 17]. *Попередження має на меті, по-перше, захищати країну від ризиків та загроз, які можуть негативно впливати на життєвоважливі інтереси [284, с. 17].*

У наведеному мікроконтексті при перекладі зафіксовано повну семантичну еквівалентність оригіналу та перекладу. Французькі семи відтворюються відповідними семами української мови без зміни як синтаксичної структури речення, в цілому, так і зв'язків у реченні, в цілому.

Характерними рисами цього підтипу семантичної еквівалентності є:

∞ відсутність паралелізму лексичного вираження окремих сем;

∞ збереження синтаксичної структури повідомлення оригіналу в перекладі;

∞ використання у перекладі структур, аналогічних структурам оригіналу без зміни типу зв'язку між структурами в межах більш великого синтаксичного цілого.

При частковій смисловій еквівалентності кількість сем оригіналу не відповідає їх кількості у перекладі. Окремі семи оригіналу можуть бути вилучені в перекладі або, навпаки, додані семи можуть бути відсутні в оригіналі. Зустрічається вживання контекстуальних відповідників, які за словником не співвідносяться з одиницями оригіналу.

На даному рівні еквівалентності були виявлені такі ознаки:

- відсутність паралелізму синтаксичної структури при вираженні окремих сем,
- неможливість зв'язати структури окремих сем в оригіналі та перекладі,
- трансформації простих речень у складнопідрядні та складносурядні речення та навпаки.

Схематично даний підтип еквівалентності можна подати у вигляді: $A + B + C + \dots = A_1 + D_1 + C_1 + \dots$. Наприклад:

<i>La rupture d'équilibre engendrée</i>	<i>Внаслідок</i>	<i>розпаду</i>
<i>par les dissolutions du pacte de</i>	<i>Варшавського</i>	<i>договору та</i>
<i>VARSOVIE et de l'URSS, en</i>	<i>СРСР</i>	<i>порушення</i>
<i>modifiant le paysage</i>	<i>стратегічної</i>	<i>рівноваги</i>
<i>géopolitique, a entraîné dans le</i>	<i>призвело</i>	<i>до зміни</i>
<i>domaine militaire des</i>	<i>геополітичної</i>	<i>обстановки та</i>

modifications profondes [273, р. 8]. *глибоких змін у військовій сфері* [274, с. 8].

У наведеному вище прикладі з доктрини застосування бронетанкових підрозділів при перекладі спостерігається зміна кількості сем порівняно з оригіналом. Так, французький іменник *équilibre* у перекладі був трансформований у двокомпонентне словосполучення прикметник + іменник *стратегічної рівноваги*. У даному випадку відбулася експлікація французького іменника, і в перекладі було отримано двокомпонентне словосполучення. Одночасно в другій частині французького речення при перекладі було опущено французьке дієслово *entraîner*, оскільки за своїм значенням воно дублює значення прикметника *engendré*.

Наведемо інший уривок із керівництва із застосування розвідувального взводу:

<i>Le rendement technique des radars</i>	<i>Тактико-технічні</i>	
<i>dépend de l'emplacement de mise</i>	<i>характеристики</i>	<i>радарів</i>
<i>en batterie; le radar a besoin de</i>	<i>залежать</i>	<i>від їхнього</i>
<i>points élevés situés sur les crêtes</i>	<i>положення на</i>	<i>вогневій позиції;</i>
<i>militaires du terrain et le plus en</i>	<i>радарну установку</i>	<i>необхідно</i>
<i>avant possible du dispositif ami</i>	<i>розташувати</i>	<i>на найвищій</i>
<i>pour travailler dans la profondeur</i>	<i>точці тактичного гребеня та</i>	<i>на передній лінії своїх військ</i>
[279, р. 10].	<i>для забезпечення максимальної</i>	<i>глибини огляду</i> [280, с. 10].

У цьому прикладі спостерігаємо збільшення кількості сем у перекладі порівняно з оригіналом. Французькому

двокомпонентному словосполученню *le rendement technique* відповідає трьохкомпонентне українське словосполучення *тактико-технічні характеристики*, утворене при перекладі за допомогою декомпресії. Дві семи оригіналу утворили в перекладі три семи. Таке саме явище спостерігаємо при перекладі французького номінатива *radar*, відтвореного у перекладі за допомогою двокомпонентного словосполучення *радарна установка*.

Підбиваючи підсумки, слід зазначити, що для ВСД найбільш розповсюдженим типом семантичної еквівалентності є часткова смислова еквівалентність. При даному типі еквівалентності транслят відрізняється від оригіналу як за синтаксичною структурою, так і за набором сем. Даний тип еквівалентності характеризується додаванням і вилученням окремих сем, відсутністю паралелізму синтаксичної структури речень оригіналу та перекладу, трансформацією простих речень у складнопідрядні та складносурядні речення, перестановками, зміною порядку слів.

1.4. Одиниця перекладу французького військового статутного документа

Питання одиниці перекладу є одним із головних у теорії перекладу. Існують досить різноманітні підходи до визначення сутності цього поняття. При перекладі ВСД це перекладацьке поняття набуває особливого значення, оскільки це дає змогу виділити з тексту оригіналу ті конструктивні елементи, які повинні бути трансформовані в мові перекладу.

Розглянемо вже існуючі в перекладознавстві точки зору на цю проблему, *конкретизуємо* визначення цього поняття та *класифікуємо* рівні одиниць перекладу саме при перекладі ВСД.

Уперше поняття “одиниці перекладу” (*unité de traduction*) ввели канадські лінгвісти Ж. Віне та Ж. Дарбельне у книзі “Порівняльна стилістика французької та англійської мов” [237]. У цій роботі автори із семасіологічної точки зору визначили поняття “одиниця перекладу” як відрізок висловлення (тексту), що не піддається подальшому дрібненню при перекладі. Однак термін “переклад”, як відомо, позначає або процес (декодування сукупності змістів ТО й перекодування їх МП), або його результат – текст, створений у МП (транслят). До цих двох значень фактично зводиться всі тридцять три визначення поняття “переклад”, наведені в “Толковом переводоведческом словаре” Л. Л. Нелюбина [142, с. 137–140].

На тезу, висунуту Ж. Віне та Ж. Дарбельне щодо “одиниці перекладу”, першими відгукнулися дослідники в галузі машинного перекладу Т. М. Миколаєва, а також І. І. Ревзін, В. Ю. Розенцвейг. У своїй праці “Основи общего и машинного перевода” [152] І. І. Ревзін і В. Ю. Розенцвейг у контексті свого предмета дослідження визначили “одиниці перекладу”, які, на їхній погляд, перекладач виділяє при аналізі тексту, як “відрізки тексту, з якими встановлюється відповідність через мову-посередника” [152, с. 113]. Пізніше вони уточнили, що “одиницею перекладу називається мінімальний відрізок тексту МО, що відповідає такому набору елементарних змістів у мові-посереднику, який може бути

поставлений, у свою чергу, у відповідність із певним відрізком тексту в МП”. Автори підкреслювали, що поняття “одиниця перекладу” має значною мірою відносний характер і “те, що є одиницею при перекладі з російської на французьку, може не бути одиницею при перекладі на німецьку” [152, с. 117]. Ономасіологічний підхід (від значення до знака) Ж. Віне та Ж. Дарбельне до одиниці перекладу як одиниці змісту, на відміну від семасіологічного підходу (від знака до значення), що превалував у їхній роботі, І. І. Ревзін й В. Ю. Розенцвейг не підтримали через недостатню, а точніше, недостатньо переконливу, на їхній погляд, аргументацію авторів “Порівняльної стилістики” [152, с. 113].

У 1909 р. швейцарський лінгвіст Ш. Баллі у своїй книзі, що одержала в російському перекладі назву “Французская стилистика”, висловив щодо перекладу ряд думок, які, як виявилось, випередили свій час. Обговорюючи різні методи вивчення іноземних мов, Ш. Баллі писав: “Перекладний метод ...вчить перекладати, тобто виробляє звичку заміняти одні мовні символи, або, простіше, слова – іншими, обминаючи думку”. Справедливо називаючи таке вивчення іноземних мов механічним, Ш. Баллі вказував, що “найпростіші елементи мовлення не відповідають одиницям думки, а якщо й відповідають, то тільки випадково». Як писав Ш. Баллі, “слово, у більшості випадків, є одиницею ілюзорною, оманною, аж ніяк не завжди відповідною до одиниць думки – виставам, ідеям, поняттям” [9, с. 19].

Ю. С. Степанов у своїй книзі “Французская стилистика” [163], наприклад, визначає поняття “одиниця перекладу” як мінімальний відрізок мовного ланцюга, що може бути перекладеним при синхронному перекладі [163, с. 263].

В. Н. Комісаров визначає одиницю перекладу як “мінімальну одиницю, що є самостійною”. Дослідник розглядав її як мінімальну одиницю, яка перекладається як одне ціле, як мінімальний набір лексем і графем, який ставиться у відповідність із граматичною категорією мови перекладу, та як мінімальну одиницю змісту [104, с. 185–190].

Л. С. Бархударов маркує одиницю перекладу як таку одиницю вихідного тексту, якій може бути знайдений відповідник у мові перекладу [14, с. 174]. Автор поєднує поняття одиниці перекладу з рівнями мовної ієрархії, тобто рівнями мовних одиниць. Він виділяв 6 рівнів:

- рівень фонем (графем);
- рівень морфем;
- рівень слів;
- рівень словосполучення;
- рівень речення;
- рівень тексту.

О. Д. Швейцер взагалі заперечував існування одиниці перекладу, ґрунтуючи свої твердження на факті відмінності величин і характеристик мовленнєвих відрізків, які виділяють як одиниці перекладу [190].

Проведений аналіз існуючих точок зору дає змогу визначити, що *одиноцею перекладу ВСД* є така мовна одиниця ТО, яка зберігає своє смислове поле при вилученні її з контексту та для якої неможливо віднайти одиницю в МП, яка б відтворювала значення складових частин такої одиниці.

Проаналізувавши оригінали та переклади ВСД сухопутних військ збройних сил Франції, ми дійшли висновку, що одиницями перекладу військового статутного тексту є *рівень слів і словосполучень*.

Беручи до уваги той факт, що більшість слів у ВСД представлені у вигляді термінів, слід зазначити, що даний мовний рівень є найбільш розповсюдженим. Погоджуємося з думкою Л. С. Бархударова [14, с. 180], що на рівні слів слід розрізняти різнорівневі відповідники та однорівневі відповідники. Під різнорівневими відповідниками ми розуміємо випадки, коли французька одиниця відповідає декільком одиницям української мови, тобто український вихідний відповідник передається на більш високому мовному рівні (однак, можливо й навпаки). У випадку, коли французькі й українські одиниці лежать на одному мовному рівні, можна говорити про однорівневі відповідники. Наприклад:

<i>La stratégie de défense doit, conformément aux objectifs définis précédemment, assurer la défense des intérêts vitaux de la France</i> [271, p. 189].	<i>Стратегія безпеки повинна, відповідно до раніше визначених завдань, забезпечити захист життєвоважливих інтересів Франції</i> [272, с. 189].
--	--

Як видно з наведеного прикладу, переклад даного речення на рівні слів передає повністю інформаційну структуру оригіналу. Ми подали ілюстрацію висловлювання, яке зберігає свою інформаційну структуру при перекладі однорівневими відповідниками. Воно є досить простим та елементарним за своєю структурою. Кожному елементу висловлювання відповідає один елемент у МП. Наприклад, французьким іменникам *stratégie, défense, objectifs, intérêts* відповідають українські іменники *стратегія, оборона, завдання, інтереси*. У цьому прикладі чітко видно використання однорівневих відповідників.

Переклад речень більш складної синтаксичної структури та різного роду граматичні та семантичні фактори іноді унеможлиблюють або зводять використання перекладу на рівні слів до мінімуму. Однак ВСД характеризується логічністю думки та прямолінійним розкриттям інформаційної структури, що зумовлює досить широке використання перекладу на рівні слів.

У випадку, коли у висловлюванні лише частина слів отримує в перекладі послівний переклад, а інші слова не мають в українській мові таких відповідників або використання прямих відповідників спотворює змістову частину повідомлення, переклад здійснюється на більш високому рівні (тобто на рівні словосполучень). Наприклад:

<i>Les opérations de recherche et</i>	<i>Пошуково-рятувальні опера-</i>
<i>sauvetage <u>au combat</u> font partie</i>	<i>ції <u>під час ведення бойових дій</u></i>

intégrante de la planification et de la programmation des opérations aériennes [285, p. 7].

є невід'ємною частиною планування повітряних операцій [286, с. 7].

Як видно з наведеного мікроконтексту, французький іменник *combat* у перекладі замінюється на словосполучення під час ведення бойових дій. У даному випадку спостерігається різнорівневий відповідник, тобто переклад здійснюється на рівні словосполучення. Вибір такого відповідника пояснюється необхідністю дотримання норм української мови. Прикладом різнорівневого відповідника, однак у зворотному напрямку від словосполучення до іменника зафіксовано при перекладі виразу *planification et de la programmation*. У даному випадку спостерігається перехід від рівня словосполучення у французькій мові на рівень слова в українській. Переклад на рівні словосполучення є досить розповсюдженим типом перекладацьких трансформацій.

Підсумовуючи зазначене вище, одиницею перекладу при відтворенні українською мовою французьких ВСД визначаємо слово або словосполучення. Такі мовні рівні в межах одного речення частіше за все мають змішану форму, тобто в одному реченні можуть спостерігатись як однорівневі, так і різнорівневі відповідники.

1.5. Поняття трансформації. Типи трансформацій

У теорії перекладу існують різні підходи та бачення до визначення самого поняття “трансформація” та до класифікації

трансформацій. Вивченням перекладацьких трансформацій у різні роки займалися як вітчизняні, так і зарубіжні перекладознавці: Л. С. Бархударов [14], В. Г. Гак [46, 47, 49], Н. Ф. Іртенєва [86], Т. А. Казакова [88], В. І. Карабан [91, 92], В. В. Коптілов [107], В. Н. Комісаров [102–105], Л. К. Латишев [118–123], Т. Р. Левицька [124–126], З. Д. Львовська [130], Р. К. Міньяр-Белоручев [137, 138], Л. Л. Нєлюбін [139–141], Я. І. Рецкер [156], О. Д. Швейцер [189, 190], К. Klaudi [218], Р. Newmark [229, 230], J. P. Vinay, J. Darbelnet [237, 238] та інші. Однак на сьогоднішній день не сформульоване загальноприйняте визначення як перекладацького поняття “трансформація”, так і їх чітко визначеної класифікації.

Досліджуючи явище “перекладацької трансформації”, Л. С. Бархударов наголошував, що досягнення перекладацької еквівалентності (“адекватності перекладу”), всупереч розходженням у формальних і семантичних системах двох мов, потребує від перекладача, перш за все вміння проводити численні та якісно різноманітні міжмовні перетворення – так звані перекладацькі трансформації – для того, щоб текст перекладу з максимально можливою повнотою передавав всю інформацію, вміщену у вихідному тексті при суворому дотриманні норм мови перекладу [14, с. 190].

О. Д. Швейцер зазначав, що термін “трансформація” використовується в теорії перекладознавства в метафоричному смислі. Насправді мова йде про відношення між вихідним та кінцевим мовними висловленнями, про заміну в процесі перекладу

однієї форми висловлення іншою. За визначенням О. Д. Швейцера, перекладацькі трансформації – це “міжмовні операції перевираження смислу” [191, с. 188].

На думку В. Г. Гака, “перекладацька трансформація досить часто визначається використанням слів і граматичних форм у вторинній функції (генералізація, транспозиція, десемантизація) в умовах контекстуальної або ситуативної надмірності” [47, с. 20]. Якщо мовний елемент використовується в первинній функції, тобто в прямому значенні, у такому випадку при наявності міжмовного системного еквівалента використовується дослівний переклад.

М. К. Гарбовський [52, с. 13] розуміє під перекладацькою трансформацією “відхід від використання ізоморфних засобів, що існують в обох мовах”. За визначенням дослідника, ізоморфні засоби є системними еквівалентами, які характеризуються однаковим денотативним значенням та граматичною однотипністю.

Р. К. Міньяр-Белоручев при розгляді перекладацьких трансформацій виходить від категорії інформативності текстів. За дефініцією автора, трансформація – “це основа більшості прийомів перекладу. Вона полягає у зміні формальних (лексичні та граматичні трансформації) або семантичних (семантичні трансформації) компонентів вихідного тексту при збереженні інформації, призначеної для передачі” [137, с. 231].

За визначенням В. Н. Комісарова, перекладацькі трансформації – це перетворення, за допомогою яких можна здійснити перехід від одиниць оригіналу до одиниць перекладу. Оскільки “перекладацькі трансформації здійснюються з мовними одиницями, що мають як план змісту, так і план вираження, вони

мають формально-семантичний характер, перетворюючи як форму, так і значення вихідних одиниць” [106, с. 172]. Такі перекладацькі трансформації можуть розглядатися як прийоми перекладу, які використовує перекладач для подолання типових труднощів [105, с. 158].

Л. К. Латишев розглядав перекладацьку трансформацію з позиції нульової точки, від якої здійснюється “відлік” та вимір трансформацій. Автор вважав, що нульовою трансформацією є фраза, ідентична сама собі. Отже, “під час перекладацьких трансформацій такою точкою відліку є визначення міжмовних відповідностей, відхилення від яких і сприймається як міжмовні перефразування” [118, с. 128]. Перекладацька трансформація представляється досліднику як заміна елементів вихідної мови елементами мови перекладу з відхиленням від міжмовних паралелей.

О. О. Карабанова при визначенні перекладацької трансформації також ґрунтується на понятті мовних паралелей. На її думку, “перекладацька трансформація – це складний перекладацький прийом, що використовується в умовах відсутності можливості перекладу за міжмовними паралелями у випадках, коли таких паралелей не існує...” [93, с. 34].

Л. Л. Нелюбін із метою визначення комплексності поняття “перекладацька трансформація” у “Тлумачному перекладацькому словнику” дав різні визначення поняття “трансформація”. Він наводить шість визначень цього поняття: 1. Один із методів породження вторинних мовних структур, що полягає в закономірній зміні основних моделей. 2. Закономірна зміна

основної мовної моделі, що призводить до створення вторинної мовної структури. 3. Інтерпретація вербальних знаків іншими знаками тієї ж мови. 4. Заміна одних фраз іншими, при цьому смисл залишається незмінним. 5. Основа більшості прийомів перекладу. Полягає у зміні формальних (лексичні або граматичні трансформації) або семантичних (семантичні трансформації) компонентів вихідного тексту при збереженні інформації, призначеної для передачі. 6. Спосіб перекладу, для якого характерний відхід від семантико-структурного паралелізму між оригіналом і перекладом. [143, с. 193]

Одночасно В. Г. Гак і Л. К. Латишев обмежують поняття “перекладацька трансформація”, маркуючи її як відмову від існуючих міжмовних відповідників, що ґрунтуються на ізоморфних явищах мови. Дослідники елімінують ті випадки, коли між МО та МП немає відповідників. У такому випадку вони пропонують називати подібні трансформації “квазітрансформаціями”, маючи на увазі розходження у використанні мовних засобів, що обумовлюються особливостями систем двох мов (відсутність системних еквівалентів).

Квазітрансформації відбуваються у таких випадках:

- 1) лексичні або граматичні лакуни (відсутність в одній із мов певної граматичної категорії лексичного відповідника);
- 2) незбіжність обсягу значення слів або граматичних категорій [46, с. 25].

На нашу думку, подібний поділ трансформацій заслуговує на увагу, оскільки за своїм визначенням трансформація – це перетворення однієї одиниці на іншу при збереженні змісту. З

огляду на це, слід розрізняти трансформації на рівні слова, словосполучення та трансформації на рівні речення. Запропонований вище поділ трансформацій на звичайні та квазітрансформації тільки підтверджує необхідність такого поділу. Вважаємо за доцільне поділити, перш за все, трансформації на два рівні:

- 1) трансформації на рівні слова та словосполучення;
- 2) трансформації на рівні речення.

Як видно, щодо розуміння терміна “перекладацька трансформація” немає єдиного підходу. Одночасно слід зазначити, що немає і спільної позиції щодо класифікації перекладацьких трансформацій. Деякі лінгвісти (Л. С. Бархударов, Я. І. Рецкер, О. Д. Швейцер) указують на комплексність цього явища, а отже, на наявність багатьох факторів, тобто на комплексність характеру трансформацій, що впливають на виявлення та класифікацію перекладацьких трансформацій. З. Д. Львовська [130] слушно стверджує, що між різними типами трансформацій немає глухої стіни, одні й ті самі трансформації можуть іноді бути спірним випадком, їх можна віднести до різних типів.

Проаналізувавши різні погляди дослідників на проблему трансформації та спираючись на завдання нашого дослідження, ми погоджуємося з думкою Л. Л. Нєлюбїна та визначаємо трансформацію при перекладі текстів статутної документації як основу більшості прийомів перекладу, сутність якої полягає в зміні формальних або семантичних компонентів французького тексту при збереженні інформації, призначеної для передачі.

На сьогоднішній день у теорії перекладознавства є велика кількість різноманітних класифікацій трансформацій. На думку

В. Г. Гака, здійснення типологізації всіх можливих мовних перетворень може бути дуже корисним для загальної теорії перекладу [49, с. 64]. Більш того, розуміння перекладачем “правил, прийомів і стереотипів” забезпечить високу якість перекладу [101, с. 46].

Системи класифікації перекладацьких трансформацій різних учених

Таблиця 1.1

В. Н. Комісаров	В. Г. Гак	Л. С. Бархударов	П. Ньюмарк	Я. І. Рецкер	А. Д. Швейцер
Транскрибування					
Транслітерація					
Калькування					
			Переміщення		
			Натуралізація		
			Наскрізний переклад		
			Перекладацька позначка		
Лексико-семантичні заміни	Семантичне перетворення слів	Лексичні заміни		Лексичні трансформації	Лексико-семантичні трансформації
Конкретизація	Включення	Конкретизація		Конкретизація	Гіпонімічні
Генералізація		Генералізація		Генералізація	Гіперонімічні
					Інтеріпонімічні Метонімічні Метафоричні
Модуляція	Пересічення	Причинно-наслідкова зміна	Модуляція	Смисловий розвиток поняття	
				Диференціалція	
				Антонімічний переклад	
				Цілісне перетворення	
		Компенсація		Компенсація втрат при перекладі	
Граматичні трансформації	Перетворення граматичних категорій	Граматичні заміни	Заміни та транспозиції	Граматичні трансформації	Граматичні трансформації
Синтаксичне уподібнення (дослівний переклад)			Перестановки		

В. Н. Комісаров	В. Г. Гак	Л. С. Бархударов	П. Ньюмарк	Я. І. Рецкер	А. Д. Швейцер
Граматичні заміни: заміна форми слова; заміна частини мови; заміна членів речення; заміна типу речення; членування речення; об'єднання речення.	Перетворення частин мови Актантні трансформації Перетворення форм зв'язку; Конверсивні трансформації	Заміна форм слова: заміна частин мови; заміна частин речення; об'єднання речення; членування речення.		Заміна частин мови та речення Зміна структури речення: зміна порядку слів; додавання слів; вилучення слів.	Міжрівнені: заміна морфологічних засобів синтаксичними; заміна морфологічних і синтаксичних засобів лексичними.
		Синтаксичні заміни в складному реченні: складне речення простим; головне підрядним і навпаки; просте речення складним.			
Комплексні лексико-граматичні трансформації	Семантичне перетворення слів				Лексико-синтаксичні трансформації
Антонімічний переклад	Відношення контрасту	Антонімічний переклад			Антонімічний переклад
					Конверсивний переклад
Описовий переклад			Культурний еквівалент		
Компенсація	Відношення виключення		Компенсація		
	Відношення тотожності				
			Синонімія		
			Інші процедури (позначки, примітки)		
Переміщення вилучення; додавання.	Кількісні трансформації додавання; вилучення.	Перестановки додавання; вилучення.	Комбінація процедур		

Як видно з таблиці, єдиної системи класифікації трансформацій немає. Різні автори по-різному виділяють типи

трансформацій, більш того, існують різні думки щодо того, які саме перекладацькі прийоми відносити до трансформацій.

У кожному стовпці показані види трансформацій, запропоновані різними авторами. Сірим кольором виділені типи трансформацій. У випадку, якщо у автора немає поділу на типи трансформацій, у сірій зоні немає ніяких записів. Наприклад, у П. Ньюмарка немає поділу на типи трансформацій, тому в рядку типів трансформацій – пропуски. Ми спробували згрупувати всі трансформації за їхнім функціональним призначенням, незважаючи на те, що різні автори можуть називати їх по-різному. Тому кожний рядок відповідає одному функціональному типу перекладацьких трансформацій.

Проаналізуємо детальніше кожен із запропонованих класифікацій.

Усі види перекладацьких трансформацій Л. С. Бархударов об'єднує у чотири елементарні типи: перестановки, заміни, додавання та вилучення. Під поняттям перестановки автор розуміє такий вид перекладацьких трансформацій, при якому змінюється послідовність розташування мовних компонентів у ТП порівняно з ТО. Заміни, на думку дослідника, є найбільш розповсюдженим типом перекладацьких трансформацій. Він поділяє заміни на граматичні (заміни форм слова, частин мови, членів речення і типів синтаксичних зв'язків) та лексичні (конкретизація, генералізація та заміна на основі причинно-наслідкових відносин (заміна наслідку причиною та причини наслідком)).

Під конкретизацію розуміється заміна слова або словосполучення вихідної мови з більш широким значенням словом або словосполученням мови перекладу зі значно вужчим значенням. Генералізацію автор визначає як процес, зворотній конкретизації. При конкретизації відбувається заміна одиниці вихідної мови, що має вужче значення, на одиницю мови перекладу із ширшим значенням. Перенесення причинно-наслідкових зв'язків спричиняє лексичні трансформації. Слово або словосполучення вихідної мови може замінюватися в перекладі на слово або словосполучення, яке за логічними принципами позначає причину. Причина також може бути замінена на наслідки.

Компенсація розуміється Л. С. Бархударовим як особливий різновид заміни. Цей прийом застосовується в тому випадку, коли певні елементи тексту мови перекладу не мають відповідних еквівалентів у мові перекладу та не можуть бути передані засобами мови перекладу. У цьому випадку для компенсації семантичної складової речення перекладач використовує інші мовні засоби. На думку дослідника, існує багато причин, що спричиняють наявність доповнень. Найбільш розповсюдженою, на його думку, є “формальна невираженість” семантичних компонентів у МО. Інколи додавання можуть виникати через стилістичні зміни.

Вилучення – прийом трансформації, прямо протилежний додаванню. При перекладі можуть опускатися слова, які несуть додаткову інформацію, тобто відображають ту інформацію, яка може бути розкрита за допомогою інших елементів речення. Також Л. С. Бархударов виділяє комплексну лексико-граматичну заміну,

яку він маркує як антонімічний переклад. Сутність цього явища полягає в тому, що заперечна конструкція речення може змінитися на стверджувальну й навпаки.

В. Н. Комісаров [106, с. 172–186] класифікує усі трансформації на лексичні, граматичні та комплексні, В. Г. Гак [214, с. 139–148] – на кількісні й якісні, Л. С. Бархударов [14, с. 191–231] – на заміни, додавання, вилучення та перестановки, класифікація П. Ньюмарка [230, с. 81–93] заснована на прямих визначеннях тих чи інших трансформацій без поділу на типи.

В основі класифікації Я. І. Рецкера лежать формально-логічні категорії. Дослідник поділяє усі категорії на лексичні та граматичні. На думку Я. І. Рецкера, “прийоми логічного мислення, за допомогою яких ми розкриваємо значення іншомовного слова в контексті та знаходимо йому відповідник, що не співпадає зі словниковим, прийнято позначати як лексичні трансформації. У семантичному відношенні сутність трансформацій полягає у заміні лексичної одиниці мови оригіналу словом або словосполученням іншої внутрішньої форми, однак яка актуалізує ту складову сему іноземного слова, яка повинна реалізуватися в даному контексті” [156, с. 38]. Він виділяє сім різновидів лексичних трансформацій: 1) диференціація значення, 2) конкретизація значення, 3) генералізація значення, 4) смисловий розвиток, 5) антонімічний переклад, 6) цілісне перетворення, 7) компенсація втрат при перекладі.

Одночасно автор указує на те, що часто окремі прийоми трансформацій використовуються разом, особливо це стосується диференціації та конкретизації значення. Стосовно граматичних

трансформацій автор наголошує, що їх сутність полягає в “перетворенні структури речення у процесі перекладу відповідно до норм мови перекладу” [156, с. 80]. Дослідник виділяє п’ять типів таких трансформацій: 1) зміна структури речення, 2) зміна порядку слів, 3) зміна частин мови та членів речення, 4) додавання слів, 5) опускання слів і членів речення (з граматичних причин). Слід зазначити, що класифікація граматичних трансформацій Я. І. Рецкера схожа з класифікацією Л. С. Бархударова та В. Н. Комісарова.

О. Д. Швейцер поділяв думку Л. С. Бархударова і запропонував класифікувати перекладацькі трансформації на основі виділення компонентного та референційного підрівнів семантичної еквівалентності.

Для компонентного підрівня характерні граматичні трансформації, при яких “перетворюється формальна структура висловлювання та залишається незмінним набір сем, що складає основу смислу висловлювання” [191, с. 118]. Граматичні трансформації він поділяє на однорівневі (тобто трансформації, що обмежуються одним рівнем мовної структури) та багаторівневі (трансформації, що виходять за межі одного рівня мовної структури).

Трансформації на референційному підрівні семантичної еквівалентності характеризуються різноманітними модифікаціями семантичної структури висловлювання. Автор виділяє два основних типи таких трансформацій: лексичні та лексико-синтаксичні. За визначенням О. Д. Швейцера, “перші відрізняються

тим, що в них модифікуються окремі лексичні одиниці, тоді як другий тип характеризується одночасними модифікаціями в лексико-семантичній і синтаксичній структурі висловлювання” [191, с. 129]. Базуючись на загальних принципах семантичних відносин, прийнятих у семасіології, дослідник виділяв серед семантичних трансформацій гіпонімічні, гіперонімічні, метонімічні та метафоричні трансформації. Одночасно слід зазначити, що гіпонімічні трансформації у О. Д. Швейцера Л. С. Бархударов, Я. І. Рецкер та В. Н. Комісаров трактують, як конкретизацію, а гіперонімічні трансформації – як генералізацію.

У класифікаціях О. Д. Швейцера є також і комплексні трансформації, які характеризуються одночасними модифікаціями як лексико-семантичної, так і граматичної структур. До таких трансформацій автор відносить антонімічний переклад. Цей вид трансформації, заснований на “простому логічному правилі, за яким заперечення будь-якого поняття може бути прирівняне до ствердження семантично протиставленого йому протилежного поняття” [191, с. 140]. Як і Л. С. Бархударов і В. Н. Комісаров, О. Д. Швейцер відносить антонімічний переклад до комплексної лексико-граматичної трансформації (за визначенням О. Д. Швейцера, лексико-синтаксичним трансформаціям). Лише Я. І. Рецкер відносить антонімічний переклад до лексичних трансформацій.

В. Н. Комісаров [105, с. 165–172] класифікував перекладацькі трансформації на лексичні, граматичні та лексико-граматичні залежно від характеру перетворень. Лексичні

трансформації, за визначенням автора, описують формальні та змістовні відношення між словами та словосполученнями в оригіналі та перекладі. Серед формальних перетворень дослідник зазначав транскрипцію, транслітерацію та калькування. Також автор зауважив, що можуть існувати й змішані типи, коли при калькуванні одна частина слова перекладається, а інша – транскрибується.

До наступної групи лексичних трансформацій В. Н. Комісаров відносив лексико-семантичні заміни, застосування яких пов'язано з модифікацією значення лексичної одиниці. До основних прийомів цієї групи дослідник відносив конкретизацію, генералізацію та модуляцію.

Автор виділяв також у своїй класифікації і граматичні трансформації. Серед найбільш уживаних граматичних трансформацій учений позначає дослівний переклад, членування речення, об'єднання речень і граматичні заміни. Особливу групу перекладацьких трансформацій складають прийоми перекладу, за допомогою яких відбуваються перетворення і лексики, і синтаксичної структури оригіналу. Найбільш розповсюдженими лексико-граматичними трансформаціями, на думку лінгвіста, є прийоми антонімічного перекладу, прийом описового перекладу та прийом компенсації.

Л. К. Латишев запропонував класифікацію міжмовних трансформацій за характером відхилення від міжмовних відповідників, у якій усі перекладацькі трансформації поділяються на морфологічні (зміна однієї категорії іншою або набором

категорій), синтаксичні (зміна синтаксичних функцій слів і словосполучень), стилістичні (зміна стилістичного маркування відрізка тексту), лексичні (контекстуально-синонімічні заміни), семантичні (зміна не тільки форми висловлення змісту, а й самого змісту), змішані (лексико-синтаксичні, синтактико-морфологічні). Також автор виділяв спеціальні прийоми перекладу: антонімічний переклад, конверсію, адекватні заміни, деїдіоматизацію, експлікацію та імплікацію [118, с. 131–136].

Проаналізуємо концепцію перекладацьких трансформацій у П. Ньюмарка (methods). Його класифікація трансформацій відрізняється від класифікацій інших дослідників. Під переміщенням він розумів процес запозичення слова (тобто транслітерацію та транскрипцію). Автор поділяв прийом калькування на наскрізний переклад, перекладацьку позначку (від наскрізного перекладу відрізняється лапками) та компонентний аналіз (калькування слова або словосполученням по частинах). За своїм змістом модуляція у П. Ньюмарка збігається з визначенням Ж. Віне та Ж. Дарбельне, які визначали це явище, як “варіювання повідомленням за допомогою зміни кута та точки зору”.

Не зовсім зрозумілою є різниця між модуляцією та культурним еквівалентом. Окрім цього, автор виділив декілька типів культурних еквівалентів (культурний і функціональний).

Якщо підсумувати всі вищенаведені теорії класифікації прийомів перекладацьких трансформацій, можна зробити висновок, що єдиної системи не існує. Різні автори по-різному визначали навіть методику класифікації. Так, В. Н. Комісаров поділяв усі

трансформації на лексичні, граматичні та лексико-граматичні, В. Г. Гак – на кількісні й якісні, Л. С. Бархударов – на заміни, додавання, вилучення та перестановки, у П. Ньюмарка така класифікація базується на прямих визначеннях трансформацій без поділу на типи.

Однак слід зазначити наявність і спільного у багатьох класифікаціях. Різні автори, на нашу думку, однаково розуміють деякі типи трансформацій, однак називають їх по-різному. Наприклад, у В. Н. Комісарова – транскрипція та транслітерація, а в П. Ньюмарка цей тип називається переміщенням. Якщо, В. Н. Комісаров виділяв лише калькування, а П. Ньюмарк розгортає це явище та виділяє три типи: наскрізний переклад, перекладацька позначка та компонентний аналіз.

Прийоми конкретизації та генералізації виділяють В. Н. Комісаров, Л. С. Бархударов і В. Г. Гак. Однак у В. Г. Гака ці два прийоми ґрунтуються на відношенні виключення, які полягають у заміні гіпероніма гіпонімом і навпаки.

Прийом модуляції у В. Н. Комісарова і П. Ньюмарка Л. С. Бархударов трактує як зміну причинно-наслідкових зв'язків, а у В. Г. Гака цей прийом базується на основі відношень пересіченості (метафора, метонімія тощо).

Прийом антонімічного перекладу є як у класифікації В. Н. Комісарова, так і в типології Л. С. Бархударова. У В. Г. Гака цей прийом класифікується як підтип семантичних трансформацій. Експлікацію, або описовий переклад у В. Н. Комісарова,

П. Ньюмарк цей прийом трансформацій визначає як функціональний та дескриптивний еквівалент.

Компенсація як прийом трансформацій є у класифікації багатьох дослідників, однак В. Г. Гака їх пояснює заміною одного слова іншим.

Додавання та вилучення згадуються в системі трансформацій Л. С. Бархударова як основні типи, у П. Ньюмарка як прийоми розширення та скорочення, а у В. Г. Гака – як підтипи кількісних трансформацій. В. Н. Комісаров не вважав їх прийомами трансформацій, а відносив до технічних прийомів перекладу.

Таким чином, дослідивши різноманітні класифікації прийомів трансформації в загальній теорії перекладу, ми дійшли висновку, що на сьогоднішній день не існує загальної концепції щодо трансформацій і немає єдиної класифікації цього перекладацького явища. Слід зазначити, що розглянуті вище класифікації не враховують особливостей військового перекладу. На нашу думку, розробка типології перекладацьких трансформацій саме для військового перекладу дасть змогу детальніше виділити ті перекладацькі трансформації, які притаманні цьому перекладу.

Висновки до розділу 1

Французькі ВСД – це сукупність нормативно-правових документів, якими керуються військовослужбовці збройних сил Франції в мирний і воєнний час. Досягнення адекватності при перекладі французьких ВСД неможливе без цілісного розуміння їхньої структури і типології. У дослідженні виділено три групи французьких ВСД: статутні документи стратегічного рівня, статутні документи оперативного рівня і статутні документи тактичного рівня.

Для здійснення адекватного перекладу французьких ВСД питомої ваги набуває референційна інформація. З огляду на це проведено типологію текстів французьких ВСД і виділено типи військових статутних документів.

У дослідженні під поняттям “концепт” розуміємо одиницю ментальних або психічних ресурсів тієї інформаційної структури, яка відображає знання та досвід людини, як оперативну змістову одиницю пам’яті, ментального лексикона, концептуальної системи та мови мозку, всієї картини світу, що відображається в людській психіці.

Розуміючи концепт як одиницю ментальних ресурсів інформаційної структури ТСД, яка відображає знання та досвід людини, представимо інформацію, закладену у військових статутних документах, у вигляді трьох концептів:

1. СТРАТЕГІЯ
2. ОПЕРАТИВНЕ МИСТЕЦТВО
3. ТАКТИКА

Для схематичного представлення концептів французьких ВСД використовуємо фрейм.

На нашу думку, тісний взаємозв'язок фрейму та концепту не викликає на даний час уже ніяких сумнівів. Під фреймом військового статутного документа в дослідженні будемо розуміти структурну одиницю об'ємного, багатокomпонентного концепту, який представляє собою “пакет” інформації, знання про стереотипну ситуацію, що має окрему організаційну структуру.

Концепт, як і фрейм, є одиницями структурування знання. Однак фрейм має більш чітку, жорстку структуру, ніж концепт, може бути використаний для моделювання структури концепту.

Для моделювання концептів французьких ВСД був використаний контент-аналіз із метою змістовної інтерпретації наповнення концептів статутної документації збройних сил Франції.

Контент-аналіз концептів ВСД збройних сил Франції проведено в 6 етапів: 1) складання частотного словника; 2) лематизація частотного словника; 3) формування стоп-списку; 4) аналіз лексичного складу; 5) категоризація; 6) аналіз категорій.

Контент-аналіз текстів французьких ВСД дав змогу виявити чотири спільні фрейми для трьох концептів: СУБ'ЄКТ (SUJET), ЗАСІБ (INSTRUMENT), ДІЯ (ACTION), МІСЦЕ (LIEU) й один фрейм ЗАКОНОДАВСТВО (LÉGISLATION), зафіксований лише в концепті СТРАТЕГІЯ.

Отже, побудована нами фреймова модель французьких ТСД дає змогу зрозуміти, які термінальні вузли входять до складу концептів

МО та МП. Порівнюючи фреймові моделі ТО та ТП, можна зробити висновок про еквівалентність концептуальної інформації, закладеної в ТО та ТП і про її адекватність у ТО та ТП. Така еквівалентність свідчить про універсальність концептуальної структури у французькій та українській мовах.

Поняття еквівалентності й адекватності перекладу ТСД – це дві різні кваліфікаційні ознаки перекладу ВСД. Еквівалентність перекладу ВСД визначає відповідність підбраного еквівалента мовному знаку ТО, а адекватність – необхідний рівень вживання такого еквівалента. Межею перекладацької еквівалентності є максимально можливий (лінгвістичний) ступінь збереження змісту ТО при перекладі. Залежно від того, яка частина змісту відтворюється в перекладі, розрізняють рівні семантичної еквівалентності. Для ВСД важливим елементом є диференціація семантичної еквівалентності на рівні мовних знаків та на рівні висловлювань, тобто поділ на еквівалентність значень та еквівалентність смислів. Для ТСД еквівалентність – це такий ступінь відношень між оригіналом і перекладом, при якому в тексті перекладу відтворюються відповідні характеристики оригіналу. Вивчаючи питання семантичної еквівалентності ВСД, ми дійшли висновку, що семантичну еквівалентність слід поділити на такі підрівні:

- повна смислова еквівалентність;
- часткова смислова еквівалентність.

Одиницею перекладу ВСД, на нашу думку, слід вважати таку мовну одиницю ТО, яка зберігає своє смислове поле при вилученні

її з контексту та для якої неможливо віднайти одиницю у МП, яка б відтворювала значення складових частин такої одиниці. Проаналізувавши оригінали та переклади ТСД сухопутних військ збройних сил Франції, ми дійшли висновку, що одиницею перекладу ВСД є рівень слів і словосполучень.

Проаналізувавши різні погляди на проблему трансформації та спираючись на завдання нашого дослідження, ми погоджуємося з думкою Л. Л. Нелюбіна та визначаємо трансформацію при перекладі ТСД як основу більшості прийомів перекладу, сутність якої полягає у зміні формальних або семантичних компонентів французького тексту при збереженні інформації, призначеної для передачі.

Основні положення розділу висвітлено у трьох статтях [21, 24, 25].

РОЗДІЛ 2

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ ФРАНЦУЗЬКИХ ТЕКСТІВ ВІЙСЬКОВОЇ СТАТУТНОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ

2.1. Причини та типи лексико-семантичних трансформацій у перекладі текстів статутної документації

Як відомо, процес перекладу не є простою заміною одиниць однієї мови одиницями іншої мови. Напроти, це дуже складний процес, що містить цілий ряд труднощів, які повинен долати перекладач. Неможливо повністю розкрити сутність перекладацьких трансформацій, не дослідивши причини їх застосування. Усі перекладацькі трансформації мають бути вмотивованими. Можливість або неможливість використання тієї чи іншої форми вираження змісту, нормативність або ненормативність цієї форми, її ситуативна доречність або недоречність у сучасному мовознавстві інтерпретується за допомогою трьох понять: “система мови”, “мовна норма” та “узус”.

Поняття системи мови в сучасному мовознавстві має велику кількість визначень, які можна звести до такого визначення: система мови – це сукупність взаємозалежних одиниць мови та моделей, за якими вони сполучаються [93, с. 43]. Система мови складається з мовних одиниць різних рівнів: фонем, морфем, лексем, словотворчих і синтаксичних моделей.

На відміну від системи мови, яка включає в собі всі потенції мови, норма мови виражається в реально функціонуючих мовних формах, прийнятих суспільством. Можна констатувати, що норма є своєрідним фільтром, який або пропускає, або не пропускає те, що відтворює система мови [93, с. 29]. Порухення норми мови можуть не відображатися на сприйнятті смислового компонента повідомлення, але формують відчуття помилковості висловлювання, тоді як помилки у сфері системи мови частіше за все призводять до викривлення смислу повідомлення.

Ще одним фільтром мовної системи є узус. Якщо мовна норма відбирає коректне від абсолютно некоректного, що за будь-яких обставин неприпустимо з точки зору мовного колективу, то узус фільтрує те, що припустимо в конкретній ситуації. За визначенням Е. М. Верещагіна та В. Г. Костомарова, “узус – це такі реалізації мовної системи, які допустимі у певних умовах спілкування” [37, с. 118].

Оскільки відсутність збігу вищезазначених чинників утворює мовний бар’єр [189, с. 14, 243], для подолання якого і призначений переклад, проаналізуємо погляди різних учених на причини застосування трансформацій як засобу адаптації до норм цільової мови.

Лексико-семантичні трансформації в перекладі, на думку Є. В. Бреус та В. Н. Комісарова, виникають у тому випадку, коли еквівалентність не може бути досягнута прямим шляхом, тобто способом прямої підстановки. У своїй роботі автори наводять такі причини лексико-семантичних трансформацій:

1) один мовний знак може мати більшу або меншу за обсягом семантичну структуру, ніж його словниковий відповідник;

2) деякі поняття можуть не мати в мові перекладу спеціальних засобів вираження;

3) одне поняття може мати в різних мовах різну кількість денотатів;

4) мовні знаки пари мов, що позначають одне поняття, у цих мовах можуть мати різні сфери вжитку та різну сполучуваність і тому не можуть перекладатися за допомогою словникових еквівалентів без смислових і стилістичних відхилень [150, с. 115].

Т. Р. Левицька та А. М. Фітерман [126, с. 50–51] виділяють чотири причини, які призводять до виникнення лексико-семантичних трансформацій у перекладі: по-перше, це передача стилістичних прийомів, заснованих на грі слів. Другою причиною, що призводить до виникнення лексико-семантичних трансформацій, є різниця смислового об'єму слова. До наступних причин дослідники відносять відмінність у сполучуваності слів та узус слова.

Досліджуючи лексико-семантичні трансформації, Є. М. Коломєйцева та М. Н. Макеєва дійшли висновку, що "...будь-яка мова здатна позначити будь-яке поняття – йдеться лише про різні способи такого позначення" [99, с. 16].

Аналіз фактологічного матеріалу, сформованого на основі опрацювання оригіналів і перекладів ТСД сухопутних військ збройних сил Франції, дає змогу визначити, що лексико-семантичні

трансформації виникають при відтворенні французьких лексичних одиниць українською мовою у таких випадках:

- розходження в системах МО та МП;
- розходження мовних норм МО та МП;
- розходження інформаційних запасів носіїв МО та МП.

При аналізі розходжень в системах МО та МП слід враховувати те, що мова являє собою систему систем. Вона включає в собі лексичну, словотвірну, синтаксичну й інші системи, відображені у відповідних поняттях. Під час співставлення МО та МП системні розбіжності виявляються між даними окремих систем. Розходження між системами можуть бути такими: 1) в одній із мов відсутня категорія, притаманна іншій мові; 2) всередині однієї і тієї ж категорії відрізняється членування; 3) при порівнянні лінгвістичних категорій вони не збігаються за обсягом значення [93, с. 31].

Розбіжності мовних норм МО та МП також спонукають до застосування перекладацьких трансформацій із метою адаптації вихідного слова або словосполучення до норм цільової мови.

Порушення мовної норми може не відобразитися на сприйнятті смислового компонента повідомлення, але воно створює відчуття неправильності мови, коли помилки в системі мови частіше за все призводять до викривлення смислу повідомлення або взагалі роблять повідомлення незрозумілим адресату.

Розходження в інформаційних запасах носіїв МО та МП є однією з головних причин застосування лексико-семантичних

трансформацій при перекладі французької ВСД, оскільки збройні сили Франції розвивалися зовсім в іншому мовному середовищі, ніж українські. Відсутність протягом довгого проміжку часу контакту між двома військовими мовними системами призвело до появи лексичних одиниць, які при перекладі потребують відтворення лише за допомогою різного роду трансформацій.

У теорії перекладу значна кількість праць присвячена дослідженню явища трансформацій та їх класифікації. Детальну розробку питання трансформації та їх типологізацію здійснено у підрозділі 1.5. Проаналізувавши оригінали та переклади текстів статутної документації, ми виділили такі типи лексико-семантичних трансформацій:

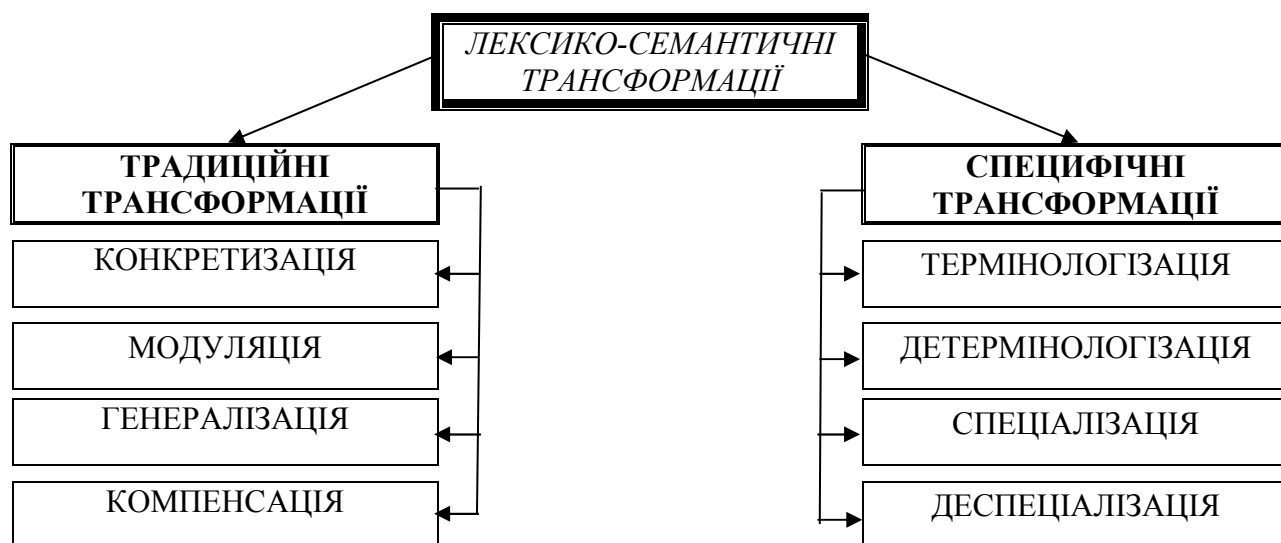

Рис. 2.1. Типи лексико-семантичних перекладацьких трансформацій при перекладі французьких статутних документів українською мовою

Як видно з рис. 2.1, усі лексичні трансформації поділяються на дві великі групи:

- традиційні трансформації;
- специфічні трансформації.

Така класифікація трансформацій створена індуктивним шляхом, тобто в результаті аналізу реальних перекладів та узагальнення кількісних підрахунків є деякою мірою умовною. Поділ на традиційні та специфічні лексико-семантичні трансформації дає змогу виділити специфіку перекладу ВСД.

До традиційних трансформацій ми віднесли такі лексико-семантичні перетворення: конкретизація, модуляція, генералізація та компенсація. Специфічними лексико-семантичними трансформаціями визначили термінологізацію, детермінологізацію, спеціалізацію та деспеціалізацію.

Традиційні лексико-семантичні трансформації – це трансформації, притаманні будь-якому тексту та детально описані в роботах лінгвістів із загальної теорії перекладу.

Специфічними лексико-семантичними трансформаціями ми називаємо перетворення, зафіксовані саме при перекладі текстів французьких ВСД, тобто такий набір засобів відтворення французьких лексичних елементів українською мовою, який ілюструє специфіку військового перекладу. Безумовно, трансформації, які ми маркуємо як специфічні, зустрічаються й при перекладі текстів іншої функціональної спрямованості, однак мова йде про комплекс трансформацій, тобто про певну систему перетворень французького ТСД українською мовою.

Запропонована класифікація дозволяє не тільки виділити конкретний вид перекладу, але й дає в руки перекладачу той набір засобів, який використовується у стандартних ситуаціях, та визначає ті особливості, на які потрібно звернути увагу під час

підготовки військових перекладачів. Як слушно зазначав Л. К. Латишев, “для перекладача досить важливо знати “перекладацькі прецеденти”, а особливо найбільш типові, “соціально відпрацьовані та закріплені перекладацькі рішення” [121, с. 122].

2.2. Традиційні типи лексико-семантичних трансформацій

2.2.1. Проста конкретизація

Відтворення французьких лексичних одиниць ВСД шляхом конкретизації визначається нами в дослідженні як заміна вихідного слова або словосполучення з більш широким значенням на транслат зі значно вужчим значенням. Як зазначав В. Н. Комісаров, “прийом конкретизації може використовуватися у двох випадках: коли слову або словосполученню оригіналу може відповідати два або більше словникові відповідники, і у другому випадку, коли використання прямих відповідників в оригіналі може бути неприйнятним для норм мови перекладу” [105, с. 167].

При аналізі оригіналів ВСД та їх перекладів українською мовою нами були виявлені такі різновиди конкретизації:

- проста конкретизація;
- конкретизація з декомпресією;
- конкретизація з вилученням компонентів.

Розглянемо детально можливі варіанти трансформацій за допомогою конкретизації для військових статутних документів (рис. 2.2).

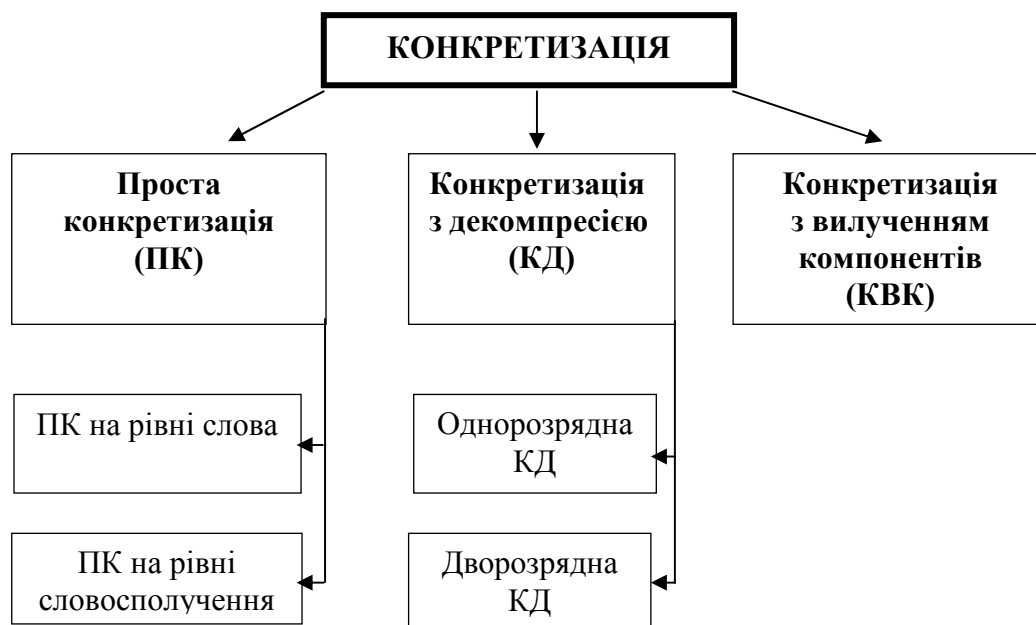

Рис. 2.2. Різновиди конкретизації при перекладі текстів статутних документів

Першим і найбільш розповсюдженим різновидом конкретизації при перекладі ТСД є проста конкретизація, або конкретизація без додавання елементів, яку ми розуміємо як заміну французького слова або словосполучення широкої семантики словом або словосполученням українською мовою з вужчим значенням при збереженні однакової кількості компонентів як у МО, так і в МП.

У випадку, коли конкретизується одне слово вихідного тексту, в перекладі на українську мову використовується також одне слово, тобто у цьому випадку йдеться про просту конкретизацію на рівні слова. При конкретизації словосполучення здійснюється звуження значення на рівні словосполучення. У перекладознавстві для еквівалентів, отриманих шляхом простої конкретизації, В. С. Виноградов використовував поняття

“еквівокабульний відповідник” та “нееквівокабульний відповідник” при конкретизації з декомпресією [38, с. 81].

Конкретизація з декомпресією визначається нами в дослідженні як такий трансформаційний процес, коли замість широкозначного слова ТО вживається словосполучення з конкретною семантикою у ТП. Аналіз матеріалу дослідження виявив наявність однорозрядної та дворозрядної конкретизації із декомпресією. Під однорозрядною конкретизацією з декомпресією у нашому дослідженні будемо розуміти такий трансформаційний процес, за якого одночасно з конкретизацією значення вихідної лексичної одиниці відбувається додавання лексичних елементів, відсутніх у МО. У разі додавання одного лексичного елемента в МП ми констатуємо однорозрядну конкретизацію з декомпресією вихідної лексичної одиниці, а додавання двох і більше додаткових елементів будемо позначати в роботі як дворозрядну конкретизацію з декомпресією.

Конкретизацію з вилученням компонентів вважаємо таким різновидом лексичної трансформації, за якого при звуженні семантики вихідної лексичної одиниці в трансляті одночасно відбувається вилучення оточуючих компонентів.

Розглянемо детальніше на прикладах ВСД стратегічного, оперативного і тактичного рівнів застосування різновидів конкретизації при перекладі.

2.2.1.1. Проста конкретизація на рівні слова

Наведемо найбільш типовий приклад застосування простої конкретизації на рівні слова із ВСД стратегічного рівня:

<i>Ce document, qui s'inscrit en complément des publications récentes sur la gestion de l'environnement psychologique et sur la communication opérationnelle, a été jugé prioritaire par la division</i>	<i>Цей документ, що доданий до попередніх видань, стосовно управління психологічним станом та оперативним зв'язком, був визначений відділом застосування генерального штабу пріоритетним. [288, Emploi de l'EMA. [287, p. 23]</i>
--	---

У даному реченні конкретизація на рівні слова відбувається при відтворенні вихідного французького іменника *environnement*. Словник [259, с. 251] пропонує відповідник *навколишнє середовище*. У військових словниках знаходимо [260, с. 99; 261, с. 229] такі можливі еквіваленти: *оточення, зовнішні фактори, умови оточуючого середовища* тощо. Однак під час декодування вихідного французького номінатива *environnement* використання будь-якого словникового відповідника є неможливим, оскільки він не буде відповідати загальному контексту висловлювання. В українській військовій мові поняття психологічного стану застосовується лише до особи або групи осіб, тому при перекладі відбувається конкретизація французького іменника, оскільки в українській мові відсутнє поняття з таким самим широким значенням. Ураховуючи загальний контекст, французький номінатив *environnement* конкретизується і в перекладі

відтворюється за допомогою українського іменника стан. У даному випадку проста конкретизація на рівні слова має контекстуальний характер, тобто така трансформація викликана факторами конкретного контексту. При перекладі контекст речення вимагав конкретизувати французький іменник, оскільки в українській мові він не вживається з таким широким значенням.

Наведемо інший типовий приклад використання простої конкретизації у статутних текстах оперативного рівня:

<i>Convention sur le statut des forces définit le statut juridique des <u>membres</u> des forces armées d'un pays de l'OTAN présents sur le territoire d'un autre pays de l'OTAN [273, p. 23].</i>	<i>Конвенція про статус військ визначає права та обов'язки <u>військовослужбовців</u> збройних сил однієї країни – члена НАТО, що знаходяться на території іншої країни – члена НАТО [274, с. 23].</i>
--	--

Проаналізуємо приклад застосування простої конкретизації на рівні слова зі статутного документа оперативного рівня при відтворенні французького іменника membre. У словнику [259, с. 436] є такі відповідники: *член, компонент, складова частина, кільце, елемент* та ін. Аналізуючи вихідне висловлювання, можна констатувати, що використання прямого відповідника в цьому конкретному контексті не зможе адекватно відтворити зміст як окремого французького лексичного елемента membre, так і цілого висловлювання. У такому випадку перекладач вдається до конкретизації змісту французької лексичної одиниці з широкою семантикою. У перекладі вихідна французька одиниця

конкретизується завдяки гіпонімічному відповіднику військовослужбовці. Аналізуючи подібний приклад конкретизації саме в контексті перекладу французьких ВСД, зауважимо, що в даному випадку можна говорити про конкретизацію вихідної лексеми на рівні слова.

Наведемо інший приклад простої конкретизації при перекладі уривка з ВСД оперативного рівня:

<i>Il peut être demandé aux armées de renforcer l'action des services de secours et des unités chargées de la sécurité civile. Leurs prestations peuvent concerner :</i>	<i>Підрозділи збройних сил можуть бути залучені для допомоги рятувальним загонам і частинам цивільного захисту. Допомогу</i>
<i>- des unités spécialisées pour du déblaiement lourd, du franchissement, de la fourniture d'énergie... [289, p. 77].</i>	<i>можуть надавати спеціальні підрозділи з розбору завалів, установа переправ, доставки <u>палива</u>... [290, с. 77].</i>

У вищенаведеному мікроконтексті зафіксовано використання простої конкретизації при перекладі французької лексеми énergie. Значення цього іменника досить широке, у перекладі слід здійснити конкретизацію значення, оскільки застосування прямого відповідника буде неприйнятним для української мови. Тому у даному випадку здійснюється проста конкретизація на рівні слова. Аналізуючи речення в цілому, можемо зауважити, що в українській мові в даному контексті неможливо вжити вираз транспортування енергії. Перекладач вдається до конкретизації значення вихідної

лексичної одиниці шляхом звуження семантики і застосовує відповідник паливо. Такий контекстуальний відповідник краще підходить до загального смислу речення, оскільки при ліквідації наслідків стихійного лиха транспортуватися засобами військових підрозділів може лише паливо.

Проілюструємо використання простої конкретизації при перекладі ВСД тактичного рівня:

<i>L'action est caractérisée par la manœuvre, combinaison des feux et des <u>mouvements</u>, qui vise à se déplacer pour porter des coups à l'adversaire en échappant aux siens [291, p. 62].</i>	<i><u>Операція</u> характеризується маневром, поєднанням використання вогневих засобів та <u>маневру</u> з метою завдання ударів по противнику та уникнення ураження власних засобів [292, с. 62].</i>
---	--

У наведеному мікроконтексті при перекладі було зафіксовано два випадки використання трансформації шляхом простої конкретизації. Так, французький іменник action може мати такі словникові відповідники [259, с. 19]: *вчинок, дія, справа, діяння, діяльність, робота, бій, битва, позов*. Військовий словник [260, с. 19–24] доповнює перелік відповідників такими еквівалентами: *підтримка, забезпечення, захід*. У даному випадку при перекладі використано просту конкретизацію вихідної французької лексичної одиниці з урахуванням контекстуальної інформації. Таким чином, обрано відповідник операція, який за своїм семантичним наповненням значно вужчий від вихідного терміна. Подібний принцип застосований і при трансформації наступного

французького іменника *mouvement*. У цьому випадку великого значення набуває концептуальна інформація речення, що надає перекладачу необхідні рамки, в яких функціонує те чи інше висловлювання.

Одиницею вихідного тексту, який трансформується при перекладі на українську за допомогою простої конкретизації, може бути як слово, так і словосполучення, хоча проста конкретизація на рівні словосполучення зустрічається набагато рідше, ніж конкретизація на рівні окремого слова.

2.2.1.2. Проста конкретизація на рівні словосполучення

Розглянемо випадки застосування простої конкретизації на рівні словосполучення на прикладі порівняльного аналізу оригіналу та перекладу загальновійськової доктрини з попередження криз, що належить до ВСД стратегічного рівня:

<i>La défense surface-air repose simultanément sur une <u>veille permanente</u>, l'emploi de moyens actifs et sur l'application de mesures de défense passives</i> [283, p. 28].	<i>Основою протиповітряної оборони є одночасне <u>цілодобове спостереження</u>, за застосуванням активних засобів і використанням пасивних заходів оборони</i> [284, с. 28].
---	---

У вищенаведеному прикладі спостерігаємо трансформацію шляхом простої конкретизації на рівні словосполучення. Французький двокомпонентний термін “іменник + прикметник”

veille permanente трансформовано при перекладі за допомогою двокомпонентного українського терміна “прикметник + іменник” цілодобове спостереження. У словниках [259, с. 751; 260, с. 281; 261, с. 221] першому компоненту veille відповідають такі словникові відповідники: 1) *неспання, нічне вартування, безсонна ніч, l'état de veille* – наяву; 2) *напередодні*; 3) *veille stratégique* – стратегічний контроль; 4) *спостереження*; 5) *радіоспостереження* та ін.

Другий компонент французького словосполучення більш багатозначний: *перманентний, постійний, безперервний, незмінний, довгочасний* [259, с. 518]. Однак жоден зі словникових відповідників не може бути використаний шляхом прямої підстановки при перекладі вихідного словосполучення і, більш того, переклад цього вихідного елемента повинен здійснюватися на рівні словосполучення.

Проводячи порівняльний аналіз вихідного словосполучення та його транслату, зазначаємо, що іменник французького словосполучення відтворений при перекладі за допомогою конкретизації смислового поля, а саме: французький іменник veille замінено відповідником спостереження, а другий компонент permanente був трансформований у відповідник цілодобовий. Як видно з прикладу, обидва компоненти французького словосполучення отримали при перекладі вужчі значення порівняно зі значеннями оригіналу з огляду на контекстуальне оточення.

Розглянемо інший приклад використання простої конкретизації на рівні словосполучення у статутних документах оперативного рівня:

Il est chargé de l'ensemble des questions relatives à la planification de niveau stratégique, à la mise en oeuvre des forces et au contrôle de leur aptitude opérationnelle [293, p. 4].

На нього покладається завдання з планування на стратегічному рівні, застосування сил і контроль їх бойової готовності [294, с. 4].

Український відповідник, застосований для відтворення французького двокомпонентного словосполучення *aptitude opérationnelle*, може слугувати наступним яскравим прикладом застосування простої конкретизації на рівні словосполучення. У французькому словосполученні обидва компоненти мають досить широке значення. Розглянемо можливі словникові відповідники до кожного елемента словосполучення. Так, для французького номінатива *aptitude* у словниках [259, с. 44; 260, с. 51; 261, с. 38] є такі відповідники: 1) здібність, здатність; 2) придатність, *aptitude au travail* – працездатність, підготовка; 3) готовність. Другому елементу *opérationnelle* у словниках [260, с. 158 ; 261, с. 84] є ще більше еквівалентів: 1) оперативний, операційний; 2) діючий, у справному стані; 3) здатний діяти (про людину), працездатний, ефективний.

В українській військовій мові немає поняття, яке б у такому ж ступені змогло відтворити широкозначність вихідного словосполучення. У цьому випадку здійснюється проста конкретизація смислового поля французького словосполучення *aptitude opérationnelle* і відтворення його в перекладі за допомогою українського словосполучення *бойова готовність*, яке має значно вужче і більш конкретизоване значення.

Наведемо інший приклад використання простої конкретизації на рівні словосполучення зі статутного документа тактичного рівня:

<i>Agent chimique destiné à être utilisée au combat pour tuer, blesser gravement ou mettre hors de combat par ses effets physiologiques</i> [295, p. 42].	<i>Отруйна речовина призначена для використання під час бойових дій для знищення, серйозного поранення або виводу з ладу живої сили противника внаслідок психологічного впливу</i> [296, с. 42].
---	--

У даному реченні французьке двокомпонентне словосполучення “іменник + прикметник” *agent chimique* трансформоване за допомогою простої конкретизації на рівні словосполучення “*отруйна речовина*”. Кожний компонент вихідного словосполучення має широку семантику, тому не може бути адекватно відтворений способом прямої підстановки у перекладі. Так, французький іменник *agent* у словниках [259, с. 25; 260, с. 31–33] має такі відповідники: *діюча сила, фактор, барвник, агент, збудник, газ*. При трансформації ця французька лексична

одиниця піддається конкретизації, результатом якої є транслят речовина.

Для другого компонента словосполучення у словнику [259, с. 115] є еквівалент *хімічний*. Однак використання прямого відповідника у перекладі спотворить загальний зміст повідомлення, тому перекладач вдається до конкретизації значення французької лексики і замінює її у перекладі гіпонімічним відповідником отруйний.

Отже, у цьому випадку здійснено конкретизацію значення вихідної лексичної одиниці на рівні словосполучення з урахуванням широкого контексту.

Відобразимо на рис. 2.3 отримані результати кількісних підрахунків із застосування простої конкретизації на рівні слова та на рівні словосполучення та проаналізуємо їх із метою виявлення загальних тенденцій застосовування конкретизації при перекладі ВСД стратегічного, оперативного і тактичного рівнів:

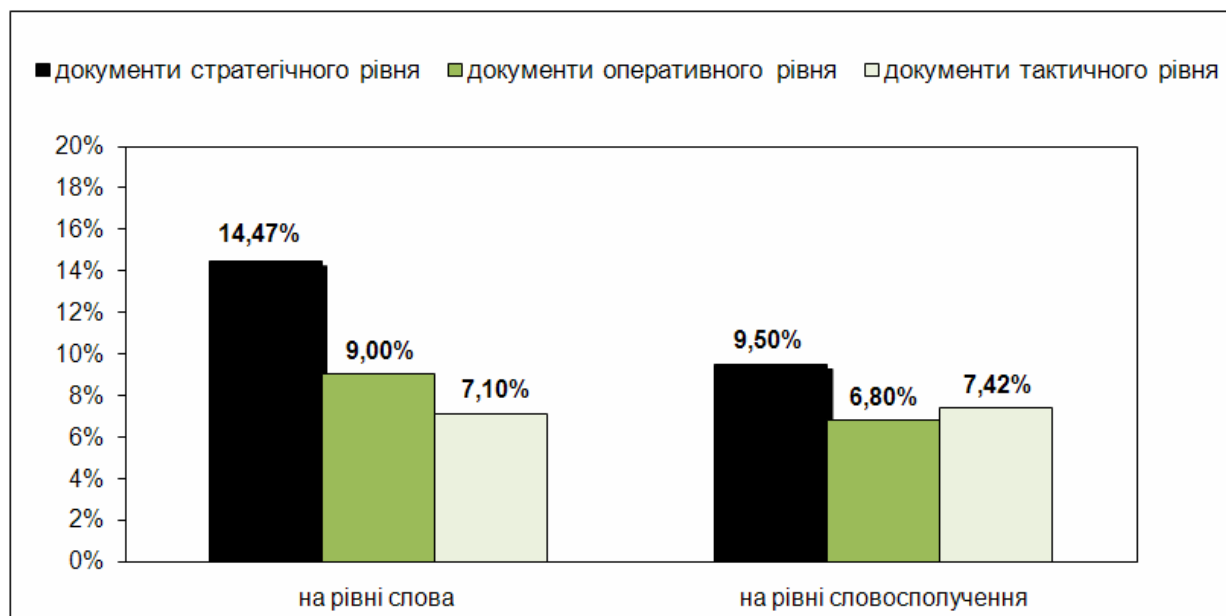

Рис. 2.3. Кількісні дані використання простої конкретизації на рівні слова та словосполучення при перекладі статутних документів

За результатами кількісних підрахунків, у ВСД стратегічного рівня проста конкретизація використовується при перекладі у 19,97% від загальної кількості слів і словосполучень, (із них на рівні словосполучень – 7,5%, на рівні слова – 12,47% відповідно). У ВСД оперативного рівня проста конкретизація використовується при перекладі у 11,8% від загальної кількості слів і словосполучень, причому 4,8% усіх випадків простої конкретизації припадає на рівень словосполучення, а на рівні слова – 7%.

Трансформація простою конкретизацією вихідної французької лексичної одиниці у ВСД тактичного рівня характеризується значно меншою її частотністю використання порівняно з ВСД стратегічного рівня. За результатами кількісного аналізу частота використання зменшилася майже на 10% порівняно з ВСД стратегічного рівня і на 4% порівняно з ВСД оперативного рівня і складає на рівні слова 5,1%, а на рівні словосполучення – 5,42% відповідно. Зменшення кількості використання простої конкретизації при перекладі ВСД тактичного рівня порівняно з ВСД стратегічного й оперативного рівнів можна пояснити зменшенням уживання у ВСД тактичного рівня слів і словосполучень із широкою семантикою та збільшенням кількості використання термінологічних одиниць.

2.2.2. Конкретизація з декомпресією

Наступним різновидом конкретизації, виявленим при порівняльному аналізі оригіналів і перекладів ВСД, є конкретизація з декомпресією вихідної одиниці. Під цим поняттям у нашому

дослідженні розуміємо такий трансформаційний процес, за якого для лексичної одиниці мови оригіналу обирають відповідник із вужчим значенням з одночасним додаванням лексичних компонентів у мові перекладу.

У дослідженні будемо розрізняти однорозрядну конкретизацію з декомпресією та дворозрядну конкретизацію з декомпресією. Під однорозрядною конкретизацією з декомпресією розуміємо таку трансформацію французького слова або словосполучення, при якій у перекладі утворюється українське словосполучення з одним додатковим компонентом, тобто кількість елементів у ТП збільшується на один компонент. Відповідно при дворозрядній конкретизації з декомпресією розуміємо додавання в транслат двох і більше лексичних елементів порівняно з оригіналом.

Під час порівняльного аналізу оригіналів і перекладів ВСД були зафіксовані випадки однорозрядної конкретизації з декомпресією та дворозрядної конкретизації з декомпресією. Розглянемо ці різновиди конкретизації з декомпресією детальніше на прикладах.

2.2.2.1. Однорозрядна конкретизація з декомпресією

Проілюструємо використання однорозрядної конкретизації з декомпресією при відтворенні українською мовою французької лексичної одиниці у ВСД стратегічного рівня:

<i>Elle constitue un mode d'emploi</i>	<i>Вона являє собою спосіб</i>
<i>de l'outil de défense <u>actuel</u> dans</i>	<i>застосування засобів оборони</i>
<i>les différents contextes probables</i>	<i><u>на сучасному етапі</u> за</i>

d'engagement [283, р. 82].

різноманітних умов можливого використання сил [284, с. 82].

У даному мікроконтексті констатуємо застосування однорозрядної конкретизації з декомпресією вихідної лексичної одиниці при відтворенні французького прикметника actuel. У словнику [259, с. 19] є такі словникові відповідники: 1) *теперішній, дійсний, сучасний*. У цьому випадку перекладач вдається до конкретизації значення з одночасним збільшенням конструктивних елементів речення. Результатом такого перетворення стає двокомпонентне українське словосполучення “прикметник + іменник” сучасний етап. Використаний іменник деталізує значення французького прикметника з урахуванням загального контексту речення.

Наступним прикладом застосування конкретизації з декомпресією при перекладі є відповідник, використаний для французького номінатива engagement, який був переданий при перекладі за допомогою двокомпонентного словосполучення “іменник + іменник” використання сил. Переклад цього іменника викликає найбільші труднощі, оскільки лише словник загальноновживаної лексики [259, с. 242] дає 5 можливих відповідників: 1) *закладання, заставляння, застава, віддавання в заставу*; 2) *(добровільне) зобов'язання*; 3) *зарахування на службу, наймання, ангажемент*; 4) *добровільний вступ на військову службу*; 5) *сутичка, бій і значна кількість суто військових* відповідників [260, с. 98; 261, с. 223] *введення в бій, початок бою,*

обстріл, відкриття вогню, застосування. У цьому випадку як варіант перекладу було обрано двокомпонентне словосполучення використання сил – переклад здійснено шляхом конкретизації з декомпресією.

Як видно з наведеного прикладу, одному компоненту МО відповідають два компоненти МП. Слід зауважити, що конкретизація з декомпресією значно збільшує кількість елементів речення, що може стати на заваді легкому сприйняттю інформації.

Наведемо інший приклад застосування конкретизації вихідної лексичної одиниці з декомпресією на типовому прикладі з ВСД стратегічного рівня:

<i>Le risque balistique prend</i>	<i>Ризик</i>	<i>розповсюдження</i>
<i>progressivement une dimension</i>		<i>балістичної зброї поступово</i>
<i>nouvelle en raison de la</i>		<i>збільшується з огляду на</i>
<i>prolifération des <u>vecteurs</u> et des</i>		<i>поширення <u>засобів доставки</u></i>
<i>technologies associées [287,</i>		<i>та суміжних технологій [288,</i>
<i>p. 11].</i>		<i>с. 11].</i>

У вищенаведеному мікроконтексті зафіксовано використання конкретизації з декомпресією французького номінатива vecteur. Цей французький іменник має дуже широку семантику, і в словниках [259, с. 751; 260, с. 280] є такі відповідники: 1) *вектор*, *vecteur général* – *результативна сила, головний вектор сил*; 2) *носій*, *перенощик інфекції*; 3) *носій-засіб доставки*. У вищезгаданому уривку французький іменник конкретизується в українське словосполучення “іменник + іменник” засобів доставки. Необхідність такої трансформації викликана загальним контекстом

речення, оскільки в українській мові немає відповідника, який би в повному обсязі зміг відтворити семантику французької лексичної одиниці, тому відбувається конкретизація значення при перекладі з одночасним збільшенням лексичних елементів у перекладі.

Розглянемо використання трансформації з декомпресією для ВСД оперативного рівня. Слід зазначити, що за результатами кількісного підрахунку констатуємо значне збільшення цього різновиду трансформації для ВСД оперативного рівня порівняно з ВСД стратегічного рівня.

Проілюструємо застосування однорозрядної конкретизації з декомпресією на прикладі уривка з ВСД оперативного рівня:

<i>Au-delà des principes fondamentaux, la doctrine est adaptée à la politique de Défense, aux types d'engagement prévus et aux possibilités des systèmes d'armes [287, p. 16].</i>	<i>Не беручи до уваги фундаментальні принципи, доктрина пристосована до оборонної політики, до типів можливого застосування сил, до <u>технічних характеристик систем зброї</u> [288, с. 16].</i>
--	---

У вищенаведеному мікроконтексті французький номінатив possibilité був трансформований у перекладі за допомогою двокомпонентного словосполучення “прикметник + іменник” технічні характеристики. Вжитий в ТО французький широкозначний іменник не може бути відтворений за допомогою відповідників, наведених у словниках [259, с. 551; 260, с. 126], оскільки в українському військовому тексті використання прямого відповідника спотворить загальний зміст повідомлення. У даному

випадку перекладач застосував однорозрядну конкретизацію з декомпресією вихідної лексичної одиниці й тим самим звузив семантику французького номінатива і в перекладі було використано відповідник технічні характеристики. Використання такої трансформації пояснюється нормами української військової мови, оскільки для опису можливостей різноманітних систем зброї слід застосовувати словосполучення “технічні характеристики”.

Отже, у даному мікроконтексті відбулася конкретизація французької лексичної одиниці з одночасним розгортанням структури з метою уточнення вихідного поняття. У даному випадку зафіксовано збільшення компонентів у перекладі, тобто відбувалася конкретизація з декомпресією. У цьому прикладі кількість компонентів у перекладі збільшилась на один, тобто, за нашим визначенням, ідеться про однорозрядну конкретизацію з декомпресією.

Наведемо інший приклад застосування однорозрядної конкретизації з декомпресією в уривку з ВСД тактичного рівня:

<i>Elle s'appuie également sur des</i>	<i>Вона</i>	<i>спирається</i>	<i>на</i>
<i>capacités de réaction immédiate,</i>	<i>можливості</i>	<i>негайного</i>	
<i>sur l'activation progressive de</i>	<i>реагування,</i>	<i>поступового</i>	
<i>moyens prepositionnés ou</i>	<i>мобілізаційного</i>	<i>розгортання</i>	
<i>projetables, sur des actions</i>	<i>заздалегідь розташованих або</i>		
<i>d'assistance opérationnelle ainsi</i>	<i>перекинутих засобів, на діях з</i>		
<i>que le déploiement préventif de</i>	<i>оперативної підтримки так</i>		
<i>moyens terrestres, navals et</i>	<i>само, як і превентивне</i>		
<i>aériens [299, p. 31].</i>	<i>розгортання</i>	<i>озброєння</i>	<i>та</i>

техніки наземних, морських і повітряних підрозділів [300, с. 31].

У вищенаведеному уривку з ВСД тактичного рівня зафіксовано застосування однорозрядної конкретизації з декомпресією двох французьких іменників. Так, у першому випадку французький номінатив activation був трансформований у перекладі у словосполучення “прикметник + іменник” мобілізаційне розгортання. У даному випадку чітко прослідковується застосування однорозрядної конкретизації з декомпресією, оскільки для вихідної французької лексеми activation в українській мові немає прямого відповідника, який би відтворив повною мірою значення цього французького номінатива. Перекладач вдається до конкретизації вихідної лексичної одиниці з одночасним додаванням компонентів із метою уточнення і в ТП використане двокомпонентне словосполучення мобілізаційне розгортання.

У другому випадку було конкретизовано французький іменник matériel. У словниках [259, с. 459; 260, с. 46] є такі відповідники: *засіб, спосіб, можливість, matériel de production – засоби виробництва; 2) ресурси, достаток, засоби до життя*. Досить значна кількість еквівалентів цього номінатива, безумовно, вимагає конкретизації в перекладі, і тому перекладач з огляду на контекст цілого речення, вдався до конкретизації з декомпресією та використав відповідник озброєння та техніка.

У даному прикладі здійснення такої трансформації виявляється цілком логічним, оскільки в українських військових текстах тактичного рівня вживання широкозначних лексичних одиниць – досить рідкісне явище, тому вихідний лексичний компонент конкретизується при перекладі за допомогою двокомпонентного словосполучення “іменник + іменник” озброєння та техніка. Кількість конструктивних елементів у ТП збільшилася на один порівняно з оригіналом і, за нашим визначенням, здійснена однорозрядна конкретизація з декомпресією.

Проілюструємо використання однорозрядної конкретизації з декомпресією вихідної одиниці на прикладі уривку з Керівництва з використання дивізійної бази тилової підтримки, який належить до ВСД тактичного рівня:

<i>Dans le contexte spécifique du soutien de forces terrestres <u>en opération</u>, il constitue le domaine de la fonction opérationnelle soutien logistique dont l'objet est “ d'assurer le déplacement et la livraison des ressources matérielles au destinataire final tout en permettant au commandement de les suivre en temps utile [301, p. 84].</i>	У спеціальному контексті підтримки наземних сил <u>під час бойових дій</u> така дія являє собою галузь оперативних дій тилового забезпечення, завданням якої є “забезпечення переміщення та доставки матеріальних засобів кінцевому адресату, що дозволяє командуванню здійснювати їх контроль [302, с. 84].
--	---

У наведеному реченні було здійснено трансформацію вихідної французької лексичної одиниці *opération* за допомогою однорозрядної конкретизації з декомпресією, тому що французький іменник *opération* у словнику [259, с. 482] має велику кількість можливих відповідників. Наведемо лише словникові відповідники, зафіксовані у військових словниках [260, с. 157–162; 261, с. 66–86]: *операція, дія, військові дії*. Вихідну французьку лексичну одиницю було трансформовано за допомогою однорозрядної конкретизації з декомпресією й отримано відповідник *бойових дій*. Цей транслат при перекладі являє собою двокомпонентне словосполучення “прикметник + іменник”, оскільки транслат має два компоненти, а оригінал – один.

2.2.2.2. Дворозрядна конкретизація з декомпресією

Дворозрядна конкретизація з декомпресією визначається в дослідженні як такий трансформаційний процес, при якому відбувається конкретизація французької лексичної одиниці з одночасним збільшенням кількості лексичних компонентів на дві одиниці й більше порівняно з оригіналом. Наведемо типовий приклад дворозрядної конкретизації з декомпресією у ВСД стратегічного рівня:

*La documentation nationale
relative aux capacités de
projection repose sur deux
instructions spécifiques:*

- *l'instruction 8000 sur les*

*Національна документація,
щодо можливості переки-
дання сил, базується на двох
спеціальних інструкціях:*

- *Інструкція 8000 про*

*échelons de forces interarmées (en cours d'élaboration);
- l'instruction 10000 sur la composition des modules d'armée susceptibles d'être engagés dans une intervention extérieure, notamment dans le cadre d'une opération amphibie [297, p. 4].*

*ешелони загальновійськових підрозділів (у процесі розробки);
- Інструкція 10000 про склад армійських груп, які залучаються до проведення операцій за межами національної території, особливо в рамках десантних операцій [298, с. 4].*

У даному мікроконтексті зафіксовано дворозрядну конкретизацію з декомпресією, тобто двокомпонентному словосполученню відповідає чотирикомпонентне українське словосполучення. Як видно з прикладу, французьке словосполучення *intervention extérieure* отримало в перекладі наступний український транслат *операції за межами національної території*. Кожен конструктивний компонент французького словосполучення має велику кількість словникових відповідників.

Перший елемент французького словосполучення відтворений у перекладі за допомогою українського відповідника *операції*. У словниках [259, с. 376; 260, с. 314–315] є наступні можливі еквіваленти: 1) *втручання, інтервенція*; 2) *посередництво*; 3) *виступ (у дебатах)*; 4) *технічне обслуговування*; 5) *ремонт*; 6) *бойова дія*.

Другий компонент також широкозначний, і у словнику [259, с. 274] для лексеми *extérieure* знаходимо наступні відповідники: 1) зовнішній; 2) зовнішність, вигляд, обрис, екстер'єр; 3) іноземні держави. У перекладі цього двоконпонентного словосполучення був використаний спосіб дворозрядної конкретизації з декомпресією, тобто двоконпонентному словосполученню вихідної мови *intervention extérieure* відповідає словосполучення з 4 компонентів *операції за межами національної території*. Отже, у перекладі одночасно з конкретизацією було додано 2 додаткових компоненти.

Наведемо приклад застосування дворозрядної конкретизації з декомпресією вихідної лексичної одиниці при перекладі ВСД оперативного рівня:

<i>L'impossibilité d'adapter le concept actuel de contre-mobilité, reposant sur une manœuvre conjuguant le freinage et le retardement dans la guerre symétrique ou dissymétrique, a une évolution vers un contexte de manœuvre plus offensive se déroulant dans des espaces plus grands et avec des densités de forces plus faibles [303, p. 12].</i>	<i>Неможливість пристосувати сучасну концепцію контр-мобільності до контексту з маневру наступального характеру, що проходить на значних за площею ділянках місцевості, при незначній щільності підрозділів ґрунтується на маневрі, поєднаному з діями зі стримування при симетричному або дисиметричному характері бойових дій [304, с. 12].</i>
---	---

У вищенаведеному мікроконтексті зафіксовано використання дворозрядної конкретизації з декомпресією французького

номінатива *guerre*. Зазначений французький іменник у ВСД має велику кількість значень і частіше за все при перекладі вимагає конкретизації. Так, в оригіналі використовується словосполучення *guerre symétrique ou dissymétrique*, яке не може бути перекладене за допомогою прямих відповідників, оскільки в українському військовому тексті вживання прямого відповідника спотворить загальний зміст повідомлення. Тому перекладач вдається до конкретизації французького іменника, у перекладі використане трикомпонентне словосполучення *характер бойових дій*.

Наявність такої трансформації пояснюється, в першу чергу, нормами української військової мови, в якій вживання словосполучення *симетрична або дисиметрична війна* є неприйнятним, тому в перекладі відбувається конкретизація з одночасним розгортанням синтаксичної структури.

Розглянемо використання дворозрядної конкретизації з декомпресією на типовому прикладі з ВСД тактичного рівня:

<i>Placée sous les ordres du commandant du groupement amphibie, la section est directement subordonnée au chef de la section navale de plage</i>	<i>Знаходячись під командуванням начальника <u>групи керування висадкою морського десанту</u>, взвод безпосередньо підпорядкований командиру групи висадки</i>
[305, р. 35].	[306, с. 35].

У вищенаведеному уривку з Керівництва із застосування підрозділу для облаштування зони висадки використано дворозрядну конкретизацію з декомпресією вихідної лексичної одиниці при перекладі французького двокомпонентного словосполучення *groupement amphibie*. У вихідному повідомленні

застосовано широкозначне словосполучення, яке може мати декілька варіантів перекладу. Перекладач з огляду на загальний контекст речення конкретизує французьке словосполучення, додаючи уточнюючі елементи.

Таким чином, здійснена дворозрядна конкретизація з декомпресією, при якій український відповідник має значно вужчу семантику шляхом додавання уточнюючих дескрипторів.

У перекладі запропоновано відповідник група керування висадкою морського десанту замість прямого відповідника група морського десанту, застосування якого спотворило б інформацію, закладену у вихідному повідомленні.

Відобразимо на рис. 2.4. отримані дані щодо кількості використання конкретизації з декомпресією при перекладі французьких ВСД.

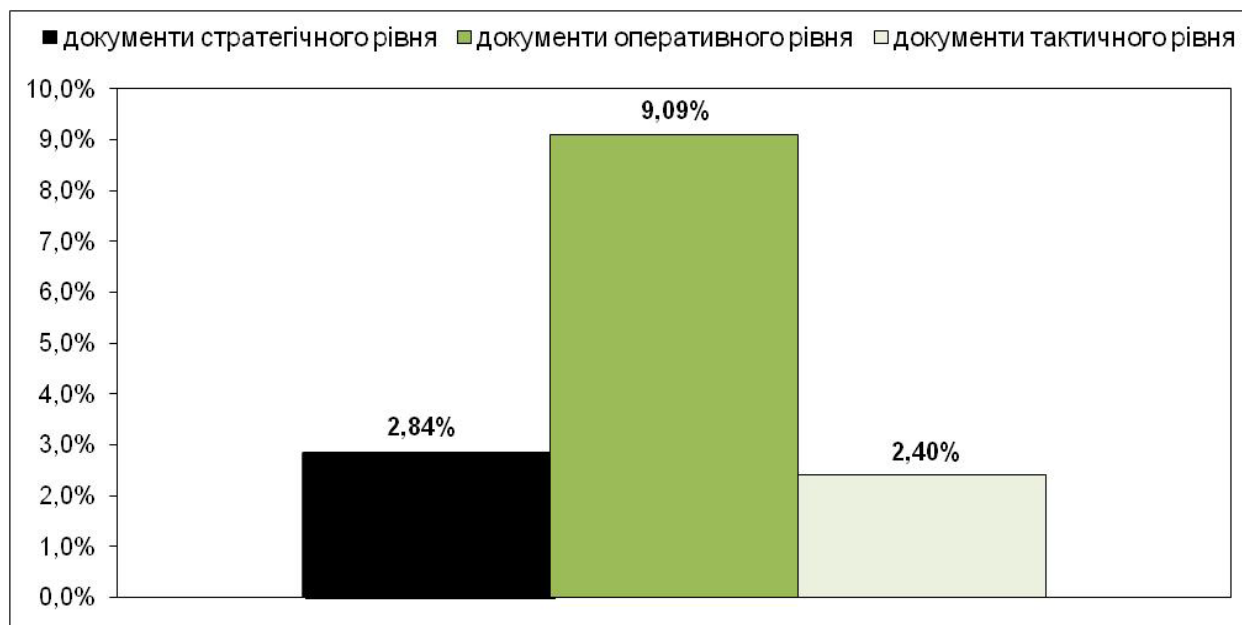

Рис. 2.4. Кількісні дані використання конкретизації з декомпресією при перекладі французьких статутних документів

В результаті аналізу кількісних показників застосування конкретизації з декомпресією було встановлено, що для ВСД

стратегічного рівня 2,84% загальної кількості слів і словосполучень перекладаються за допомогою цього способу перекладу, для ВСД оперативного рівня 9,09% загальної кількості слів і словосполучень відтворюються за допомогою конкретизації з декомпресією.

При аналізі оригіналів французьких ВСД тактичного рівня та їх перекладів було зафіксовано 2,4% слів, які при перекладі були трансформовані за допомогою конкретизації з декомпресією. Порівняно з іншими рівнями ВСД, це є найменшим показником. Такий незначний відсоток пояснюємо відсутністю у ВСД тактичного рівня великої кількості слів із широкою семантикою та питомим збільшенням лексичних одиниць із термінологічним значенням.

Дослідивши використання конкретизації з декомпресією у ВСД тактичного рівня, дійшли висновку, що, такий різновид трансформації загалом негативно впливає на кінцевий текст, обтяжуючи його додатковими структурами та зворотами, що інколи призводить до утруднення сприйняття кінцевої інформації.

2.2.3. Конкретизація з вилученням компонентів

Під поняттям конкретизації з вилученням компонентів розуміємо таку трансформацію вихідної одиниці, при якій з одночасним звуженням семантики вихідної лексичної одиниці відбувається зменшення кількості компонентів у трансляті порівняно з оригіналом. Зрозуміло, що подібний різновид трансформацій можливий лише на рівні словосполучення.

За нашими спостереженнями, такий різновид конкретизації межує з генералізацією. Однак при генералізації відбувається узагальнення сигніфіканта, а при конкретизації з вилученням компонентів лише вилучається компонент зі словосполучення, оскільки в українському перекладі він дублює значення інших компонентів. Дослідження явища конкретизації з вилученням компонентів показало, що воно є не дуже розповсюдженим, однак іноді зустрічаються при перекладі ВСД.

Розглянемо використання конкретизації з вилученням компонентів на прикладах ВСД стратегічного, оперативного і тактичного рівнів.

Наведемо типовий приклад застосування конкретизації з вилученням компонентів на прикладі уривка з ВСД стратегічного рівня:

<i>Définissant la manœuvre au cours de cette première phase, le plan fera effort sur <u>la recherche de l'information</u> pour la détermination des objectifs possibles de niveaux stratégique et opératif... [307, p. 39].</i>	<i>Визначаючи маневр протягом цієї першої фази, у плані відводиться значне місце <u>розвідці</u> для визначення потенційних цілей на стратегічному й оперативному рівнях... [308, с. 39].</i>
---	---

У наведеному прикладі зафіксовано застосування конкретизації з вилученням компонентів при перекладі двокомпонентного словосполучення *la recherche de l'information*. Аналізуючи французьке словосполучення, перекладач приходить до рішення конкретизувати його, оскільки прямі відповідники МП не зможуть відтворити загальний зміст повідомлення. У такому

випадку здійснюється конкретизація вихідного словосполучення від загального поняття *пошуку інформації* до більш конкретного значення у військовій сфері *розвідка*. Причини такої трансформації зумовлені нормами української військової мови та неадекватністю використання прямих відповідників у ТП.

У трансляті перекладач використав номінатив *розвідка*, замість двокомпонентного словосполучення *la recherche de l'information*, що, за нашим визначенням, класифікується як конкретизація з вилученням компонентів, оскільки в ТП отримано значно вужчий за своїм значенням іменник з одночасним вилученням компонентів.

Наведемо інший приклад використання однорозрядної конкретизації з вилученням компонентів з ВСД оперативного рівня:

<i>Renseignement des services secrets assure l'obtention à l'aide d'agents secrets de données d'information sur la situation militaire et politique de l'ennemi présumé ou réel, sur ses capacités militaro-économiques et de mobilisation, sur ses forces armées, l'aménagement des théâtres d'opérations, et autres, dans diverses régions, pays ou zones</i> [303, p. 12].	<i>Агентурна розвідка забезпечує отримання інформації за допомогою таємних агентів про військово-політичну обстановку в окремих регіонах, державах або районах імовірного або наявного противника, його військово-економічні й мобілізаційні можливості, збройні сили, облаштування театрів воєнних дій тощо</i> [304, с. 12].
---	--

У цьому мікроконтексті зафіксовано використання конкретизації з вилученням компонентів. Так, французькому

трикомпонентному словосполученню *renseignement des services secrets* відповідає двокомпонентне українське словосполучення “прикметник + іменник” – *агентурна розвідка*. Як видно з цього прикладу, здійснено конкретизацію вихідного словосполучення, а саме: французьке словосполучення *services secrets* відтворене українським гіпонімом *агентурна*. Така трансформація зумовлена нормою української військової мови, в якій вживання прямого відповідника *таємні служби* було б неприйнятним до загального контексту речення і більш того, спотворило б інформацію, закладену у вихідному повідомленні. З одночасним звуженням значення вихідного словосполучення фіксуємо зменшення кількості конструктивних елементів у ТП порівняно з ТО. За нашим визначенням, у даному випадку здійснена конкретизація з вилученням компонентів.

Наведемо інший приклад застосування однорозрядної конкретизації з вилученням компонентів при перекладі уривка з ВСД тактичного рівня:

Centre de mise en oeuvre de la logistique exécute les directives et plans donnés par le commandant de la force du niveau considéré. Son rôle est centré sur des actions d'exécution et de coordination du soutien logistique [309, p. 27].

Центр управління логістикою виконує директиви й плани, видані командиром даного рівня. Його роль зосереджена на виконанні й координації тилового забезпечення військ [310, с. 27].

У цьому мікроконтексті проілюстровано використання конкретизації з вилученням компонентів. Так, французькому словосполученню *mise en œuvre* у перекладі відповідає український іменник *управління*, отже відбувся процес конкретизації одночасно з вилученням компонентів. У словнику [259, с. 443] для французького словосполучення *mise en œuvre* є такі варіативні відповідники: *здійснювати*; *приводити в дію*. Як видно з вищенаведених можливих відповідників, семантика французького виразу має досить узагальнений характер. У процесі перекладу відбулося звуження значення французької лексичної одиниці та одночасне вилучення одного компонента.

Відобразимо на рис. 2.5 отримані кількісні дані про застосування конкретизації з вилученням компонентів.

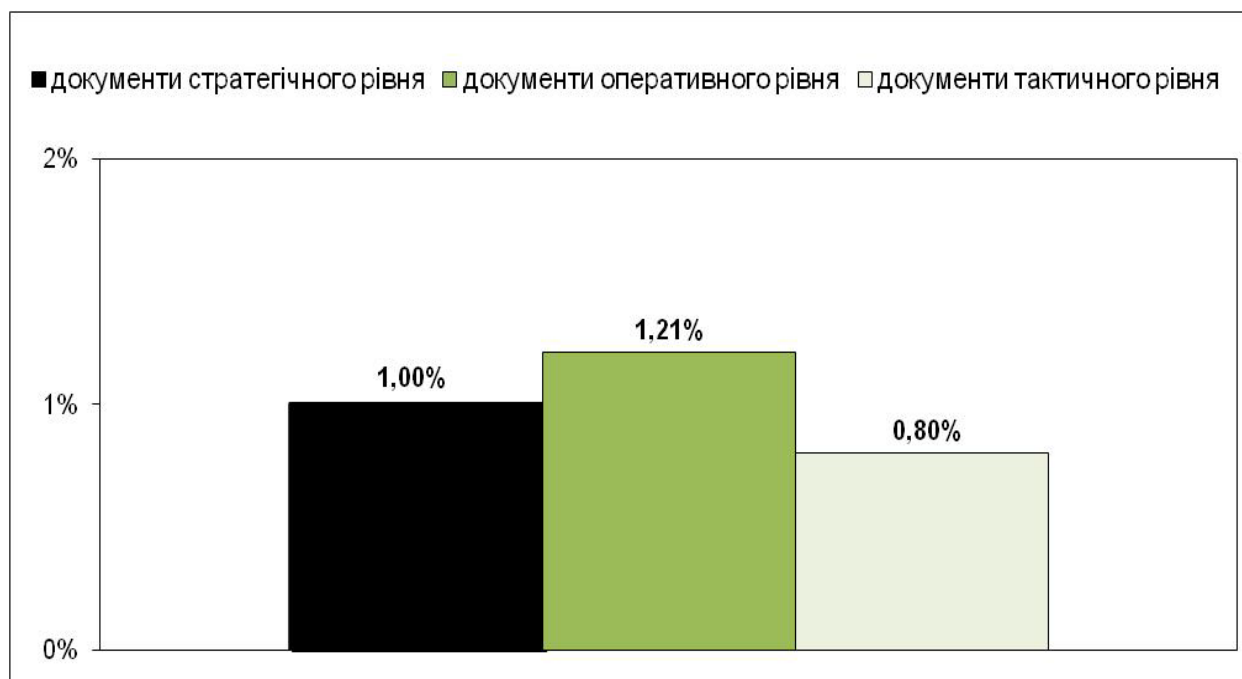

Рис. 2.5. Кількісні дані використання конкретизації з вилученням компонентів при перекладі французьких статутних документів

За кількісними підрахунками, при перекладі ВСД стратегічного рівня конкретизація з вилученням компонентів зустрічається менше, ніж у 1%.

При перекладі ВСД оперативного рівня конкретизація з вилученням компонентів використовується при відтворенні 1,21% слів і словосполучень. Кількісний показник може значно варіюватися залежно від тексту. Збільшення відсотка конкретизації з вилученням компонентів у деяких ВСД оперативного рівня в 2–2,5 рази пояснюється частотністю вживання певного набору клішованих виразів, які повторюються.

У ВСД тактичного рівня кількісний показник зафіксованих трансформацій за допомогою однорозрядної конкретизації з декомпресією склав 0,8% від загальної кількості слів і словосполучень.

Цікавими виявилися результати порівняння отриманих кількісних даних з усіх різновидів конкретизації при перекладі ВСД стратегічного, оперативного і тактичного рівнів, показані на рис. 2.6.

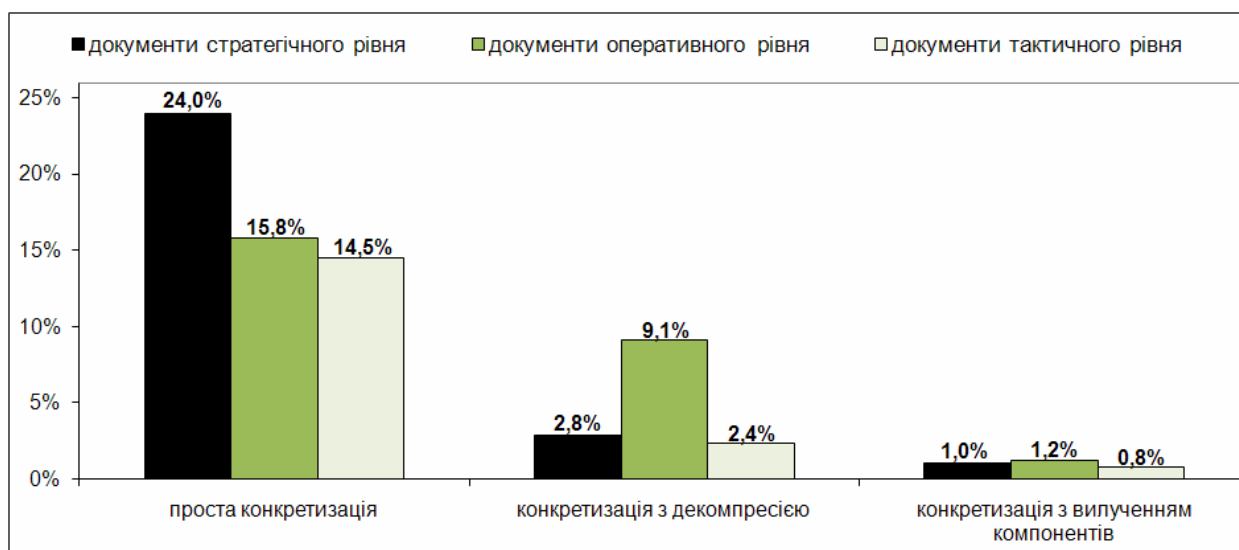

Рис. 2.6. Кількісні дані використання конкретизації при перекладі французьких статутних документів

Як видно з рис. 2.6, найбільш поширеним для всіх рівнів ВСД є використання простої конкретизації. Проста конкретизація значно превалює над іншими видами конкретизації. Цей факт можна

пояснити вживанням у ТО великої кількості багатозначних слів. Цілком передбачуваними виявилися дані з використання простої конкретизації при перекладі ВСД стратегічного рівня та поступове зменшення відсотка використання при перекладі ВСД тактичного рівня. Зменшення відсотка застосування простої конкретизації у ВСД тактичного рівня порівняно із ВСД стратегічного рівня майже у два рази (з 24% до 14,5%) пояснюється зменшенням у ВСД тактичного рівня використання слів і словосполучень із широкою семантикою та прагненням військового тексту до однозначності.

Цікавими виявилися дані, отримані з використання конкретизації з декомпресією у ВСД усіх трьох рівнів. Найчастіше використання було зафіксовано у ВСД оперативного рівня, що пояснюється використанням в оригіналі слів і словосполучень, що позначають суто французькі військові поняття. Трансформація таких суто французьких військових понять та реалій вимагає в більшості випадків розгортання змісту цих лексичних одиниць з одночасною конкретизацією.

Конкретизація з вилученням компонентів виявилася найменш уживаним засобом перекладу французьких ВСД. Відсоток використання варіюється в межах 1%. Поясненням такого незначного відсотка застосування конкретизації з вилученням компонентів є використання в оригіналі слів із широкою семантикою, що й підтверджують дані, отримані щодо простої конкретизації.

2.2.4. Модуляція

У перекладах ВСД сухопутних військ збройних сил Франції зустрічається такий різновид трансформації, як модуляція. Під поняттям модуляції розуміємо заміну французького слова або словосполучення одиницею української мови, значення якої логічно виводиться зі значення вихідної одиниці. Прийом модуляції (смислового розвитку) характеризується заміною словникового відповідника контекстуальним, логічно пов'язаним із ним. До такого типу перетворень належать різні метафоричні й метонімічні заміни. З огляду на те, що всі частини мови поділено на чотири категорії: предмети, процеси, ознаки та відношення, предмет може бути замінений його ознакою, процес – предметом, ознака – предметом або процесом тощо.

За нашими спостереженнями, модуляція є найменш уживаним різновидом лексико-семантичних трансформацій при перекладі французьких ВСД, оскільки саме поняття модуляції передбачає додумування та розвиток семантики вихідного слова або словосполучення й отримання в перекладі еквівалента, пов'язаного лише спорідненими зв'язками, що не притаманно військовому тексту, який тяжіє до чіткості й однозначності.

Проілюструємо використання модуляції на типовому прикладі з ВСД стратегічного рівня:

<i>Les grandes orientations du concept d'emploi des forces et du concept national des opérations amphibies ont <u>bâti un cadre novateur</u> pour la</i>	<i>Основні напрямки концепції застосування сил і національної концепції десантних операцій <u>зумовили</u> переробку цієї доктрини [312, с. 53].</i>
--	--

rédaction de ce document de doctrine [311, p. 53].

У вищенаведеному мікроконтексті проаналізуємо застосування модуляції при трансформації французького трикомпонентного словосполучення *bâtir un cadre novateur*. Це французьке словосполучення не може бути відтворене українською мовою шляхом прямої підстановки словникових відповідників, оскільки загальний зміст повідомлення в такому випадку буде незрозумілим реципієнту. У цьому конкретному прикладі перекладач вдається до смислового розгортання вихідної лексичної одиниці і в перекладі пропонує український відповідник *зумовлювати*. Словникові [259] еквіваленти кожного компонента словосполучення дають лише загальний напрямок розвитку думки. Переклад походить від загального значення всього словосполучення, тобто трансформація відбувається на рівні словосполучення. Французьке дієслово *bâtir* означає *будувати, засновувати щось*, словосполучення *cadre novateur* інтерпретується в цьому контексті як *щось новітнє, нерозроблене*.

Вибір такого українського відповідника пояснюється загальним контекстом речення та семантикою французького словосполучення, в який автор вкладає поняття про “створення певних передумов”, “нових обставин” для переробки або внесення змін у доктрину. Отриманий в українському варіанті перекладу відповідник “*зумовити*” цілком відтворює семантику вихідного повідомлення, хоча з певним семантичним зсувом. У цьому прикладі відбулася зміна предмета на процес з одночасним нівелюванням конотації французького словосполучення.

Наведемо інший приклад використання модуляції на типовому прикладі перекладу уривка з ВСД оперативного рівня:

<i>Elle met en évidence le rôle</i>	<i>Вона підкреслює головну роль</i>
<i>essentiel de la force navale pour</i>	<i>морських сил у підтримці</i>
<i>le soutien des opérations à terre,</i>	<i>наземних операцій, що</i>
<i>tant dans le domaine du</i>	<i>стосується й розвідки та</i>
<i>renseignement, que de l'appui feu,</i>	<i>вогневої підтримки, корди-</i>
<i>de la coordination dans la</i>	<i>нації у <u>повітрі</u> та мате-</i>
<i>troisième dimension et du soutien</i>	<i>ріально-технічного забезпе-</i>
<i>logistique [313, p. 12].</i>	<i>чення [314, с. 12].</i>

У наведеному прикладі зафіксовано трансформацію за допомогою модуляції французького словосполучення *troisième dimension*. У словнику [259, с. 201] перекладач для французького іменника *dimension* знайде наступні еквіваленти: 1) *розмір*; 2) *вимір*. У мікроконтексті, що аналізується, перед перекладачем стоїть завдання якомога точніше відтворити в перекладі семантику французького словосполучення. Перекладач відштовхується від ключового значення “*вимір, розмір*” при дослівному перекладі отримує словосполучення “*третій вимір*”. Такий відповідник є неприйнятним для української військової мови, оскільки він не розкриває реципієнту інформацію, закладену у французькому реченні. Отже, перекладач модулює значення та отримує відповідник “*повітря*”, оскільки весь світ існує в тривимірному просторі, в якому, за визначенням *повітряний простір* називають *третім*, що в загальному контексті адекватно розкриває загальний зміст речення.

Наведемо уривок із Керівництва з використання підрозділів зв'язку та груп спостереження на далекі відстані для ілюстрації використання модуляції при перекладі ВСД тактичного рівня:

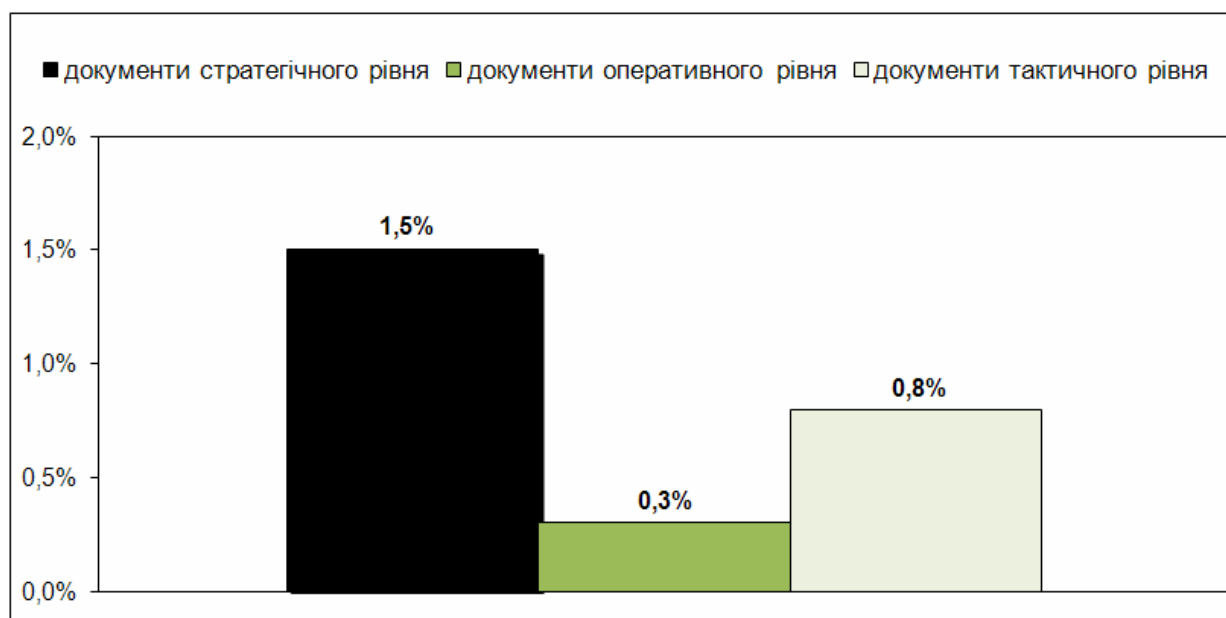
<i><u>L'intervention</u> des forces terrestres peut aller de la simple démonstration de force dissuasive jusqu'à la recherche de la destruction des forces adverses [315, p. 29].</i>	<i><u>Розгортання</u> сухопутних сил може мати на меті лише демонстрацію сили для стримування противника від можливих дій або й навіть намагання розгромити його частини [316, с. 29].</i>
---	--

Даний уривок із ВСД тактичного рівня є прикладом використання модуляції для еквівалентного відтворення вихідної французької одиниці *intervention*. У словниках [259, с. 376; 260, с. 314–315] знайдемо такі можливі еквіваленти: 1) *втручання, інтервенція*; 2) *посередництво*; 3) *виступ (у дебатах)*; 4) *технічне обслуговування*; 5) *ремонт*; 6) *бойова дія*. Якщо уважно проаналізувати контекстуальну інформацію наведеного вище речення, жоден із запропонованих словникових відповідників не зможе адекватно відтворити значення французької лексеми. При трансформації французького номінатива *intervention* перекладач відштовхується від загального значення вихідної одиниці, яка означає початок бойових дій, військової операції тощо. Перекладач вдається до розгортання смислового компонента й розмірковує таким чином: процесу введення в бій підрозділів передують їх розгортання в бойові порядки і, оскільки в реченні йдеться про два можливі наслідки цього процесу, такі як демонстрація сили та знищення противника, стає цілком зрозуміло, що при демонстрації

сили не можуть здійснюватися ані напади, ані атаки. Тому французький іменник *intervention* перекладається відповідником *розгортання*, який краще відповідає загальній інформаційній структурі цілого речення й адекватно відтворює закладену відправником інформацію.

Процес трансформації вихідної французької одиниці шляхом смислового розвитку поняття є найменш уживаним серед усіх різновидів лексичних трансформацій у ВСД тактичного рівня. Поняття модуляції передбачає процедуру додумування й експлікації французької лексичної одиниці, тому дуже важливим є екстралінгвістичні знання перекладача.

Відобразимо на рис. 2.7 отримані кількісні дані з використання модуляції у ВСД стратегічного, оперативного і тактичного рівнів.

*Рис. 2.7. Кількісні дані використання модуляції
при перекладі французьких статутних документів*

При аналізі кількісних даних було виявлено досить незначну кількість використання цього різновиду лексико-семантичних

трансформацій, оскільки саме поняття модуляції передбачає розвиток вихідного значення, отже, є ймовірність спотворення вихідного значення, що для ВСД є неприйнятним. При розробці ВСД автори намагаються уникати двозначності і як наслідок, модуляція спостерігається, головним чином, у документах стратегічного рівня, в яких застосовуються слова та словосполучення, що вимагають додаткового осмислення лише з метою завуалювання певних фактів і намірів.

За кількісними підрахунками відсоток модуляції як трансформаційного процесу при перекладі ВСД стратегічного рівня складає 1,5%. При перекладі ВСД оперативного рівня це явище є більше винятком, ніж правилом, що показує відсоток у 0,3%. При перекладі ВСД тактичного рівня використання модуляції складає 0,8% від загальної кількості слів і словосполучень. Як уже зазначалося вище, такий незначний відсоток використання модуляції пояснюється прагненням ВСД до максимально точної передачі реципієнту необхідних інформаційних компонентів.

2.2.5. Генералізація

Генералізація при перекладі ВСД розглядається у даному дослідженні як заміна лексичних одиниць французької мови з вузьким значенням одиницями української мови із ширшим значенням. При перекладі ВСД цей прийом зустрічається значно рідше, ніж конкретизація. На нашу думку, це пояснюється особливостями французької військової термінології, одиниці якої мають більш абстрактне значення порівняно з їхніми українськими

відповідниками. При аналізі оригіналів французьких ВСД та їх перекладів виявлено трансформації, здійснені шляхом генералізації на рівні словосполучення. Генералізація на рівні слова зустрічається в матеріалі дослідження досить рідко.

Проілюструємо використання генералізації на типовому прикладі ВСД стратегічного рівня:

<i><u>En référence au Livre Blanc sur la Défense paru en 1994, la doctrine accorde une place prépondérante à la grande fonction stratégique de projection, indissociable de l'action</u></i> [283, p. 71].	<i><u>Відповідно до Білої Книги, виданої у 1994 році, доктрина займає чільне місце в головних стратегічних функціях перекидання, що є невід'ємною складовою операції</u></i> [284, с. 71].
--	--

У наведеному реченні зафіксовано два випадки застосування генералізації. У першому випадку трансформується французький іменник *référence*. Словник [259, с. 608] пропонує наступні можливі еквіваленти: 1) довідка, посилання; *livre de référence* – довідник 2) відношення. Враховуючи контекст і стратегічний рівень ВСД, більше всього підходять еквівалент зі значенням *посилання*. Словникові еквіваленти *довідка, посилання* узагальнюються та за допомогою трансформації шляхом генералізації отримано транслат *у відповідності*. У даному випадку здійснена генералізація на рівні слова, що є досить рідкісним явищем для ВСД стратегічного рівня.

Більшого розповсюдження набула генералізація на рівні словосполучення. Так, у наведеному вище реченні французьке словосполучення *Livre Blanc sur la Défense* відтворено в перекладі

за допомогою українського словосполучення *Біла книга*. У цьому випадку здійснена генералізація з вилученням зайвих компонентів. Трикомпонентному французькому словосполученню в перекладі відповідає українське двокомпонентне словосполучення. При трансформації цього французького словосполучення опускається компонент *défense* відповідно до норм української військової мови, оскільки вираз “Біла книга” вже сам по собі несе інформацію про оборонну сферу, тому при перекладі немає потреби дублювати інформацію. Таким чином, у даному випадку використано трансформацію генералізацією, тобто при перекладі відбувся перехід від часткового до загального при вилученні зайвих компонентів, як генералізацію з вилученням компонентів.

Проаналізувавши ТСД стратегічного рівня та їх переклади українською мовою, можемо констатувати незначну кількість використання генералізації. За кількісними підрахунками для ВСД стратегічного рівня вона складає 2,7%. При генералізації на рівні словосполучення відбувається вилучення компонентів при перекладі, тобто зменшення їх кількості в оригіналі порівняно з перекладом.

Наступним типовим прикладом генералізації при перекладі ВСД оперативного рівня може слугувати уривок:

<i>Elle n'est ni un carcan</i>	<i>Це є ні чіткі правила, якими</i>
<i>intellectuel qui obérerait toute</i>	<i>повинні керуватися при</i>
<i>faculté de jugement ni un</i>	<i>прийнятті всіх рішень, ні</i>
<i>catalogue d'actions à conduire</i>	<i>збірка планів, а <u>спільні основи</u></i>
<i>mais les <u>bases d'un fondement</u></i>	<i>дій збройних сил [318, с. 92].</i>

commun de l'action des forces armées [317, p. 92].

У даному мікроконтексті нами було зафіксовано трансформацію французького словосполучення шляхом генералізації вихідного значення. Так, французьке трикомпонентне словосполучення *bases d'un fondement commun* було відтворено українською мовою за допомогою двокомпонентного словосполучення *спільні основи*. У словниках [259, с. 68, 260, с. 75–79] французькому іменнику *base* можливі такі еквіваленти: 1) *основа, фундамент, база, базис*; 2) *основна складова частина ліків*; 3) *рубіж*; 4) *лінії*. Французькому іменнику *fondement* словник [259, с. 297] пропонує такі відповідники: *підстава, підвалина, фундамент, база*; та для третього французького компонента *commun* словник [259, с. 126] пропонує такі відповідники: 1) *загальний, спільний*; 2) *публічний; громадський*; 3) *рядовий, звичайний*; 4) *грубий, брутальний*; 5) *більша частина*; 6) *звичайні люди*; 7) *челядь, слуги*. При перекладі це словосполучення було замінене двокомпонентним українським словосполученням *спільні основи*. У процесі перекладу відбулася генералізація з вилученням зайвих компонентів, тобто перекладач опустив французький іменник *fondement*, оскільки за своїм значенням він збігається з першим французьким іменником *base*. Отже, у даному випадку ми зафіксували генералізацію з вилученням компонентів, оскільки без цієї трансформації порушились би зв'язки речення, відтворення опущеного іменника в перекладі призвело б до порушення норм словосполучуваності в реченні.

Дослідження фактологічного матеріалу на базі ВСД тактичного рівня дає змогу стверджувати, що подібна трансформація зустрічається досить рідко, генералізація частіше за все здійснюється на рівні словосполучення.

Наведемо використання генералізації у ВСД тактичного рівня на прикладі уривка з Концепції застосування аеромобільних підрозділів у складі сухопутних військ:

<i>Il est à noter que <u>les actions dans les champs psychologiques</u>, ont été citées comme composante possible des opérations dans la profondeur</i>	Слід зазначити, що <u>психологічні операції</u> розглядаються як можливий компонент при проведенні дій у глибину [319, р. 34].
---	--

У наведеному вище реченні було зафіксовано використання генералізації як перекладацького прийому при трансформації французького словосполучення les actions dans les champs psychologiques. Під час трансформації цього вихідного словосполучення перекладач застосував генералізацію з одночасним вилученням компонентів. У перекладі було отримано двокомпонентне українське словосполучення психологічні операції, яке за своєю семантикою значно ширше, ніж французьке трикомпонентне словосполучення. В оригіналі мова йде про конкретні заходи в багатьох сферах психологічної діяльності, тоді як у перекладі цей вираз генералізується до більш широкого поняття “психологічні операції”. Такий трансформаційний процес пояснюється, в першу чергу, відсутністю такої деталізації

психологічних операцій в українських військових документах і відсутністю прямого відповідника в МП.

Подібний трансформаційний процес зумовлений загальним контекстом речення і тим фактом, що використання будь-якого зафіксованого словникового відповідника зашкодило б загальному розумінню мікроконтексту в цілому.

На рис. 2.8 зобразимо кількісні результати підрахунків застосування генералізації при перекладі ВСД стратегічного, оперативного і тактичного рівнів.

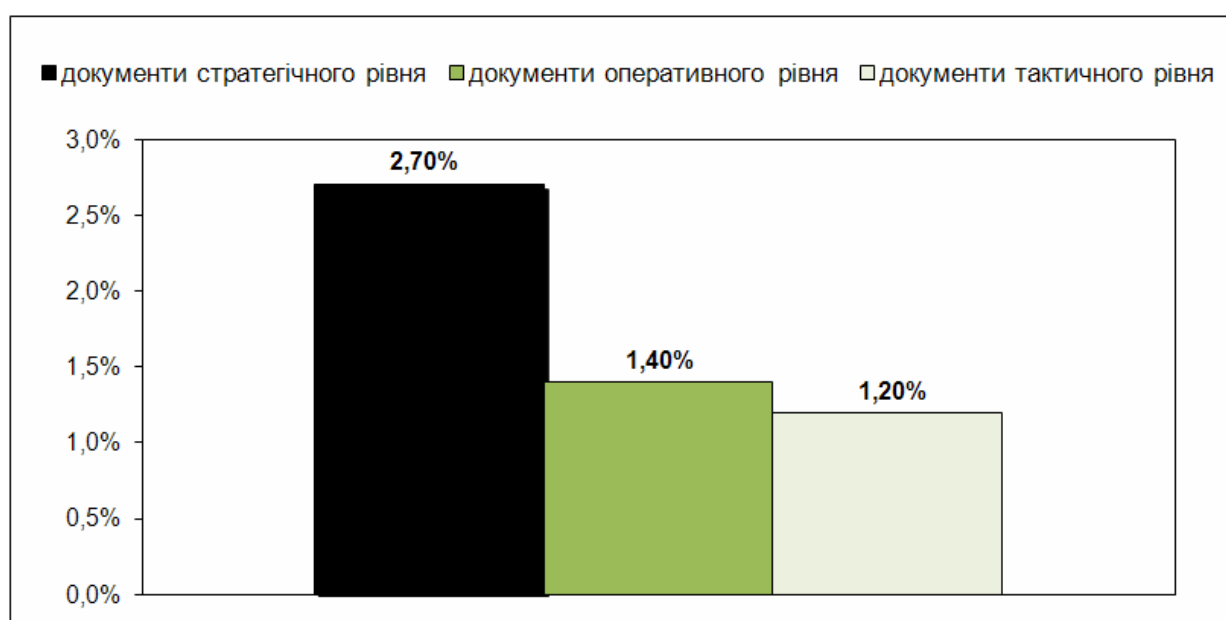

Рис. 2.8 . Використання генералізації при перекладі французьких статутних документів

Як видно на рис. 2.8, найбільший хоча і незначний відсоток застосування генералізації зафіксовано при аналізі оригіналів та їх перекладів українською мовою ВСД стратегічного рівня. Відсоток використання генералізації при перекладі ВСД оперативного і тактичного рівнів ще менший і складає 1,4% та 1,2% відповідно. Головними чинниками, що спонукають до застосування генералізації при перекладі ВСД, виступає більш розвинена

лексична база французьких ВСД порівняно з українськими, тобто у французьких ВСД деякі поняття більш деталізовані порівняно з їхніми українськими відповідниками. Як приклад, можна навести переклад мікроконтексту щодо психологічних операцій, в якому перекладач вдався до генералізації вихідного словосполучення, оскільки в МП відсутня така деталізація поняття. Іншим чинником застосування генералізації при перекладі ВСД усіх трьох рівнів є невідповідність змістовного наповнення співвіднесених понять у французькій та українській мовах, а саме: часткове запозичення з європейських ВСД понять із відповідним застосуванням у конкретній сфері вжитку. Прикладом такого запозичення поняття з одночасною генералізацією може слугувати французьке словосполучення *Livre Blanc sur la Défense*, яке відтворюється українською мовою як *Біла книга*.

2.2.6. Компенсація

Прийом компенсації при перекладі ВСД розглядається нами в дослідженні як різновид трансформаційного процесу, при якому відбувається передача тих елементів МО, що не можуть бути відтворені в МП за допомогою підстановки або трансформації шляхом додавання інших структурних елементів, які за своїм семантичним навантаженням повністю або частково відтворюють вихідну лексичну одиницю.

Аналізуючи теоретичний аспект питання, ми дійшли висновку, що явище компенсації розглядається багатьма дослідниками, головним чином, у контексті перекладу художньої

літератури. Більшість дослідників вбачають головну роль компенсації в передачі “...значень, що характеризують ті чи інші мовні особливості оригіналу – діалектне забарвлення, неправильність або індивідуальні особливості мови, каламбури, гру слів, а також при передачі прагматичних значень” [14, с. 221]. Деякі з них вважають за необхідне поставити питання про компенсацію як “...центральну категорію перекладознавства, яка дозволяє забезпечити експресивну і імпресивну еквівалентність ТО та ТП” [174, с. 63].

Проведене нами дослідження оригіналів і перекладів ВСД дало змогу проаналізувати явище компенсації в іншому аспекті, ніж його розглядали більшість учених-перекладознавців. При перекладі французьких ВСД компенсація використовується, головним чином, для відтворення “безеквівалентної лексики” та для зміни стилістичної або реєстрової характеристики лексичних елементів МО відповідно до норм МП. При зміні стилістичної та реєстрової категорії “...можуть додаватися нові компоненти з використанням прийому логічного розгортання (модуляції)” [30, с. 91].

У нашому дослідженні будемо розрізняти *семантичну компенсацію* та *стилістичну компенсацію*.

Під семантичною компенсацією, як і Я. І. Рецкер, будемо розуміти “заміну лексичної одиниці МО, спричинену необхідністю заповнення лакун, викликаних так званою “безеквівалентною лексикою”. Це, перш за все, позначення реалій, характерних для МО, прямі еквіваленти яких відсутні у МП [156, с. 189].

Стилістична компенсація маркується нами в дослідженні як такий різновид трансформації, при якому відбувається зміна стилістичної або реєстрової категорії вихідного слова або словосполучення. У даному випадку мова йдеться про зниження експресивності вихідної одиниці з метою збереження стилю МП.

Наведемо типовий приклад лексичної компенсації при перекладі ВСД стратегічного рівня:

<i>Un <u>théâtre de campagne</u> comprend plusieurs <u>théâtres d'opération</u> lorsqu'il est nécessaire de mener plusieurs opérations. <u>Plus vaste que le théâtre d'opération</u>, il en est également différencié par la nature des objectifs poursuivis, les niveaux de responsabilité et la zone géographique [287, p. 101].</i>	<i>За необхідності проведення багатьох операцій <u>театр військових дій</u> складається з багатьох <u>зон проведення операцій</u>. <u>Театр військових дій</u> включає в себе значну <u>територію континенту</u> і визначається характером цілей, рівнями відповідальності та географічним районом [288, с. 101].</i>
--	---

У вищенаведеному уривку із загальновійськової доктрини стратегічного рівня яскраво представлено приклад застосування лексичної компенсації при перекладі. У цьому мікроконтексті перекладач стикається з проблемою перекладу двох французьких словосполучень: *théâtre de campagne* та *théâtre d'opération*. В українській військовій літературі є лише поняття "*театр військових дій*", яке позначає "велику територію частини континенту з морями, що омивають її, або акваторію океану (моря)

з островами й прилеглим узбережжям континентів, а також повітряно-космічний простір над ними, у межах яких розгортаються стратегічні угруповання збройних сил і можуть вестися військові дії стратегічного масштабу” [247, с. 472]. Таким чином, у першому реченні французьке словосполучення *théâtre de campagne* перекладено близьким еквівалентом *театр військових дій*, а друге словосполучення *théâtre d’opération* трансформовано у трикомпонентне словосполучення *зона проведення операцій* шляхом нівелювання термінологічного значення.

При перекладі другої фрази постало значно складніше завдання. Оскільки в українській військовій мові відсутні інші поняття, окрім *театр військових дій*, перекладач опустив порівняння *Plus vaste que le théâtre d’opération* і компенсував його додаванням сегмента *включає в себе значну територію континенту*, який узятий із визначення українського поняття “*театр військових дій*”. У цьому мікроконтексті здійснено трансформацію шляхом компенсації, тобто у перекладі опущено французьке порівняння з одночасним додаванням іншого структурного елемента з метою компенсації втрат у ТП.

Наведемо типовий приклад застосування стилістичної компенсації при перекладі ВСД оперативного рівня:

L’équilibre de la terreur laissait le moins de place possible au hasard, donc à l’irrationnel. En Рівновага сил двох військових блоків не давала можливості використати фактор раптом-

effet, face à la crainte d'un conflit nucléaire, il s'agissait d'éviter à tout prix la moindre confrontation armée. La confrontation devait donc utiliser d'autres terrains : idéologique, économique notamment.

La fin de la bipolarité a tué cette vertu préventive, signe extérieur de sagesse, laquelle était matérialisée par la stratégie de dissuasion [283, p. 4].

вості. Насправді, з огляду на ймовірність ядерної війни, робилося все можливе для уникнення найменшого збройного конфлікту. Протистояння в такому випадку переміщується в інші сфери: ідеологічну та особливо в економічну. Закінчення епохи холодної війни завершило епоху превентивної стратегії із зовнішніми ознаками збереження миру, яка в подальшому перетворилася в стратегію стримування [284, с. 4].

При порівнянні уривка із ВСД оперативного рівня та його перекладу нами було зафіксовано три випадки стилістичної компенсації. У першому випадку французький іменник *terreur* трансформований у перекладі в українське словосполучення сил двох військових блоків шляхом стилістичної компенсації, а саме: нівелюванням конотації французького вихідного елемента. У словнику [259, с. 713] французькому іменнику *terreur* відповідають такі словникові відповідники: 1) *жах, страх*; 2) *терор*. У перекладі застосовано стилістичну компенсацію шляхом зміни реєстрової

категорії вихідної лексичної одиниці та повністю нівелюється експресивна конотація, оскільки українській військовій мові не притаманне вживання експресивно забарвлених лексичних елементів.

Наступним яскравим прикладом використання стилістичної компенсації є перекладацький відповідник, застосований при відтворенні французького дієслова *tuer*. Оскільки українському військовому дискурсу не притаманне вживання стилістично маркованих лексичних одиниць, то перекладач вдався до нівелювання стилістичного забарвлення та замінив його в перекладі за допомогою більш нейтрального словосполучення *завершило епоху*.

Іншим прикладом стилістичної компенсації при перекладі ВСД є переклад французького номінатива *sagesse*. Словник [259, с. 650] пропонує такі відповідники: 1) *мудрість, розсудливість*; 2) *скромність, чеснота*; 3) *слухняність*. У наведеному вище реченні йдеться про зміну стратегії застосування сил, а саме: у переході від превентивної стратегії до стратегії стримування.

Зовнішньою оболонкою превентивної стратегії була гіпотеза про підтримку стабільності та миру у світі, тому у французькому реченні використано вислів “*signe extérieur de sagesse*”, який не може бути переданий у перекладі ні за допомогою простої підстановки, ні за допомогою інших способів трансформації, окрім

стилістичної компенсації. У цьому випадку перекладач опустив французький іменник *sagesse* та замінив його на двокомпонентне словосполучення *збереження миру*. Подібний транслят прийнятний для українського варіанту, оскільки використання прямого відповідника спотворить загальний зміст повідомлення.

Процентне співвідношення частоти використання двох різновидів компенсації при перекладі французьких статутних документів подане на рис. 2.9.

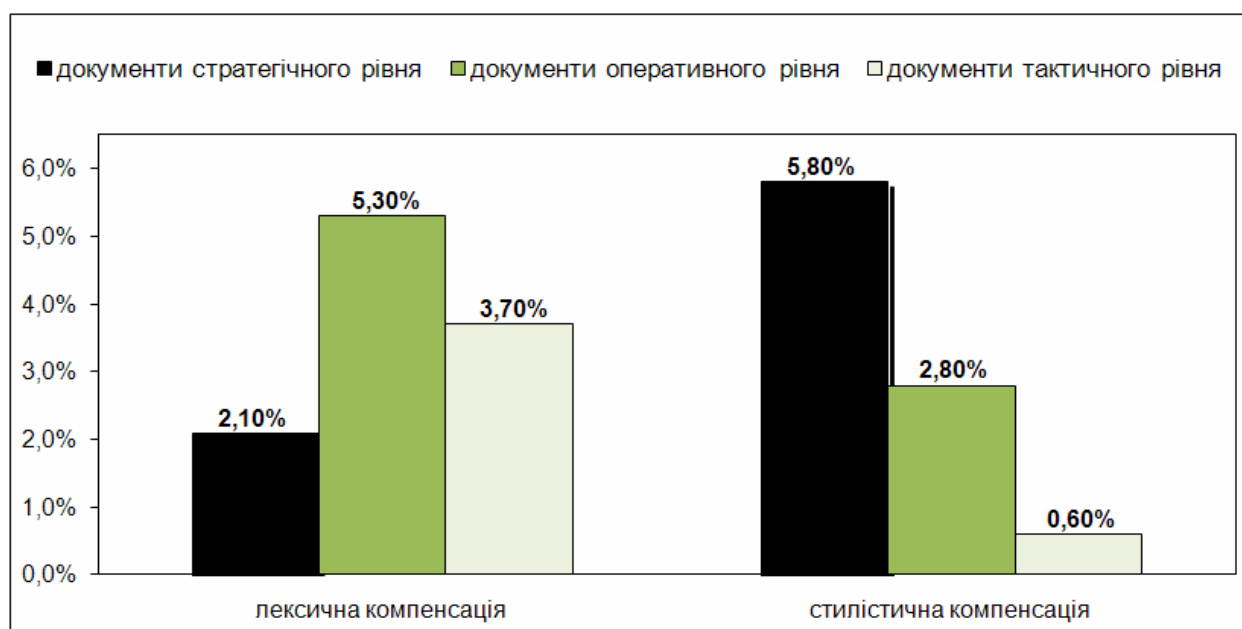

Рис. 2.9. Використання компенсації при перекладі французьких статутних документів

При перекладі ВСД трансформація компенсацією частіше за все застосовується при перекладі ВСД стратегічного рівня, відсоток стилістичної компенсації складає 5,8%. Найчастіше використовується стилістична компенсація, а лексична компенсація складає 5,3%. Відносно високий відсоток застосування стилістичної компенсації при перекладі ВСД стратегічного рівня порівняно з

ВСД оперативного та тактичного рівнів пояснюється вживанням значної кількості лексичних одиниць із прихованим значенням, що вимагає в перекладі розгортання його значення іншими лексичними засобами. У ВСД оперативного рівня зростає відсоток лексичної компенсації і складає 5,3% та відповідно зменшується відсоток стилістичної компенсації до 2,8%.

Щодо ВСД тактичного рівня, то в них майже не зафіксовано випадків застосування стилістичної компенсації (0,6%), а частина лексичної компенсації складає 3,7%.

Узагальнюючи, слід зауважити, що використання лексичної компенсації при перекладі ВСД усіх трьох рівнів практично однакове, значно відрізняються лише відсотки застосування стилістичної компенсації залежно від рівня ВСД.

2.3. Специфічні типи лексико-семантичних трансформацій

2.3.1. Термінологізація

Поняття “термінологізація” у сучасній лінгвістичній літературі не має чіткого визначення. У широкому розумінні термінологізацією називають “усі процеси утворення нових термінів у результаті семантичного переосмислення загальноновживаної лексики, спосіб мовної номінації, при якому основним засобом створення нового терміна є семантичний розвиток слова” [115, с. 21]. У вузькому значенні терміном “термінологізація” називають окремі семантичні зміни при переході загальноновживаного слова у спеціальне. У даному

дослідженні під явищем термінологізації будемо розуміти такий трансформаційний процес, при якому відбувається зсув значення вихідної лексичної одиниці із загальноновживаного прошарку до термінологічного. В оригіналі лексична одиниця має загальноновживане значення, а в перекладі її значення зміщується в термінологічний прошарок.

Проілюструємо на прикладі застосування термінологізації при перекладі ВСД стратегічного рівня:

<i>Les modes d'action envisageables ont pour objectif de maîtriser les risques, ils sont dirigés vers d'éventuels perturbateurs, des facteurs de déséquilibre identifiés ou les leviers qui pourraient jouer le rôle de catalysateur et favoriser le <u>développement d'une crise</u></i> [321, p 30].	<i>Можливі варіанти дій мають на меті контролювати ризики, вони спрямовані до можливих гарячих точок, певних факторів порушення стабільності або чинників небезпеки, які можуть стати каталізатором і спричинити <u>ескалацію кризи</u></i> [322, с. 30].
--	---

У наведеному уривку з доктрини попередження криз зафіксовано використання трансформації вихідної лексичної одиниці шляхом термінологізації. Так, французьке словосполучення *développement d'une crise* відтворено в перекладі за допомогою українського словосполучення *ескалація кризи*. У словниках [259, с. 197; 260, с. 195] знайдемо є такі відповідники до іменника *développement* 1) розвиток, розгортання, розширення, зростання; 2) передача; 3) проявлення; 4) розкладання, розкриття; 5) креслення, рисунок; 6) нарощування. Як видно, жоден із запропонованих словником варіантів не зможе адекватно

відтворити значення вихідного словосполучення, оскільки в українській військовій мові не вживається вислів “розвиток конфлікту”. В українських ВСД при передачі цього значення застосовується словосполучення “ескалація конфлікту”. Тому перекладач у даному випадку вдався до трансформації шляхом термінологізації, тобто транслат перейшов до термінологічного прошарку лексики, а вихідна лексична одиниця залишається в загальноновживаному лексиконі.

Наведемо приклад застосування термінологізації при перекладі ВСД оперативного рівня:

<i>La dissuasion répond à un besoin d'économie des forces et de maîtrise de la <u>violence</u>. Elle s'adresse tout particulièrement aux éléments de l'environnement humain qui s'inscrivent dans une logique rationnelle de comparaison “ gains / pertes ”</i>	<i>Ядерне стримування має на меті економію сил і протидію будь-якій <u>агресії</u>. Воно спрямоване особливо проти того потенційного агресора, який керується принципом “досягнута мета – втрати”[324, с. 90].</i>
<i>[323, р. 90].</i>	

У вищенаведеному мікроконтексті яскравим прикладом застосування термінологізації як трансформаційного процесу є переклад французького іменника violence. У словнику [259, с. 762] французькому іменнику violence відповідають такі еквіваленти: 1) шалена сила; 2) насильство; 3) шаленість, лютість, жорстокість, різкість; 4) запальність, неприборканість. Однак жоден з еквівалентів, запропонованих словником, не може бути використаний при перекладі французького іменника, оскільки в

українській військовій мові використання загальновживаного значення призведе до неправильної передачі загального змісту речення. Тому в цьому випадку перекладач вдався до термінологізації, керуючись широким контекстом, яка поєднується з модуляцією. З огляду на контекст речення, в якому йдеться про стратегію ядерного стримування, перекладач відтворив французький номінатив *violence* українським контекстуальним відповідником *агресія*.

Наведемо приклад використання термінологізації при перекладі ВСД тактичного рівня:

<i>Le PC avancé / réservé est destiné à devenir le PC principal en vue d'assurer la continuité du commandement après une <u>bascule</u> de PC [325, p. 48].</i>	Передовий (резервний) командний пункт призначений для виконання функцій головного КП із метою підтримання безперервності командування після <u>передислокації</u> основного КП [326, с. 48].
---	--

У наведеному вище реченні було зафіксовано використання термінологізації при перекладі французького дієслова *basculer*. У словнику [259, с. 68] відповідники цього дієслова такі: 1) *качатися, гойдатися, відкидатися, хитнутися*; 2) *перекинутися, навалитися*. Жоден із них не зможе адекватно відтворити загальний зміст вихідної лексеми.

З огляду на загальне значення французького дієслова, яке вказує на зміну місця положення, перекладач переніс це значення в українську військову мову і найбільш адекватно відтворив слово за

допомогою термінологічної одиниці передислокація. Отже, у такому випадку ми спостерігаємо явище термінологізації вихідної одиниці при перекладі, яке полягає в трансформації загальноновживаного французького слова на термін у мові перекладу.

Відобразимо на рис. 2.11 отримані кількісні дані застосування термінологізації при перекладі статутних документів.

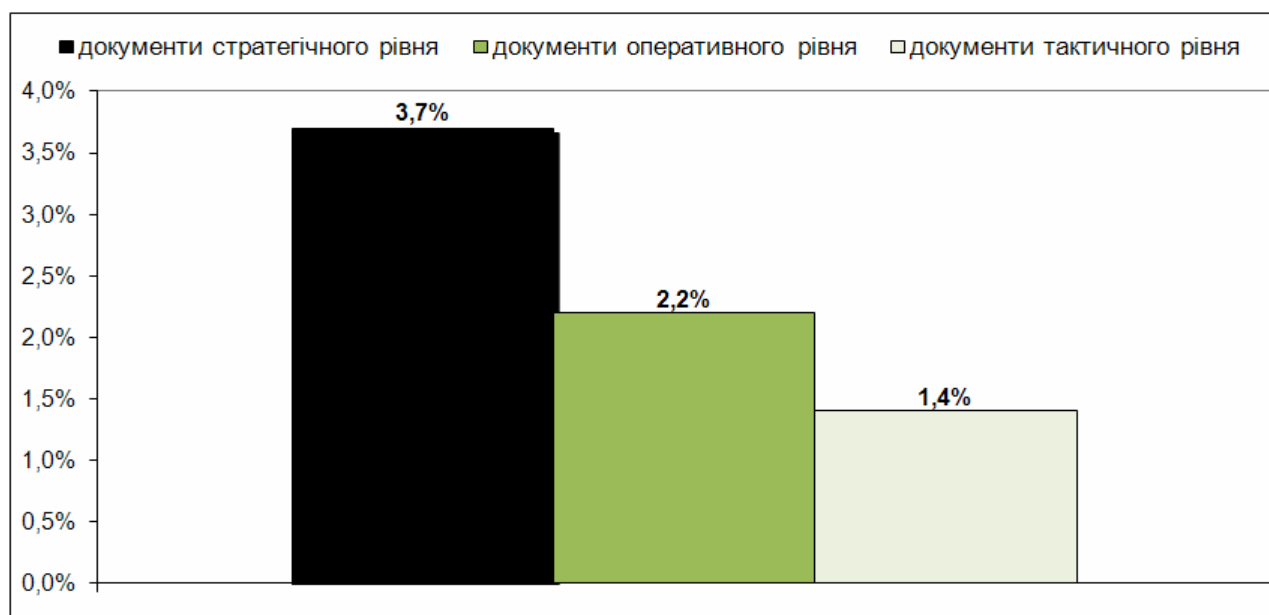

Рис. 2.11. Кількісні дані використання термінологізації при перекладі французьких статутних документів

За результатами аналізу фактологічного матеріалу, відсоток використання термінологізації при перекладі ВСД стратегічного рівня складає 3,7%, для ВСД оперативного рівня кількісний показник склав 2,2% та для ВСД тактичного рівня – 1,4% відповідно. Зменшення використання термінологізації від ВСД стратегічного рівня до ВСД тактичного рівня пояснюється зменшенням відсотка використання в ТО слів і словосполучень, що за своєю семантикою можуть відтворюватися в МП лише за допомогою термінологічних слів і словосполучень.

Слід зауважити, що в більшості випадків термінологізація викликана нормами МП, зокрема, нормами української військової мови та поєднується частіше із таким трансформаційним процесом, як модуляція.

2.3.2. Детермінологізація

У сучасному перекладознавстві дослідження явища детермінологізації відбувається у двох напрямках. “Узуальний” підхід до вивчення цього явища аналізували вчені (О. І. Ревуцький [153, 154], А. Н. Соколов [161] та інші, які пов’язували це явище з утратою головного призначення терміна — визначати та відбивати спеціальне поняття.

А. А. Реформатський назвав детермінологізацією процес переходу спеціальних слів до загальноживаного прошарку лексики, які змінюють свою семантику та перестають бути термінами [155, с. 15].

Прибічники “оказіональної” тенденції (Л. А. Капанадзе [89], Е. Н. Толікіна [169], М. И. Фоміна [176] та інші) вважали, що терміном є лише та лексична одиниця, яка функціонує у вузькоспеціалізованій галузі та розглядають усі факти виходу спеціальних слів за межі терміносистеми як детермінологізацію. Однак у такому випадку лексичні одиниці спеціальної та літературної сфер слід розглядати як об’єкти різних підсистем мови, що є неприйнятним. Семантичний процес детермінологізації

призводить до втрати терміном зв'язків із поняттями певної термінологічної системи.

В. М. Лейчик зазначає, що “при детермінологізації можуть відбуватися, окрім функціональних, семантичні й формальні зміни в лексичній одиниці: вона набуває розмитого значення й починає утворювати похідні та складні слова... – може зберігатися у функції терміна й одночасно випадати з терміносистеми – детермінологізуватися” [127, с. 45].

Явище детермінологізації при перекладі ВСД розглядається як такий трансформаційний процес, при якому відбувається нівелювання термінологічного поля вихідної французької лексичної одиниці при перекладі українською мовою. Фактично йдеться про перехід термінологічної одиниці до прошарку загальноновживаної лексики з утратою своїх термінологічних ознак. Можна стверджувати, що детермінологізація є діаметрально протилежним процесом від термінологізації.

Проілюструємо використання детермінологізації на прикладі з ВСД стратегічного рівня:

<i>La <u>veille</u> stratégique consiste à suivre en permanence et à analyser les situations géostratégiques, évaluer les menaces, préciser le contexte dans lequel pourrait se dérouler une opération et fournir aux décideurs et aux forces le</i>	<i>Стратегічний <u>контроль</u> полягає в постійному супроводженні та аналізі геостратегічних ситуацій, оцінці загроз, уточненні обстановки, в якій може проводитися операція, надання ланці управління та під-</i>
--	---

renseignement adéquat
[297, p. 53].

*розділам відповідної розві-
дувальної інформації* [298, с.
53].

У вищенаведеному висловлюванні з ВСД стратегічного рівня було зафіксовано використання детермінологізації при перекладі французького номінатива *veille*. У даному реченні французький іменник має суто військове термінологічне значення, яке позначає у французькій військовій літературі “сукупність заходів зі спостереження за загальною обстановкою у світі” [262, с. 267].

При перекладі цього військового французького терміна відбувається його трансформація на український загальновживаний іменник *контроль*. Така трансформація мотивується нормами МП, оскільки вживання будь-якого словникового відповідника [259, с. 751; 261, с. 221]: 1) *неспанья, нічне вартування, безсонна ніч, l'état de veille* – наяву; 2) *напередодні*; 3) *veille stratégique* – стратегічний контроль; 4) *спостереження*; 5) *радіоспостереження* не зможе відтворити значення вихідної французької одиниці. Тому при перекладі цього французького іменника перекладач використав детермінологізацію, нівелюючи термінологічне поле вихідної лексичної одиниці та трансформуючи її на загальновживане українське слово.

Необхідність такої трансформації викликана нормами української військової мови та широким контекстом. Якщо припустити можливість використання близького до словникового відповідника словосполучення “*стратегічне спостереження*”, воно спотворить денотативну інформацію, закладену в повідомлення, оскільки вживання такого словосполучення

неприйнятне для української військової мови та не відповідає її нормам.

Наведемо інший приклад застосування детермінологізації у ВСД оперативного рівня:

<i>Les buts fixés sont alors la désorganisation du dispositif adverse dans la profondeur et l'acquisition de la maîtrise du ciel</i>	Головними цілями в такому випадку є <u>руйнування</u> бойових порядків противника в глибину та завоювання переваги в повітрі [323, р. 9].
--	---

У даному мікроконтексті також зафіксовано використання явища детермінологізації при перекладі французького терміна *désorganisation*, який був відтворений у перекладі за допомогою українського загальновживаного іменника *руйнування*. Словник [259, с. 193; 260, с. 187] для французького терміна *désorganisation* пропонує такі відповідники: *розлад*, *дезорганізація*, а в перекладі вживається іменник *руйнування*. У даному реченні необхідність такої трансформації пояснюється прагненням перекладача витримати загальний стиль української військової мови, а саме, йдеться про словосполучуваність українських слів. В українській військовій літературі підрозділи, що наступають, можуть лише руйнувати бойові порядки противника. Тому перекладач вдався до нівелювання термінологічного поля вихідного французького іменника, транслят перейшов у поле загальновживаної лексики зі значенням, яке більш адекватно відображає українське військове поняття.

Наведемо інший приклад використання процесу детермінологізації при перекладі уривка з ВСД тактичного рівня:

La projection en harpon d'un premier échelon limité, destiné à faciliter la mise en place progressive d'un volume plus important de moyens [315, p. 15].

Швидке перекидання першого невеликого ешелону призначено для забезпечення наступного розгортання більш великих підрозділів [316, с. 15].

У наступному мікроконтексті з ВСД тактичного рівня було зафіксовано використання детермінологізації при перекладі французького двокомпонентного словосполучення *la projection en harpon*. Цей вираз у французькій військовій літературі має суто військове термінологічне значення та позначає “сукупність військових заходів, що проводяться з метою переміщення передового підрозділу збройних сил Франції в найкоротші терміни” [262, с. 154].

Одночасно з цим зазначається й відповідна кількість військових, техніки, озброєння, тилового забезпечення, яке може бути перекинуте та в які терміни таке перекидання здійснюється. Тому у французькій військовій літературі для позначення такого військового процесу вживається вираз *la projection en harpon*. Це словосполучення має узуальний характер і вживається лише у військовій терміносистемі. В українських збройних силах таке поняття відсутнє, а отже, немає й термінологічного словосполучення для його позначення. У цьому випадку перекладач вдається до детермінологізації вихідної французької лексичної одиниці та трансформує її в загальновживане словосполучення *швидке перекидання*.

Детермінологізація в більшості випадків зумовлена нормами

української військової мови, загальним контекстом речення і в окремих випадках мотивується відсутністю в МП відповідного термінологічного відповідника.

Розглянемо на рис. 2.12 розподіл відсотків використання цього різновиду специфічних лексико-семантичних трансформацій при перекладі ВСД стратегічного, оперативного і тактичного рівнів:

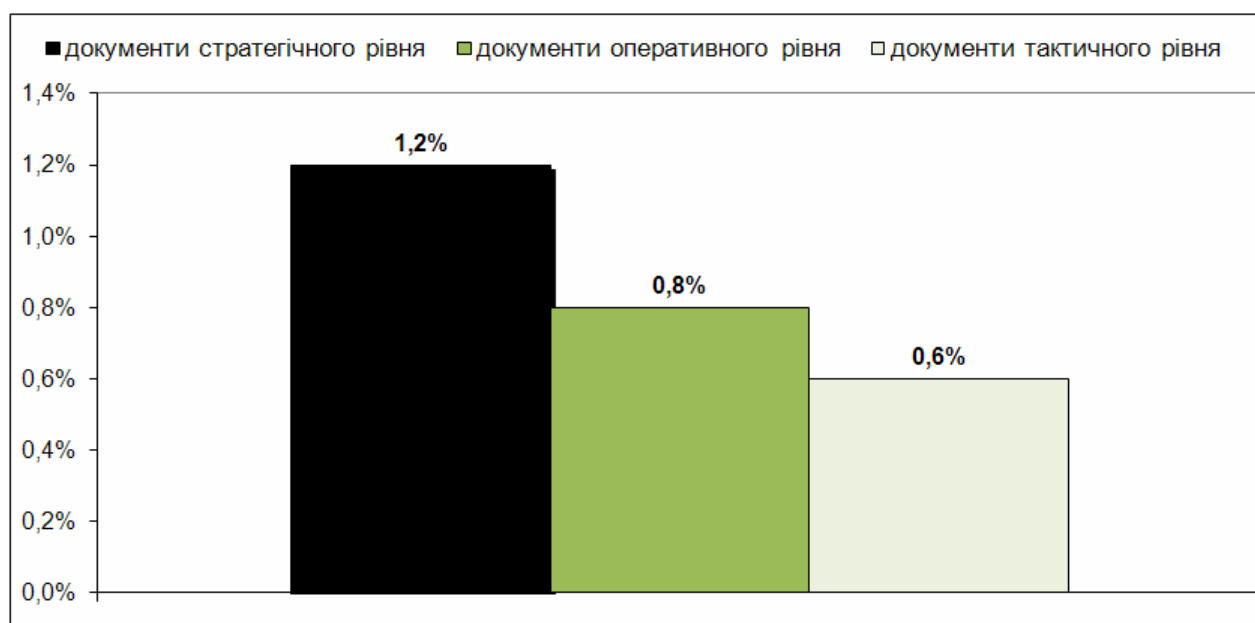

Рис. 2.12. Кількісні дані використання детермінологізації при перекладі французьких статутних документів

Детермінологізація не є розповсюдженим трансформаційним процесом при перекладі ВСД збройних сил Франції. За нашими підрахунками, використання перекладачем такого типу трансформацій варіюється в межах 1%. Найбільшого поширення такий трансформаційний процес набув при перекладі ВСД стратегічного рівня (1,2%), менше застосовується у ВСД оперативного рівня (0,8%) та поодинокі випадки застосування зустрічаються у ВСД тактичного рівня (0,6%).

Подібний розподіл пояснюється тим, що у ВСД стратегічного рівня вживається значна кількість слів і словосполучень, що позначають поняття, характерні суто для французьких збройних сил. Такі лексичні елементи набули специфічного термінологічного значення у військових текстах оригіналу і при перекладі неможливо знайти їх прямі термінологічні відповідники. У таких випадках при перекладі відбувається нівелювання термінологічного компонента вихідної лексичної одиниці й у трансліті застосовується загальновживане слово або словосполучення.

2.3.3. Спеціалізація

Спеціалізація при перекладі ВСД збройних сил Франції відрізняється від термінологізації тим, що при термінологізації відбувається перехід загальновживаного слова до термінологічного прошарку, при детермінологізації – у зворотному напрямку, тобто лексична одиниця змінює сферу застосування, а при спеціалізації такий перехід відбувається в межах однієї терміносистеми.

Трансформація шляхом спеціалізації розглядається в нашому дослідженні як такий трансформаційний процес при перекладі французької ВСД, при якому значення вихідної лексичної одиниці в перекладі набуває додаткових ознак, відсутніх в оригіналі. Ідеться про штучну деталізацію значення трансліту шляхом додавання або без такого інших дескрипторів або уточнюючих слів. Така трансформація відбувається через незбіг семантичних структур МО та МП. Зазначений трансформаційний процес межує за своєю сутністю з конкретизацією. Однак відмінність конкретизації від

спеціалізації полягає в тому, що при спеціалізації відбувається додавання специфічних ознак лексичній одиниці МП, які не притаманні МО.

Фактично, відмінність конкретизації від спеціалізації визначається тим, що при конкретизації відбувається звуження значення трансляту порівняно з оригіналом, а при спеціалізації відбувається додавання специфічних дескрипторів, що можуть мати як синтаксичний характер, тобто змінювати синтаксичну структуру вихідної лексичної одиниці, так і лексичний характер, при якому змінюється лише семантичне наповнення трансляту.

Розглянемо типовий випадок спеціалізації на прикладі уривка з загальновійськової доктрини застосування сил під час проведення операції:

<i>Pour mener ces actions, les forces conventionnelles, outre <u>l'aptitude</u> au combat, doivent détenir les <u>aptitudes</u> majeures que sont la mise sur pied d'une force, son déploiement et son soutien, le contrôle de l'environnement, la participation au commandement d'une opération multinationale, le commandement d'un groupe de forces interarmées multinationales, l'interopérabilité ainsi que la maîtrise de</i>	<i>Для проведення військових дій, окрім бойової <u>готовності</u>, військові підрозділи повинні мати такі основні <u>можливості</u>: мобілізація підрозділу, його розгортання, та тилове забезпечення, контроль обстановки, участь у командуванні багатонаціональними підрозділами, командування багатонаціональною загальновійськовою групою військ, взаємо-</i>
---	---

l'information [273, p. 10].

сумісність і контроль
інформації [274, с. 10].

У даному мікроконтексті було зафіксовано використання спеціалізації при перекладі уривка з концепції стратегічного рівня. У вихідному повідомленні французький іменник *aptitude* відтворено в перекладі за допомогою двох різних відповідників. Така трансформація вихідної французької лексичної одиниці пояснюється розбіжностями в семантичному наповненні французького іменника та його українського відповідника. У французьких ВСД поняття *aptitude* визначається як “специфічна якість, яка є необхідною для виконання завдань. Вона виражається в рівні компетенції без урахування точної кількості якостей та не передбачає наявності можливостей” [261, с. 38]. В українських ВСД це поняття має більш вузьку семантику і залежно від контексту може відтворюватися іншими лексичними одиницями, тобто перекладач повинен спеціалізувати це поняття залежно від контексту.

Отже, як видно з прикладу, в першому випадку французький військовий термін *aptitude* відтворено за допомогою українського номінатива *готовність*, оскільки в українській військовій мові можливість підрозділу вести бойові дії визначається поняттям *готовність*, а в другому випадку перекладач використовує прямий відповідник *можливості*. Таким чином, ми спостерігаємо спеціалізацію значення французького вихідного іменника.

Наведемо інший приклад використання спеціалізації при перекладі ВСД оперативного рівня:

L'économie de moyens peut être facilitée par une répartition des tâches entre les formations de soutien des différentes nations engagées, dans la mesure où l'interopérabilité des moyens et des procédures est réalisée [327, p.17].

Економія сил і засобів може бути більш ефективною через розподіл завдань між підрозділами тилового забезпечення різних країн – учасниць за умови досягнення заздалегідь оперативної взаємосумісності засобів і процедур [328, с. 17].

У вищенаведеному мікротексті було зафіксовано два випадки застосування спеціалізації при перекладі. У першому випадку французький номінатив moyen трансформований за допомогою двокомпонентного словосполучення “іменник + іменник” сили і засоби. У французькій військовій літературі термін moyen позначає “сукупність обладнання або особового складу, який має можливості у конкретній галузі” [260, с. 45].

Аналізуючи французький іменник, ми дійшли висновку, що його значення у військовій термінології досить розмите й може позначати як конкретні засоби проведення операції, так і досить узагальнені поняття. При перекладі виникає потреба в деталізації термінологічного значення з урахуванням контексту, тому в українському перекладі отримано відповідник сили і засоби шляхом спеціалізації значення вихідної французької одиниці з огляду на загальний контекст речення та мовну норму.

Наступним яскравим прикладом спеціалізації є відповідник, використаний для відтворення терміна interopérabilité. У

французьких ВСД термін interopérabilité визначається як “здатність систем, сил або частин надавати або приймати допомогу служб інших систем, частин або сил для спільного виконання завдання” [260, с. 347].

Українська військова література запозичила це поняття з французької мови та використовує його з уточненням з огляду на свою організаційно-штатну структуру. У даному випадку при перекладі французького іменника interopérabilité перекладач вдався до спеціалізації та додав трансляту уточнюючий елемент прикметник оперативний, який надає додаткову характеристику вихідному номінативу з урахуванням мовної норми українського ВСД. Спеціалізація відбулась із метою уточнення ядерного компонента взаємосумісність, оскільки в українській ВСД це поняття може використовуватися в сполучниках стратегічна взаємосумісність і тактична взаємосумісність.

Аналізуючи застосування спеціалізації при перекладі ВСД стратегічного, оперативного і тактичного рівнів, зазначимо, що застосування спеціалізації не отримало широкого вжитку. Цей факт можна пояснити в деякій мірі специфічністю французьких ВСД, що мають детальніше описані військові поняття порівняно з українськими ВСД.

Одночасно з цим, цікавими виявилися дані розподілу використання цього різновиду специфічних трансформацій залежно від рівня ВСД.

Відобразимо на рис. 2.13 отримані кількісні дані з використання спеціалізації:

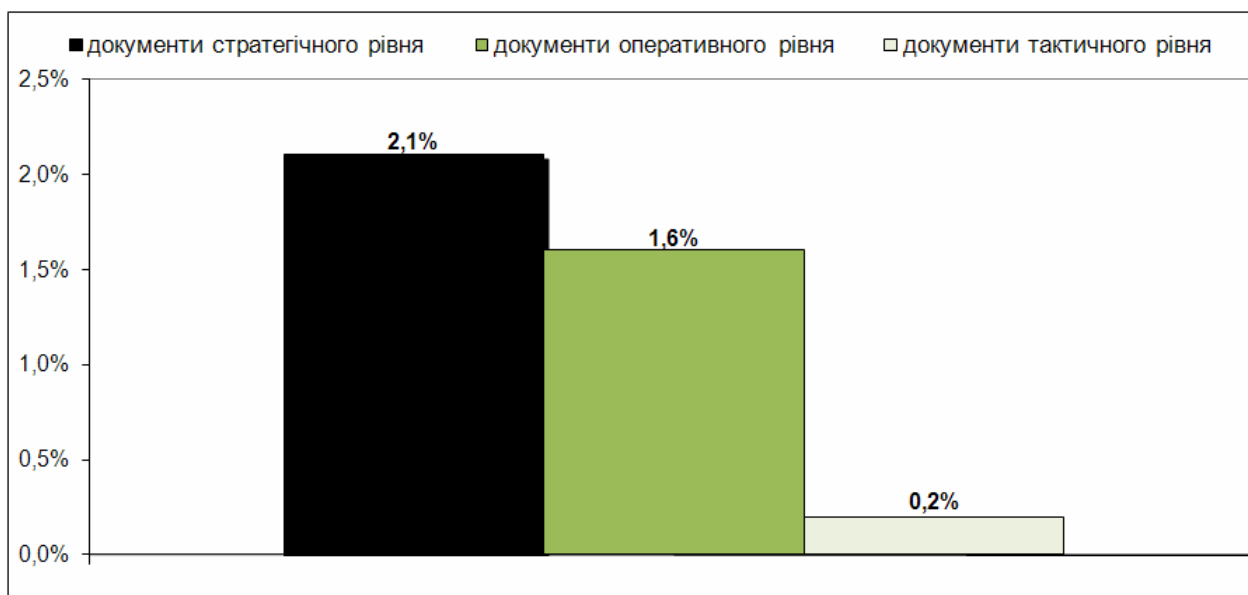

Рис. 2.13. Кількісні дані використання спеціалізації при перекладі французьких статутних документів

При проведенні кількісного порівняльного аналізу застосування спеціалізації при перекладі ВСД стратегічного, оперативного і тактичного рівнів нами було зафіксовано найбільший відсоток використання при перекладі ВСД стратегічного рівня (2,1%), а найменший при перекладі ВСД тактичного рівня (0,2%). Незначні показники спеціалізації при перекладі всіх трьох рівнів ВСД можна пояснити тим, що спеціалізація має більш контекстуальний, ніж денотативний характер, тобто головними чинниками, які пояснюють використання спеціалізації, є контекстуальне оточення відповідної лексичної одиниці.

2.3.4. Деспеціалізація

Явище деспеціалізації прямо протилежне явищу спеціалізації за своєю сутністю й розглядається у нашому дослідженні як трансформаційний процес, при якому лексична

одиниця МО при перекладі втрачає додаткові специфічні ознаки, притаманні МО, при збереженні основного термінологічного змісту. Як слушно зауважила Л. К. Граудіна, при процесі деспеціалізації “термін не розриває з традицією професіонального використання, термін слугує новим цілям, реалізує свої приховані смислові та стилістичні можливості, які були звужені раніше спеціальною сферою вжитку” [69, с. 27].

Розглянемо на прикладах із ВСД стратегічного, оперативного і тактичного рівнів використання явища деспеціалізації:

<i>Conformément au Concept d'emploi des forces, l'engagement des forces conventionnelles est destiné à prévenir, contenir et contrôler étroitement l'escalade de la violence et, si nécessaire, imposer par la force, la volonté des autorités politiques nationales ou celle de la communauté internationale, en vue d'amener l'adversaire a renoncer a ses objectifs</i>	<i>Відповідно до концепції застосування сил, звичайні збройні сили застосовуються для запобігання, керування та контролю ескалації конфліктів і за необхідністю нав'язування рішення, прийнятого вищим політичним керівництвом або міжнародною спільнотою, силою з метою примушення <u>противника</u> відмовитися від своїх цілей [312, с. 12].</i>
--	---

[311, р. 12].

У вищенаведеному мікроконтексті при перекладі ВСД стратегічного рівня було зафіксовано використання трансформації шляхом деспеціалізації при відтворенні українською мовою французького іменника adversaire. Тлумачний словник визначає

іменник *adversaire* як "сторона, визначена як потенційно ворожа союзницькій стороні, проти якої може бути застосована сила за чітко визначених умов та обставин" [260, с. 27]. В українських ВСД вживається відповідник *противник*, який не має подібних додаткових ознак, які є у французькій мові, тому при перекладі додаткові спеціальні ознаки опускаються, що і трактується нами в дослідженні як деспеціалізація.

Слід зауважити, що у французьких військових документах також існує ще одна лексична одиниця, яка відтворюється українською мовою як *противник* – це французький іменник *ennemi*. У французько-українському словнику цей термін тлумачиться так: "особа, група осіб (організованих чи ні), які свідомо розпочинають ворожі дії проти союзних сил та які повинні бути нейтралізовані у разі необхідності силою" [260, с. 27].

В українському перекладі цей термін також відтворюється за допомогою відповідника *противник*. Як видно, при відтворенні цих двох французьких іменників відбувається деспеціалізація значення, а саме: вилучення додаткових ознак, виходячи з норм МП та загального контексту.

Розглянемо використання процесу деспеціалізації на прикладах із ВСД оперативного і тактичного рівнів:

<i>Les règles de comportement,</i>	<i>Правила поведінки, вступу в</i>
<i>d'engagement et d'emploi des</i>	<i>бій та застосування зброї</i>
<i>armes privilégient la légitime</i>	<i>визначаються необхідністю в</i>
<i>défense, l'assistance aux</i>	<i>самообороні, допомоги особам</i>
<i>personnes <u>en danger</u> et la</i>	<i><u>у небезпеці</u> та необхідністю</i>

limitation des dommages collatéraux [289, p. 27].

зменшення втрат серед цивільного населення [290, с. 27].

Simultanément, les ambitions de certaines puissances et la prolifération d'armes de destruction massive représentent des risques réels dans ces zones mal contrôlées par les organisations régionales ou internationales [289, p. 8].

Одночасно амбіції деяких держав та розповсюдження зброї масового знищення являють собою реальні ризики на погано контрольованих регіональними чи міжнародними організаціями зонах [290, с. 8].

A cela s'ajoutent des menaces se situant hors des rapports inter étatiques traditionnels, qu'il s'agisse de l'activité de mouvements nationalistes ou terroristes, du crime organisé, de trafics d'armes ou de drogue [289, p. 18].

До цього додаються ще й загрози, які виникають поза межами традиційних між державних відносин, ідеться про діяльність націоналістичних або терористичних організацій, організовану злочинність, торгівлю зброєю чи наркотиками [290, с. 18].

Для аналізу застосування деспеціалізації при перекладі розглянемо три вищенаведених мікроконтексти. У першому реченні при перекладі французького іменника *danger* був використаний український номінатив *небезпека*, у другому реченні французькому іменнику *risque* відповідає український транслат *ризик*, а в третьому мікроконтексті для вихідного слова *menace*

застосовано український іменник загроза. На перший погляд ці три французьких іменники не викликають проблем при перекладі. У словнику [259, с. 162] французькому іменнику danger знаходимо наступні можливі варіанти перекладу: *небезпека*. Для іменника risque словник [259, с. 640] пропонує перекладацькі відповідники: 1) *риск; небезпека*; 2) *страховий випадок* та для вихідного французького іменника menace знаходимо в словнику [259, с. 437] відповідник – *загроза, погроза*. Об'єднаємо всі три іменники в одну таблицю для проведення порівняльного аналізу:

danger	risque	menace
небезпека	риск, небезпека	загроза

При перекладі цих трьох французьких іменників було використано деспеціалізацію. Ідеться про зміну семантики загальновживаного слова без зміни її зовнішньої форми. При перекладі необхідно розуміти, що у французьких ВСД під терміном danger розуміється *загроза безпеці чи існуванню особи*, під терміном **risque** розуміється *наявність у противника військового потенціалу*, а під терміном menace розуміється *існування небезпеки, яка поєднується з бажанням завдати шкоди*. Однак при відтворенні цих французьких іменників українською мовою додаткові денотативні ознаки французьких військових іменників, які вказують на джерело існування загрози та ступеня її небезпеки, в українській мові не відтворюються, тобто фактично відбувається нівелювання специфічних ознак французького вихідного слова.

Відобразимо на рис. 2.14 результати кількісного підрахунку використання деспеціалізації при перекладі ВСД трьох рівнів:

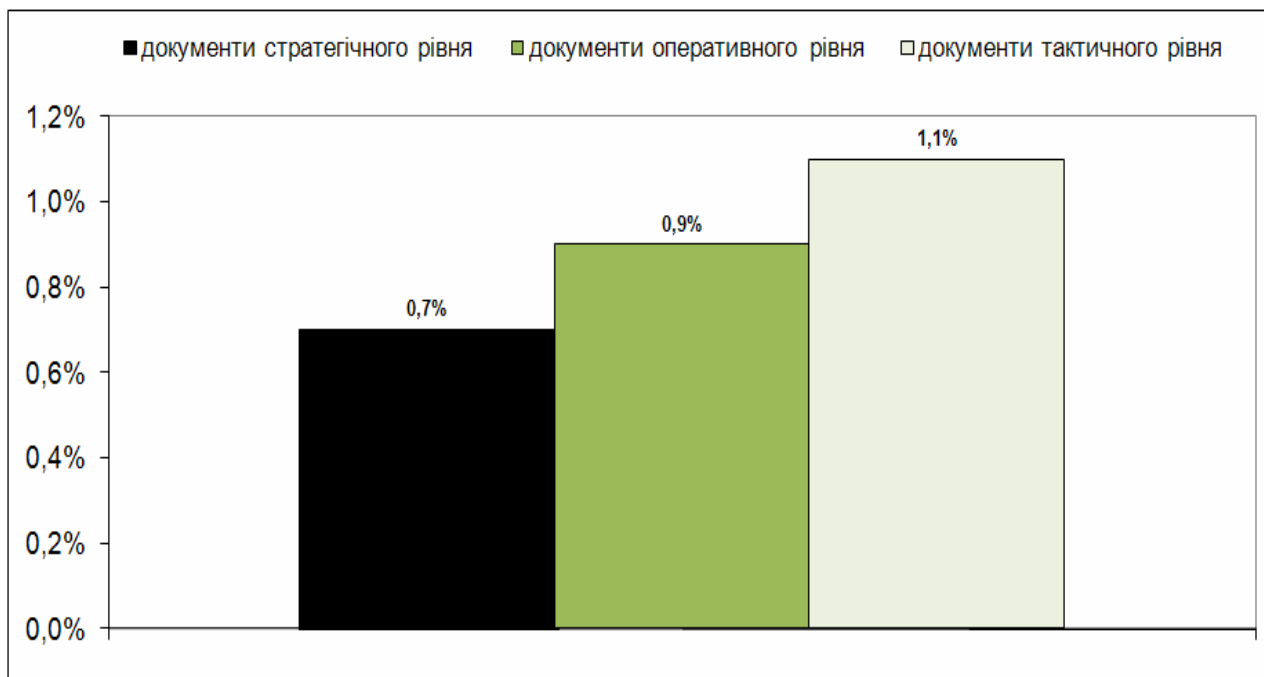

Рис. 2.14. Кількісні дані використання деспеціалізації при перекладі французьких статутних документів

За кількісними підрахунками, трансформація шляхом деспеціалізації не є поширеним типом лексико-семантичних трансформацій при перекладі ВСД стратегічного, оперативного і тактичного рівнів. Однак тенденція застосування цього типу специфічних трансформацій прямо протилежна спеціалізації. Відсоток спеціалізації поступово зменшувався від стратегічного рівня до тактичного, тоді як при деспеціалізації відсоток збільшується від ВСД стратегічного рівня (0,7%) до тактичного рівня (1,1%). Поясненням такої зворотної тенденції може слугувати той факт, що у ВСД тактичного рівня збільшується кількості вживання спеціально маркованих термінологічних одиниць, які не мають прямих відповідників у МП.

2.4. Кількісне співвідношення застосування лексико-семантичних трансформацій при перекладі статутних документів.

Дослідження лексико-семантичних трансформацій при перекладі ВСД стратегічного, оперативного і тактичного рівнів було б неповним без проведення порівняльного аналізу їх застосування. У цьому контексті, співставляючи ТО та ТП, ми окрім виявлення різновидів лексико-семантичних трансформацій намагалися визначити частоту їх використання та з'ясувати причини використання відповідних трансформацій.

По-перше, ми провели порівняльний аналіз традиційних і специфічних лексико-семантичних трансформацій у текстах ВСД трьох рівнів. По-друге, ми порівняли застосування типів традиційних трансформацій при перекладі ВСД стратегічного, оперативного і тактичного рівнів, по-третє, провели порівняльний аналіз використання специфічних лексико-семантичних трансформацій у ВСД всіх рівнів.

Проведення комплексного порівняльного аналізу застосування лексико-семантичних трансформацій при перекладі ВСД збройних сил Франції дав змогу виділити найбільш уживані лексичні трансформації та сформулювати, як висловився Л. К. Латишев, “перекладацькі прецеденти” [121, с. 122].

На першому етапі було проаналізовано співвідношення використання традиційних і специфічних лексико-семантичних трансформацій при перекладі ВСД.

Для проведення порівняльного аналізу відсотків застосування традиційних та специфічних трансформацій спочатку відобразимо на рис. 2.15 отримані результати кількісних підрахунків та проаналізуємо причини їх використання.

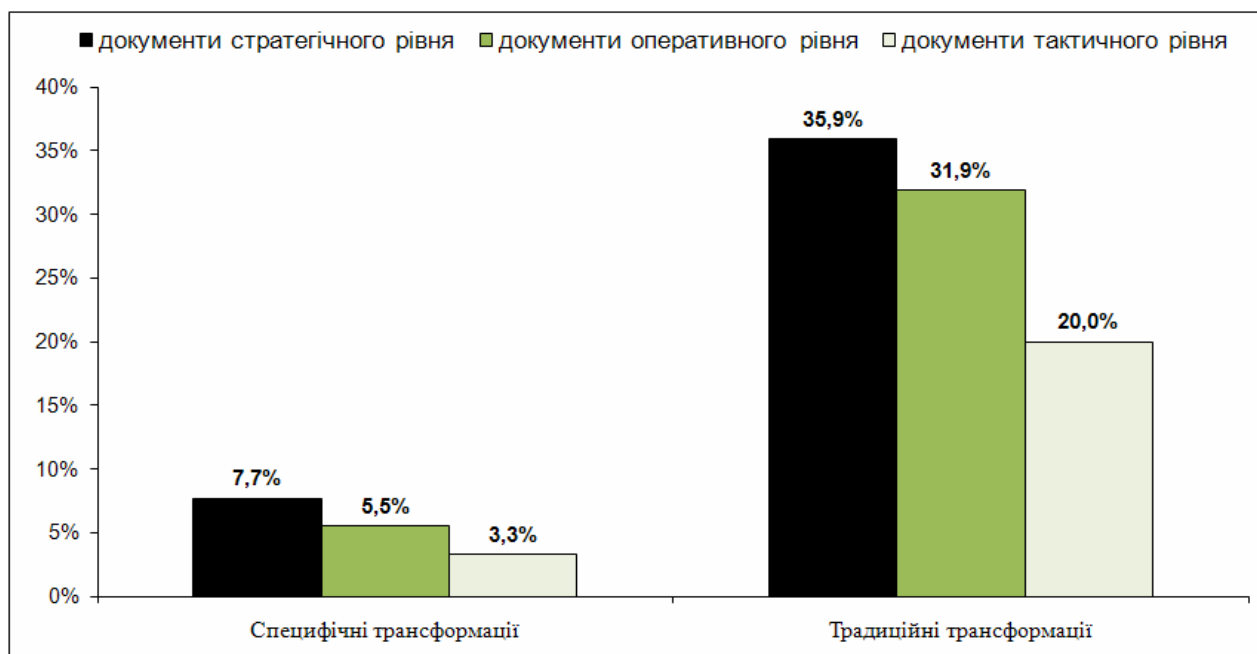

Рис. 2.15. Кількісні дані використання традиційних і специфічних лексичних трансформацій при перекладі французьких статутних документів

Як видно на рис. 2.15, домінуючим видом трансформацій при перекладі ВСД усіх трьох рівнів залишаються традиційні трансформації. Такий значний відсоток застосування традиційних трансформацій порівняно зі специфічними підтверджує тезу про те, що в основі всіх видів перекладу лежать загальні закономірності, зумовлені тим, що в будь-якому перекладі детермінантом виступає мова як первинна моделююча система. Військова субмова функціонує в загальному мовному середовищі, що і обумовлює такий значний відсоток традиційних трансформацій у порівнянні з специфічними. Мовна основа комунікації визначає її об'єктивний

характер, що і створює можливість об'єктивного аналізу конкретних фактів перекладу. За висловленням Е. Сепіра, кожна мова має свій “своєрідний характер”. Розбіжності у сприйнятті, сегментації та категоризації навколишнього світу носіями різних лінгвокультурних спільнот знаходять своє відображення в мові, системі мови, принципах опису мови [28, с. 91].

Відсоток використання традиційних трансформацій при перекладі ВСД тактичного рівня майже у два рази менший, ніж ВСД стратегічного рівня. Таке зменшення відсотка пояснюється зворотно пропорційним збільшенням використання термінів у вихідному тексті.

Підводячи підсумки, слід зазначити, що ВСД не є однорідними текстовими масивами з військової тематики. Кожний рівень вирізняється своїми лексичними особливостями, що і доводять кількісні підрахунки використання лексико-семантичних трансформацій при перекладі відповідних рівнів.

На нашу думку, порівняння традиційних типів лексико-семантичних трансформацій при перекладі ВСД усіх трьох рівнів цікаво було провести як за типом трансформації, так і за видом ВСД. Спочатку проведено порівняльний аналіз застосування традиційних лексико-семантичних трансформацій залежно від типу трансформації, а у другу чергу – залежно від типу ВСД.

На рис. 2.16 представлено результати кількісних підрахунків застосування традиційних лексико-семантичних трансформацій залежно від типу трансформації:

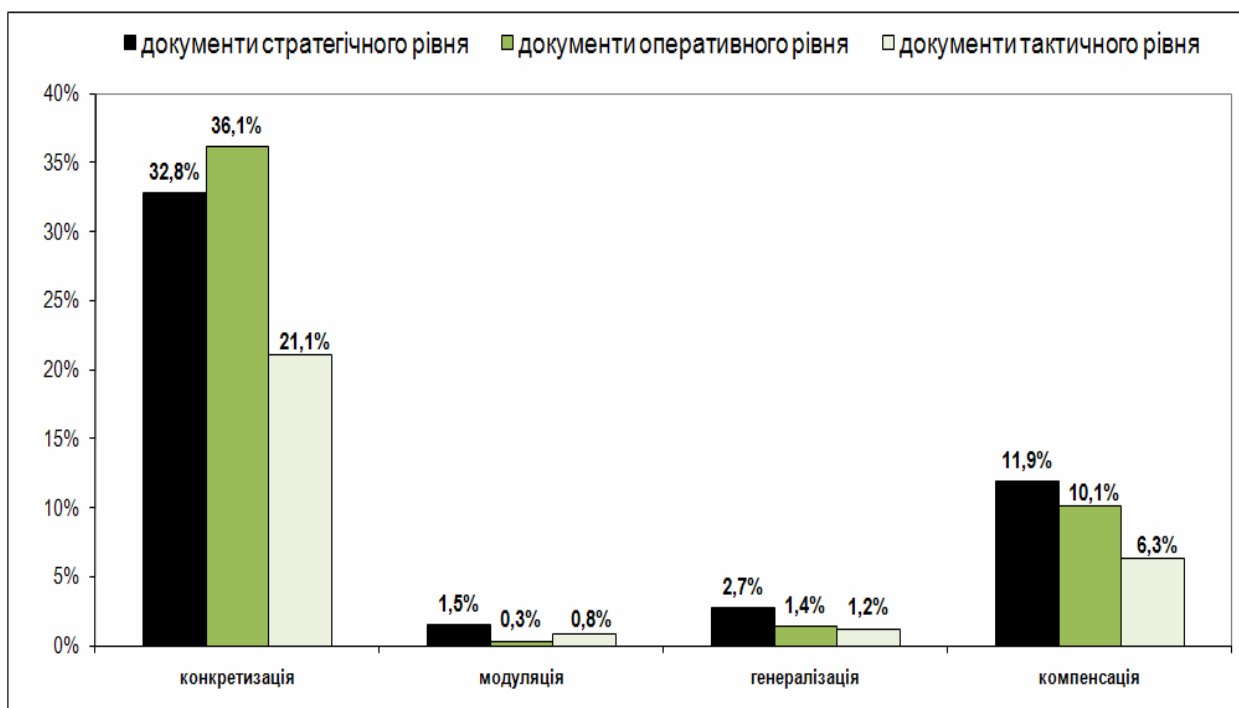

Рис. 2.16. Кількісні дані використання традиційних лексичних трансформацій при перекладі французьких ВСД залежно від їх типу

На рис. 2.17 представлено результати кількісних підрахунків використання традиційних лексико-семантичних трансформацій залежно від типу ВСД.

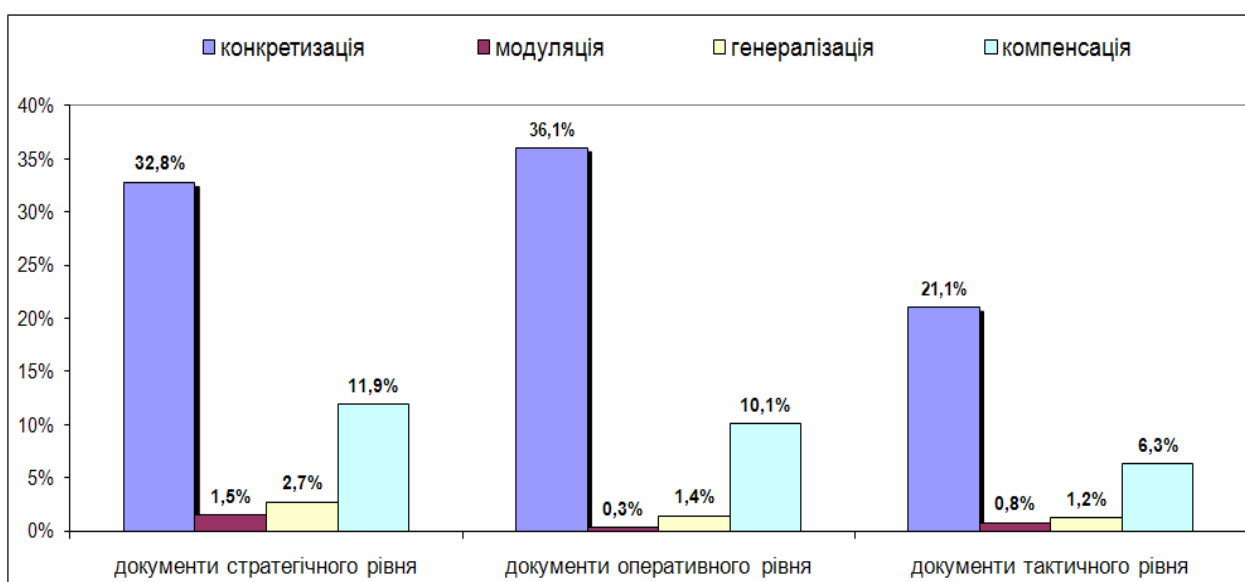

Рис. 2.17. Кількісні дані використання традиційних лексичних трансформацій при перекладі французьких ВСД залежно від їх типу.

Як видно на рис. 2.16 та 2.17, найбільш розповсюдженим типом традиційних лексико-семантичних трансформацій є конкретизація. Цікавими виявилися дані з розподілу цього виду трансформації для ВСД стратегічного, оперативного і тактичного рівнів. Досить значний відсоток використання конкретизації у ВСД стратегічного рівня був цілком передбачуваним, оскільки цей вид документів за своїми лексичними характеристиками можна віднести до загальнополітичних документів. Такому виду документів притаманне використання значної кількості слів і словосполучень із широкою семантикою, що, у свою чергу, при перекладі вимагає застосування конкретизації. Одночасно викликали зацікавленість дані з використання конкретизації для ВСД оперативного рівня. Після проведення загального перекладознавчого аналізу цього виду статутних документів було зафіксовано збільшення кількості термінологічних одиниць в оригіналі порівняно з ВСД стратегічного рівня. Однак відсоток конкретизації при перекладі не зазнав суттєвих змін. Слід зазначити, що такий досить високий рівень застосовування конкретизації у ВСД оперативного рівня пояснюється значним збільшенням використання конкретизації з декомпресією, яка збільшилася у ВСД оперативного рівня порівняно з ВСД стратегічного рівня більше, ніж удвічі (від 2,84% для ВСД стратегічного рівня до 7,09% для ВСД оперативного рівня). Таке значне зростання випадків конкретизації з декомпресією пояснюється, в першу чергу, збільшенням використання у ВСД оперативного рівня лексичних одиниць, значення яких у перекладі може бути відтворене лише за допомогою розгортання синтаксичної структури з одночасною конкретизацією.

Наступні два різновиди традиційних лексико-семантичних трансформацій (модуляція та генералізація) не зазнали широкого розповсюдження при перекладі ВСД всіх трьох рівнів (показники застосування варіюються в межах 3%). Поясненням такого незначного відсотка використання модуляції при перекладі ВСД може слугувати теза про те, що при такому виді трансформації від перекладача вимагається проведення різного роду семантичних зсувів при перекладі, що в результаті може спричинити спотворення вихідного значення.

Відсоток використання генералізації не виявився високим при перекладі ВСД, що тільки підтверджує дані, отримані з конкретизації. Незначна кількість застосування генералізації при перекладі можна пояснити прагненням української військової мови та українських ВСД, зокрема, до максимальної чіткості та однозначності.

Цікавими виявилися дані щодо застосування компенсації при перекладі ВСД. Констатуємо досить велику кількість застосування компенсації при перекладі ВСД стратегічного (7,9%) та оперативного (8,1%) рівнів і зменшення її застосування майже у два рази при перекладі ВСД тактичного рівня. Досить високий відсоток застосування компенсації при перекладі ВСД стратегічного й оперативного рівнів пояснюється використанням у ТО лексичних одиниць, семантика яких може бути відтворена в перекладі лише за допомогою інших лексичних елементів.

Відобразимо на рис. 2.18 та 2.19 отримані кількісні дані із застосування специфічних лексико-семантичних трансформацій при перекладі ВСД і проаналізуємо частоту їх застосування залежно від типу трансформації.

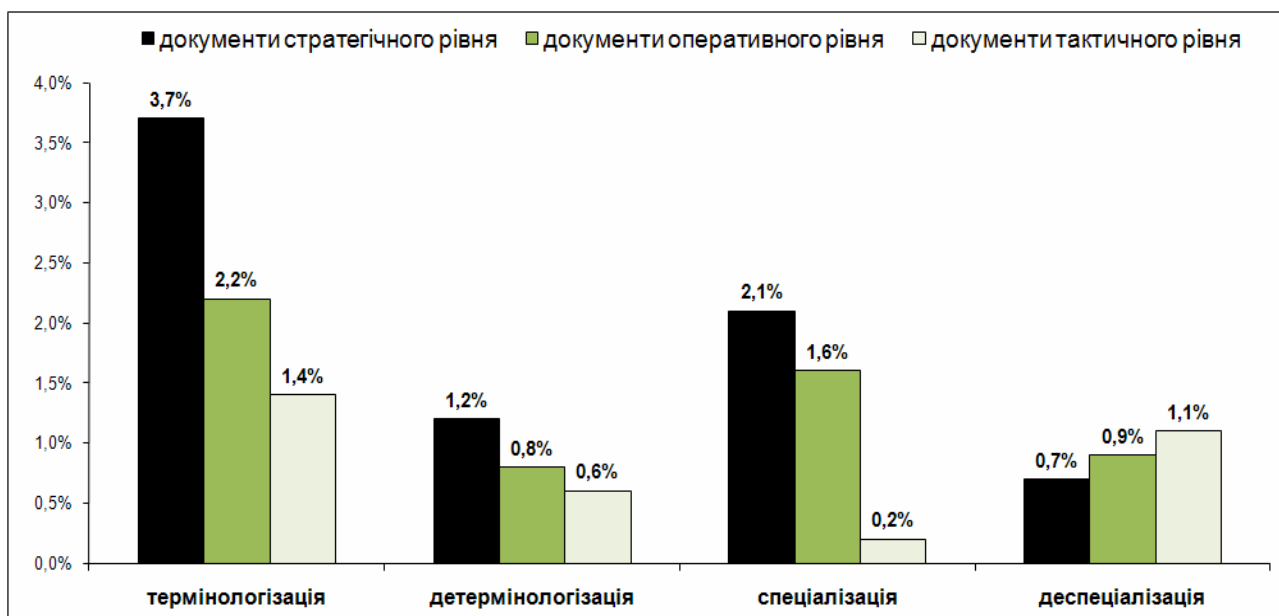

Рис. 2.18. Кількісні дані використання специфічних лексико-семантичних трансформацій при перекладі французьких ВСД залежно від типу трансформації

На рис. 2.19 представлено результати кількісних підрахунків використання специфічних лексико-семантичних трансформацій залежно від типу статутних документів:

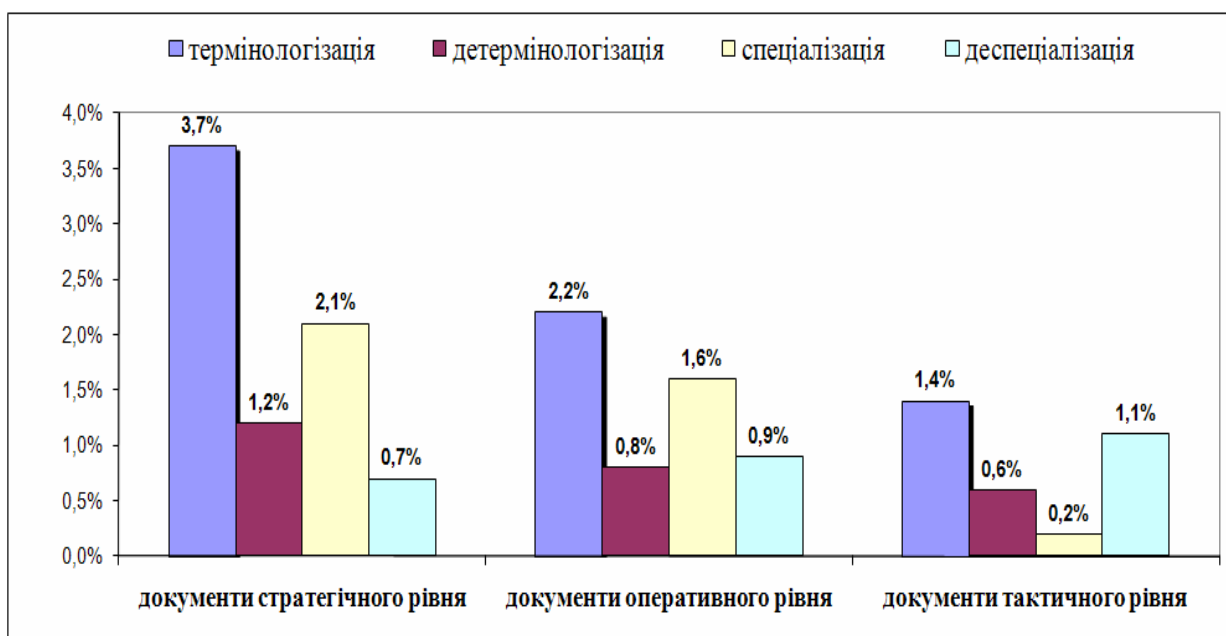

Рис. 2.19. Кількісні дані використання специфічних лексико-семантичних трансформацій при перекладі французьких ВСД залежно від типу військового статутного документа

Як видно на рис. 2.18 і 2.19, найчастіше при специфічних лексико-семантичних трансформаціях під час перекладу здійснювалися термінологізація та спеціалізація. Явище термінологізації при перекладі ВСД стратегічного рівня виявилось найбільш поширеним (3,7%). Домінування термінологізації при перекладі всіх рівнів ВСД можна пояснити вживанням досить великої кількості загальновживаних слів і словосполучень, які при перекладі відтворюються лише за допомогою термінологічних одиниць.

Наступною за вживаністю серед специфічних лексико-семантичних трансформацій виявилася спеціалізація. Як і передбачалося, вона вживалася при перекладі стратегічних ВСД (2,1%). Такий досить високий відсоток використання спеціалізації можна пояснити розбіжностями семантики вихідної лексичної одиниці й одиниці МП, що призводить до додавання в трансляті додаткових уточнюючих елементів у межах термінологічної одиниці, тобто спеціалізації значення.

Детермінологізація та деспеціалізація виявилися найменш розповсюдженими специфічними трансформаціями при перекладі ВСД. Звертає на себе увагу той факт, що при деспеціалізації спостерігається тенденція, прямо протилежна іншим типам трансформацій. Мова йде про збільшення кількості використання деспеціалізації при перекладі ВСД від стратегічного рівня (0,7%) до ВСД тактичного рівня (1,1%). Таку тенденцію можна пояснити збільшенням у ТО тактичного рівня кількості понять, які не мають відповідників в українській мові з однаковим семантичним

наповненням. При перекладі таких лексичних одиниць перекладач вдається до нівелювання деяких семантичних характеристик вихідних лексичних елементів, оскільки в МП немає адекватного способу їх відтворення.

Висновки до розділу 2

Аналіз оригіналів ВСД сухопутних військ збройних сил Франції та їхніх перекладів українською мовою дав змогу визначити, що лексико-семантичні трансформації виникають при відтворенні французьких лексичних одиниць українською мовою у випадках розходження у системах мов, мовних норм та інформаційних запасів носіїв МО та МП.

За результатами проведеного дослідження є підстави стверджувати, що лексико-семантичні трансформації, які використовує перекладач при перекладі французьких ВСД, слід класифікувати на традиційні лексико-семантичні трансформації та специфічні лексико-семантичні трансформації. До традиційних трансформацій відносимо такі лексико-семантичні перетворення: конкретизація, модуляція, генералізація та компенсація. Специфічними лексико-семантичними трансформаціями визначили термінологізацію, детермінологізацію, спеціалізацію та деспеціалізацію.

При аналізі конкретизації нами було виділено наступні різновиди цього типу трансформацій: проста конкретизація, конкретизація з декомпресією та конкретизація з вилученням компонентів.

Просту конкретизацію при перекладі ВСД визначаємо як заміну французького слова або словосполучення широкої семантики на слово або словосполучення української мови з вужчим значенням, при збереженні однакової кількості компонентів як у МО, так і в МП.

Конкретизація з декомпресією маркується як такий трансформаційний процес, коли замість широкозначного слова оригіналу вживається словосполучення з конкретною семантикою з одночасним збільшенням структурних елементів. Аналіз матеріалу дослідження виявив наявність однорозрядної та дворозрядної конкретизації з декомпресією. Під однорозрядною конкретизацією з декомпресією будемо розуміти такий трансформаційний процес, за якого одночасно з конкретизацією значення вихідної лексичної одиниці відбувається додавання лексичних елементів, відсутніх у МО. У випадку додавання одного лексичного елемента в МП констатуємо однорозрядну конкретизацію з декомпресією вихідної лексичної одиниці, а при додаванні двох і більше додаткових елементів визначається як дворозрядна конкретизація з декомпресією.

При застосуванні конкретизації з вилученням компонентів з одночасним звуженням семантики вихідної лексичної одиниці в трансляті відбувається вилучення оточуючих компонентів.

За результатами кількісних підрахунків трансформацій у ВСД стратегічного рівня проста конкретизація використовуються при перекладі 19,97% загальної кількості слів і словосполучень (із них на рівні словосполучень – 7,5% та на рівні слова – 12,47% відповідно). При перекладі ВСД оперативного рівня проста конкретизація використовується у 11,8% від загальної кількості слів і словосполучень, причому 4,8% усіх випадків простої конкретизації припадає на рівень словосполучення, а на рівні слова відсоток складає 7%.

Трансформація вихідних лексичних одиниць у французьких ВСД тактичного рівня характеризується значно меншою частотою використання простої конкретизації порівняно з ВСД стратегічного рівня. За результатами кількісного аналізу, частота використання зменшилася на 10% порівняно з ВСД стратегічного рівня та на 4% порівняно з ВСД оперативного рівня і складає на рівні слова 5,1% та на рівні словосполучень – 5,42% відповідно. Зменшення кількості використання простої конкретизації при перекладі ВСД тактичного рівня порівняно з ВСД стратегічного й оперативного рівнів пояснюється зменшенням уживання у ВСД тактичного рівня слів і словосполучень із широкою семантикою та збільшенням використання термінологічних одиниць.

При аналізі кількісних показників застосування конкретизації з декомпресією було встановлено, що у ВСД стратегічного рівня 2,84% загальної кількості слів і словосполучень перекладаються за допомогою цього способу перекладу, у ВСД оперативного рівня 9,09% від загальної кількості слів і словосполучень відтворюються за допомогою конкретизації з декомпресією.

При порівняльному аналізі оригіналів французьких ВСД тактичного рівня та їх перекладів було зафіксовано 2,4% слів, які при перекладі були трансформовані за допомогою конкретизації з декомпресією. Порівняно з використанням трансформації ВСД інших рівнів це є найменшим показником.

За кількісними підрахунками, при перекладі ВСД стратегічного рівня конкретизація з вилученням компонентів зустрічається менше, ніж у 1%.

При перекладі ВСД оперативного рівня конкретизація з вилученням компонентів використовується при відтворенні 1,21% слів та словосполучень. У ВСД тактичного рівня кількісний показник зафіксованих трансформацій за допомогою однорозрядної конкретизації з декомпресією склав 0,8% від загальної кількості слів і словосполучень.

При порівнянні різновидів конкретизації ми констатуємо, що проста конкретизація значно превалює над іншими видами конкретизації. Цей факт можна пояснити вживанням в оригіналі великої кількості багатозначних слів. Зменшення відсотка застосування простої конкретизації у ВСД тактичного рівня порівняно з ВСД стратегічного рівня майже в два рази (з 24% до 14,5%) пояснюється зменшенням у ВСД тактичного рівня використання слів і словосполучень із широкою семантикою та прагненням українського військового тексту до однозначності. Конкретизація з декомпресією найбільше використовується у ВСД оперативного рівня, що пояснюється використанням в ТО слів і словосполучень, які позначають суто французькі військові поняття.

Конкретизація з вилученням компонентів виявилася найменш уживаним засобом перекладу французьких ВСД. Відсоток використання варіюється в межах 1%. Поясненням такого незначного відсотка застосування конкретизації з вилученням компонентів є використання в оригіналі слів із широкою семантикою, що й підтверджують дані щодо простої конкретизації.

Модуляція визначається як заміна французького слова або словосполучення одиницею української мови, значення якої

логічно виводиться зі значення вихідної одиниці. Прийом модуляції (сміслового розвитку) характеризується заміною словникового відповідника контекстуальним, логічно пов'язаним із ним.

При аналізі кількісних даних було виявлено досить незначну кількість використання цього різновиду лексико-семантичних трансформацій, оскільки саме поняття модуляції передбачає розвиток вихідного значення, отже, існує ймовірність спотворення первинного смислового поля, що для статутних документів є неприйнятним. Модуляція спостерігається, головним чином, у перекладах ВСД стратегічного рівня, в яких застосовуються слова і словосполучення, що вимагають додаткового осмислення лише з метою завуалювання певних фактів і намірів.

За кількісними підрахунками відсоток модуляції при перекладі ВСД стратегічного рівня складає 1,5%, ВСД оперативного рівня – 0,3% та 0,8% – для ВСД тактичного рівня від загальної кількості слів і словосполучень. Незначний відсоток застосування модуляції пояснюється прагненням ВСД до максимально точної передачі реципієнту необхідних інформаційних компонентів.

Генералізація при перекладі ВСД розглядається в роботі як заміна лексичних одиниць французької мови з вузьким значенням одиницями української мови з ширшим значенням. Найбільший відсоток використання генералізації виявлено у ВСД стратегічного рівня (2,7%). У перекладах ВСД документів оперативного та тактичного рівнів складає 1,4% та 1,2% відповідно. Головним чинником застосування генералізації є більш розвинена лексична база французьких ВСД порівняно з українськими, тобто у

французьких ВСД деякі поняття більш деталізовані порівняно з їхніми українськими відповідниками.

Прийом компенсації при перекладі ВСД розглядається як різновид трансформаційного процесу, при якому відбувається передача тих елементів МО, які не можуть бути відтворені у МП за допомогою підстановки або трансформації шляхом додавання інших структурних елементів, що за своїм семантичним навантаженням повністю або частково відтворюють вихідну лексичну одиницю. У нашому дослідженні розрізняємо семантичну і стилістичну компенсацію.

При перекладі ВСД трансформація компенсації частіше за все застосовується при перекладі ВСД оперативного рівня (8,1%). Відносно високий відсоток застосування стилістичної компенсації при перекладі ВСД стратегічного рівня порівняно з ВСД оперативного та тактичного рівнів пояснюється вживанням значної кількості лексичних одиниць із прихованим значенням, що вимагає в перекладі розгортання його значення іншими лексичними засобами. У ВСД оперативного рівня зростає відсоток лексичної компенсації (5,3%) та відповідно зменшується відсоток стилістичної компенсації до 2,8%.

У ВСД тактичного рівня майже не зафіксовано випадків застосування стилістичної компенсації (0,6%), а частина лексичної компенсації складає 3,7%.

Термінологізація розуміється як такий трансформаційних процес, при якому відбувається зсув значення вихідної лексичної одиниці з загальноновживаного прошарку до термінологічного.

За результатами аналізу фактологічного матеріалу відсоток використання термінологізації при перекладі ВСД стратегічного рівня складає 3,7%, для ВСД оперативного рівня кількісний показник склав 2,2%, для ВСД тактичного рівня – 1,4% відповідно. Зменшення кількості використання термінологізації від ВСД стратегічного рівня до ВСД тактичного рівня пояснюється зменшенням відсотка використання в ТО слів і словосполучень, що за своєю семантикою можуть відтворюватися в ТП лише за допомогою термінологічних слів і словосполучень.

Слід зауважити, що в більшості випадків термінологізація викликана нормами МП, зокрема, нормами української військової мови, поєднується, головним чином, із таким трансформаційним процесом, як модуляція.

Явище детермінологізації не виявилось розповсюдженим трансформаційним процесом при перекладі ВСД збройних сил Франції. За нашими підрахунками, відсоток використання перекладачем такого типу трансформацій варіюється в межах 1%. Найбільше поширення такий трансформаційний процес набув при перекладі ВСД стратегічного рівня (1,2%), менше застосовується у ВСД оперативного рівня (0,8%) та поодинокі випадки застосування зустрічаються у ВСД тактичного рівня (0,6%). Подібний розподіл пояснюється тим фактом, що лексичні елементи МО набули специфічного термінологічного значення у французьких ВСД і при перекладі неможливо знайти їх прямі термінологічні відповідники. У цьому випадку, в перекладі відбувається нівелювання термінологічного компонента вихідної лексичної одиниці й у

трансляті застосовується загальноповиване слово або словосполучення.

Трансформація шляхом спеціалізації розглядається в роботі як такий трансформаційний процес при перекладі французьких ВСД, при якому значення вихідної лексичної одиниці у перекладі набуває додаткових ознак, які відсутні в оригіналі. Ідеться про деталізацію значення трансляту шляхом додавання або без такого інших дескрипторів або уточнюючих слів.

При проведенні кількісного порівняльного аналізу застосування спеціалізації при перекладі текстів ВСД стратегічного, оперативного і тактичного рівнів нами було зафіксовано найбільший відсоток використання при перекладі ВСД стратегічного рівня (2,1%), а найменший відсоток застосування – при перекладі ВСД тактичного рівня (0,2%). Незначні показники спеціалізації при перекладі всіх трьох рівнів ВСД можна пояснити тим, що спеціалізація має більше контекстуальний характер, тобто, головними чинниками, які пояснюють використання спеціалізації, є контекстуальне оточення відповідної лексичної одиниці.

Явище деспеціалізації прямо протилежне явищу спеціалізації за своєю сутністю і визначається як трансформаційний процес, за якого лексична одиниця МО при перекладі втрачає додаткові специфічні ознаки, притаманні МО, при збереженні основного термінологічного змісту.

За кількісними підрахунками трансформація шляхом деспеціалізації не є поширеним типом лексико-семантичних трансформацій при перекладі ВСД стратегічного, оперативного і

тактичного рівнів. Відсоток застосування спеціалізації поступово зменшувався від стратегічного рівня до тактичного, тоді як при деспеціалізації відсоток збільшується від ВСД стратегічного рівня (0,7%) до тактичного рівня (1,1%). Зворотна тенденція пояснюється тим фактом, що у ВСД тактичного рівня збільшується вживання спеціально маркованих термінологічних одиниць, які не мають відповідників у МП з подібною семантикою.

Основні положення розділу висвітлено у двох статтях [22; 23].

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

1. Проведений контент-аналіз французьких статутних документів виявив три концепти ВСД: СТРАТЕГІЯ (STRATÉGIE), ОПЕРАТИВНЕ МИСТЕЦТВО (ART OPERATIF), ТАКТИКА (TACTIQUE), що вербалізуються у військовому дискурсі за допомогою чотирьох спільних фреймів: СУБ'ЄКТ (SUJET), ЗАСІБ (INSTRUMENT), ДІЯ (ACTION), МІСЦЕ (LIEU) та одного фрейму ЗАКОНОДАВСТВО (LÉGISLATION), зафіксованого лише в концепті СТРАТЕГІЯ (STRATÉGIE). Порівнюючи фреймові моделі ТО та ТП, можна зробити висновок про еквівалентність концептуальної інформації, закладеної в ТО та ТП. Така еквівалентність свідчить про універсальність концептуальної структури ВСД у французькій та українській мовах.

2. Конкретизація явищ еквівалентності й адекватності при перекладі статутних документів дає змогу констатувати, що обидві категорії для перекладу ВСД носять оціночно-нормативний характер. Якщо еквівалентність вимагає збереження інформаційної схеми повідомлення, тобто, еквівалентність зорієнтована на результат перекладу, на відповідність створеного в результаті мовної комунікації військового тексту визначеним критеріям оригіналу, то адекватність відповідає за правильність вибору рівня трансформацій ТО. Поняття еквівалентності й адекватності перекладу статутного тексту – це дві різні кваліфікаційні ознаки

перекладу ТСД. Еквівалентність перекладу ВСД визначає відповідність підбраного еквівалента мовному знаку оригіналу, а адекватність – необхідний рівень вживання такого еквівалента. За цими ознаками можна судити про якість виконання перекладу ТСД.

3. Для ТСД важливою є диференціація семантичної еквівалентності на рівні мовних знаків і на рівні висловлювань, тобто поділ на еквівалентність значень та еквівалентність смислів. Проаналізувавши ВСД та їх переклади, ми дійшли висновку, що типологія перекладацької еквівалентності повинна бути представлена виключно у вигляді ієрархічної структури. Семантичну еквівалентність слід поділити на такі підрівні: повна смислова еквівалентність і часткова смислова еквівалентність. При повній смисловій еквівалентності кількість сем оригіналу відповідає кількості сем перекладу, змінюються лише мовні форми представлення сем. При частковій смисловій еквівалентності кількість сем оригіналу не відповідає кількості сем у перекладі. Окремі семи оригіналу можуть бути вилучені в перекладі або, навпаки, додані семи можуть бути відсутні в оригіналі. Зустрічається вживання контекстуальних відповідників, які за словником не співвідносяться з одиницями оригіналу.

4. Порівняльний аналіз оригіналів ВСД та їх українських перекладів дає підстави стверджувати, що найбільш розповсюдженим типом семантичної еквівалентності є часткова смислова еквівалентність. Даний тип еквівалентності характеризується додаванням і вилученням окремих сем,

відсутністю паралелізму синтаксичної структури речень оригіналу та перекладу, трансформацією простих речень у складнопідрядні та складносурядні речення, перестановками, зміною порядку слів.

5. Одиницею перекладу ВСД вважаємо таку мовну одиницю ТО, яка зберігає своє смислове поле при вилученні її з контексту та для якої неможливо віднайти одиницю у МП, що відтворювала б значення складових частин такої одиниці. Проаналізувавши оригінали та переклади ВСД сухопутних військ збройних сил Франції, ми дійшли висновку, що одиницями перекладу *військового статутного тексту є рівень слів та словосполучень*.

6. Подолання розбіжностей при відтворенні українською мовою ВСД здійснюється за допомогою традиційних і специфічних лексико-семантичних трансформацій. До традиційних відносимо конкретизацію, модуляцію, генералізацію та компенсацію, а до специфічних – термінологізацію, детермінологізацію, спеціалізацію та деспеціалізацію.

8. Проведене дослідження дає змогу виділити такі різновиди конкретизації при відтворенні семантики французьких лексичних одиниць українською мовою:

- ∞ проста конкретизація;
- ∞ конкретизація з декомпресією;
- ∞ конкретизація з вилученням компонентів.

Як показують кількісні підрахунки, найбільш поширеним є використання простої конкретизації для всіх текстів ВСД. Вона значно превалює над іншими видами конкретизації. Цей факт

можна пояснити вживанням в оригіналі великої кількості багатозначних слів. Зменшення відсотка застосування простої конкретизації у ВСД тактичного рівня порівняно з документами стратегічного рівня майже у два рази (з 24% до 14,5%) пояснюється зменшенням у ВСД тактичного рівня використання слів і словосполучень із широкою семантикою та прагненням військового тексту тактичного рівня до однозначності. Найбільше використання конкретизації з декомпресією було зафіксовано у ВСД оперативного рівня, що пояснюється використанням в оригіналі слів і словосполучень, які позначають суто французькі військові поняття, що вимагає у більшості випадків розгортання змісту цих лексичних одиниць з одночасною конкретизацією. Конкретизація з вилученням компонентів виявилася найменш уживаною серед різновидів конкретизації при перекладі французьких ВСД. Відсоток використання в текстах варіюється в межах 1%.

9. Модуляція є найменш уживаним різновидом традиційних лексико-семантичних трансформацій при перекладі французьких ВСД, оскільки саме поняття модуляції передбачає додумування та розвиток семантики вихідного слова або словосполучення й отримання в перекладі еквівалента, пов'язаного з вихідним лексичним елементом лише спорідненими зв'язками, що не притаманно військовому тексту, який тяжіє до чіткості й однозначності.

10. За кількісними підрахунками найбільший відсоток застосування генералізації зафіксовано при перекладі ВСД

стратегічного рівня (2,7%). Головними чинниками, що викликають застосування генералізації при перекладі ВСД, є більш розвинена лексична база французьких ВСД порівняно з українською. Іншим чинником, що спонукає до застосування генералізації при перекладі всіх ВСД, є невідповідність змістовного наповнення співвіднесених понять у французькій та українській мовах, а саме: часткове запозичення з європейських ВСД понять із відповідним застосуванням у конкретній сфері вжитку.

11. Прийом компенсації визначається як передача лексичних елементів МО, які не можуть бути відтворені в МП за допомогою підстановки або трансформації шляхом додавання інших структурних елементів, що за своїм семантичним навантаженням повністю або частково відтворюють вихідну лексичну одиницю. Констатуємо досить високий рівень застосування компенсації при перекладі ВСД стратегічного (7,9%) та оперативного (8,1%) рівнів і зменшення її застосування майже в два рази при перекладі ВСД тактичного рівня.

12. За кількісними підрахунками, відсоток використання термінологізації при перекладі ВСД стратегічного рівня складає 3,7%, для ВСД оперативного рівня – 2,2%, для ВСД тактичного рівня – 1,4% відповідно. Зменшення використання термінологізації від ВСД стратегічного рівня до ВСД тактичного рівня пояснюється зменшенням відсотка використання в ТО слів і словосполучень, що за своєю семантикою можуть відтворюватися в МП лише за допомогою термінологічних слів і словосполучень. Слід зауважити,

що в більшості випадків термінологізація викликана нормами МП, зокрема, нормами української військової мови та поєднується в більшості випадків із таким трансформаційним процесом, як модуляція.

13. Детермінологізація у нашому дослідженні визначається як такий трансформаційний процес, при якому відбувається нівелювання термінологічного поля вихідної французької лексичної одиниці при перекладі українською мовою. За підрахунками, відсоток використання перекладачем такого типу трансформацій варіюється в межах 1%. Найбільше поширення такий трансформаційний процес набув при перекладі ВСД стратегічного рівня (1,2%), менше застосовується у ВСД оперативного рівня (0,8%) та поодинокі випадки застосування зустрічаються у ВСД тактичного рівня (0,6%).

14. Трансформацію шляхом спеціалізації розглядаємо в роботі, як трансформаційний процес при перекладі ВСД, при якому значення вихідної лексичної одиниці в перекладі набуває додаткових ознак, які відсутні в оригіналі. Ідеться про штучну деталізацію значення транслату шляхом додавання або без такого інших дескрипторів або уточнюючих слів. Аналізуючи застосування спеціалізації при перекладі текстів статутної документації стратегічного, оперативного і тактичного рівнів, слід зазначити, що застосування спеціалізації не отримало широкого вжитку.

15. Трансформація деспеціалізацією маркується як заміна французької лексичної одиниці українським відповідником із втратою останнім додаткових специфічних ознак при збереженні основного термінологічного змісту. За кількісними підрахунками, трансформація шляхом деспеціалізації не є поширеним типом лексико-семантичних трансформацій при перекладі ВСД стратегічного, оперативного і тактичного рівнів.

16. Домінуючим видом трансформацій при перекладі ВСД усіх трьох рівнів залишаються традиційні трансформації. Найбільш розповсюдженим типом традиційних лексико-семантичних трансформацій виступає конкретизація. Модуляція та генералізація не зазнали широкого розповсюдження при перекладі всіх трьох рівнів ВСД (їх показники варіюються в межах 3%). Поясненням такого незначного відсотка використання модуляції при перекладі ВСД може слугувати теза про те, що при такому виді трансформації від перекладача вимагається проведення різного роду семантичних зсувів при перекладі.

17. Серед специфічних лексико-семантичних трансформацій найбільше розповсюдження отримали термінологізація та спеціалізація. Явище термінологізації при перекладі ВСД стратегічного рівня виявилось найбільш поширеним (3,7%). Домінування термінологізації при перекладі всіх рівнів ВСД можна пояснити вживанням досить великої кількості загальновживаних слів і словосполучень, які в ТП відтворюються лише за допомогою термінологічних одиниць.

Наступною за уживаністю серед специфічних лексико-семантичних трансформацій виявилась спеціалізація. Як і передбачалося, найбільше розповсюдження вона отримала при перекладі стратегічних ВСД (2,1%). Такий досить високий відсоток використання спеціалізації можна пояснити незбігом понятійних полів вихідної лексичної одиниці й одиниці МП, що призводить до додавання в трансляті додаткових уточнюючих елементів у межах термінологічної одиниці, тобто спеціалізації значення. Звертає на себе увагу той факт, що при деспеціалізації спостерігається тенденція, прямо протилежна іншим типам трансформацій. Йдеться про збільшення використання деспеціалізації при перекладі від ВСД стратегічного рівня (0,7%) до ВСД тактичного рівня (1,1%). Таку тенденцію можна пояснити збільшенням у ТО тактичного рівня кількості понять, які не мають відповідників в українській мові з однаковим семантичним наповненням. При перекладі таких лексичних одиниць перекладач вдається до нівелювання деяких семантичних характеристик вихідного лексичного елемента, оскільки в мові перекладу не існує адекватного способу його відтворення.

18. Перспективи дослідження полягають у подальшому теоретичному й експериментальному вивченні таких аспектів перекладознавства, лексикології, лексикографії: проведення концептуального аналізу військових текстів; визначення перекладацьких стратегій; застосування запропонованої схеми аналізу до дослідження перекладів текстів інших жанрів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алефиренко Н. Ф. Проблемы вербализации концепта: Теоретическое исследование / Н. Ф. Алефиренко– Волгоград : Перемена, 2003. – 96 с.
2. Алефиренко Н. Ф. Современные проблемы науки о языке : Учеб. пособие / Н. Ф. Алефиренко– М. : Флинта, 2005. – 416 с.
3. Бабушкин А. П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка / А. П. Бабушкин– Воронеж : Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 1996. – 103 с.
4. Бабушкин А. П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка, их личностная и национальная специфика: дис. д-ра филол. наук : 10.02.19 / Бабушкин Анатолий Павлович. – Воронеж, 1997. – 330 с.
5. Багринцев А. Ф. Типология коммуникативных ситуаций в переводе: дис. канд. филол. наук : 10.02.20 / Багринцев Алексей Федорович. – М., 2001. – 227 с.
6. Базылев В. Н. Хаотические когнитивные процессы или можно ли говорить о переводе, ориентированном на теорию речевой деятельности? / В. Н. Базылев // Когнитивное моделирование переговорного процесса : Всерос. конф., 17–18 дек. 1997 г. : тезисы докл. – М., 1997. – С. 179–182.
7. Балабін В. В. Сучасний американський військовий сленг як проблема перекладу : дис. канд. філол. наук : 10.02.16 / Балабін Віктор Володимирович. – К., 2002. – 308 с.
8. Балабін В. В. Сучасний американський військовий сленг як проблема перекладу / В. В. Балабін– К. : Логос, 2002. – 313 с.
9. Балли Ш. Французская стилистика / Ш. Балли – М. : Изд-во иностранной лит-ры, 1961. – 394 с.
10. Баранов А. Н. Введение в прикладную лингвистику : Учеб. пособие / А. Н. Баранов– М. : Эдиториал УРСС, 2001. – 358 с.

11. Баранов А. Н. Концептуальная модель значения идиомы // Когнитивные аспекты лексики : статьи / А. Н. Баранов, Д. О. Добровольский. – Тверь, 1991. – С. 3-13.
12. Баранов А. Н. Постулаты когнитивной семантики // Когнитивные исследования в языковедении и зарубежной психологии : статьи / А. Н. Баранов, Д. О. Добровольский. – Барнаул, 2001. – С. 95–105.
13. Бархударов Л. С. Уровни языковой иерархии и перевод / Л. С. Бархударов // Тетради переводчика. – 1969. – Вып. 6. – С. 9–10.
14. Бархударов Л. С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода) / Л. С. Бархударов– М. : Междунар. отношения, 1975. – 240 с.
15. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин– М. : Искусство, 1986. – 444 с.
16. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики / Ф. С. Бацевич– К. : Академія, 2004. – 344 с.
17. Белова А. Д. Языковые картины мира в рамках когнитивно-дискурсивной парадигмы / А. Д. Белова // Культура народов Причерноморья. – 2002. – № 29. – С. 17–23.
18. Беляевская Е. Г. Когнитивные основания изучения семантики слова // Когнитивные исследования в языковедении и зарубежной психологии : статьи / Е. Г. Беляевская. – Барнаул, 2001. – С. 105–114.
19. Берестнев Г. И. О «новой реальности» языкознания / Г. И. Берестнев // Филологические науки. – 1997. – № 4. – С. 47–55.
20. Белова А. Д. Поняття “стиль”, “жанр”, “дискурс”, “текст” у сучасній лінгвістиці / А. Д. Белова // Вісн. Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. Іноземна філологія. – 2002. – Вип. 32. – С. 11–14.
21. Білан М. Б. Інформаційна структура текстів статутної документації збройних сил Франції / М. Б. Білан // Збірник наукових праць Військового ін-ту Київ. нац. уні-ту ім. Тараса Шевченка. – 2006. – Вип. 3.– С. 127–132.

22. Білан М. Б. Конкретизація при перекладі текстів статутної документації збройних сил Франції / М. Б. Білан // Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах. – 2007. – Вип. 14. – С. 23–31.
23. Білан М. Б. Лексико-семантичні трансформації при перекладі військових стратегічних доктрин / М. Б. Білан // Вісн. Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. Іноземна філологія. – 2007. – Вип. 41. – С. 39–42.
24. Білан М. Б. Проблеми еквівалентності та адекватності перекладу текстів статутної документації збройних сил Франції / М. Б. Білан // Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах. – 2006. – Вип. 13. – С. 183–188.
25. Білан М. Б. Рівні семантичної еквівалентності при перекладі текстів статутної документації Збройних Сил Франції / М. Б. Білан // Мовні і концептуальні картини світу. – 2006. – Вип. 17. – С. 4–7.
26. Білодід І. К. Сучасна українська літературна мова. Морфологія / І. К. Білодід – К. : Наукова думка, 1969. – 580 с.
27. Болдырев Н. Н. Когнитивная семантика (курс лекций по англ. филологии) : Учеб. пособие для студ. вузов, обучающихся по спец. “Зарубежная филология” / Н. Н. Болдырев – Тамбов : Изд-во ТГУ, 2000. – 124 с.
28. Борисова М. А. К вопросу о расхождениях грамматических категорий в разных языковых культурах / М. А. Борисова // Вестник МГУ, Серия “Лингвистика и межкультурная коммуникация”. – 2003. – № 4. – С. 91–103.
29. Брандес М. П. Предпереводческий анализ текста (для институтов и факультетов иностранных языков) : Учеб. пособие / М. П. Брандес, В. И. Провоторов. – М. : НВИ-ТЕЗАУРУС, 2001. – 224 с.
30. Бреус Е. В. Основы теории и практики перевода с русского языка на английский : Учеб. пособие / Е. В. Бреус – [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : Изд-во УРАО, 2000. – 208 с.

31. Бурбело В. Б. Сучасні концепції дискурсу та лінгвопрагматичні засади дискурсології / В. Б. Бурбело // Вісн. Київськ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. – 2002. – Вип. 33. – С. 79–84.
32. Бутакова Л. О. Авторское сознание как базовая категория текста: когнитивный аспект : автореф. дис. на соискание науч. степени д-ра. филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / Л. О. Бутакова. – Барнаул, 2001. – 43 с.
33. Вальчук Г. В. Мовне втілення концепту “європейська інтеграція”: семантико-когнітивний аспект (на матеріалі англomовних документів Євросоюзу та публікацій газети The Times) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. филол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / Г. В. Вальчук. – К., 2003. – 19 с.
34. Вежбицкая А. Семантические универсалии и описание языков / А. Вежбицкая. – М. : Языки русской культуры, 1999. – 780 с.
35. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание / А. Вежбицкая. – М. : Русские словари, 1996. – 411 с.
36. Величковський Б. М. Современная когнитивная психология / Б. М. Величковський – М. : Прогресс, 1999. – 251 с.
37. Верещагин Е. М. Язык и культура. Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров. – М. : Русский язык, 1980. – 320 с.
38. Виноградов В. С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы) / В. С. Виноградов – М. : Изд-во Ин-та общего сред. образования РАО, 2001. – 224 с.
39. Виноградов В. С. Перевод. Общие и лексические вопросы / В. С. Виноградов – М. : КДУ, 2004. – 240 с.
40. Власенко М. С. Комунікативно-прагматичний аспект іспаномовного законодавчого тексту: дис. канд. філол. наук : 10.02.05 / Власенко Марія Сергіївна. – К., 2001. – 246 с.

41. Возная Р. Ф. Основные проявления стандартизации в языке деловых документов: дис. канд. филол. наук : 10.02.04 / Возная Раиса Федоровна. – К., 1983. – 179 с.
42. Володина М. Н. Когнитивно-информационная природа термина / М. Н. Володина – М. : МГУ, 2000. – 127 с.
43. Воробьева О. П. Текстовые категории и фактор адресата / О. П. Воробьева – К. : Вища шк., 1993. – 199 с.
44. Воробьева Ю. А. Когнитивные аспекты семантики производного термина современного искусствovedения // Когнитивно–коммуникативный аспект филологических и методологических исследований : междунар. конф. 26–27 апр. 2001 г. : материалы выступ. – Калининград, 2001. – С. 142
45. Вострова С. В. Фреймовий аналіз концептуальної ситуації “ПЕРЕБІГ ХВОРОБИ” в англomовному медичному дискурсі / С. В. Вострова // Мовні та концептуальні картини світу. – 2002. – № 11. – С. 90–102.
46. Гак В. Г. Межъязыковая ассиметрия и прогнозирование переводческих трансформаций / В. Г. Гак // Теория перевода и научные основы подготовки переводчиков : мат. всесоюзной науч. конф. – М., 1975. – Ч.1. – С. 24–26.
47. Гак В. Г. Межъязыковая ассиметрия и прогнозирование трансформаций при переводе / В. Г. Гак // Вопросы теории перевода. – 1978. – Вып. 127. – С. 14–20.
48. Гак В. Г. Межъязыковое сопоставление и преподавание иностранных языков / В. Г. Гак // Иностранные языки в школе. – 1979. – № 3. – С. 3–11.
49. Гак В. Г. Типология контекстуальных языковых преобразований при переводе : статьи / В. Г. Гак // Текст и перевод. – М., 1988. – С. 63–75.
50. Гак В. Г. Языковые преобразования / В. Г. Гак : Языки русской культуры. – М. 1998. – 763 с.
51. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / И. Р. Гальперин – М. : Наука, 1981. – 138 с.

52. Гарбовский Н. К. Герменевтический аспект перевода: типология ошибок понимания оригинального текста / Н. К. Гарбовский // Вестник Моск. гос. ун-та. – 2002. – Сер. 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. № 1. – С. 7–24.
53. Гарбовский Н. К. Перевод французских официально-деловых текстов : Уч. пособие по военному переводу: Французский язык / Н. К. Гарбовский – М. : Изд. МГУ, 1982. – 174 с.
54. Гарбовский Н. К. Переводческие трансформации и обучение переводу // Перевод как лингвистическая проблема : статьи / Н. К. Гарбовский. – М., 1982. – С. 13–22.
55. Гарбовский Н. К. Синтаксические особенности французских военных текстов: дис. канд. филол. наук : 10.02.05 / Гарбовский Николай Константинович. – М., 1982.– 198 с.
56. Гарбовский П. С. Теория перевода : Учебник для студ. вузов, обучающихся по специальности "Лингвистика и межкультурная коммуникация" / П. С. Гарбовский – М. : Изд-во Моск. ун-та (МГУ), 2004. – 542 с.
57. Герман И. А. Лингвосинергетика / И. А. Герман – Барнаул : Алт. акад. экономики и права, 2000. – 166 с.
58. Гетьман З. О. Міжнародне-правове спілкування з огляду на теорію інтертекстуальності / З. О. Гетьман, Т. П. Архипович // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 1999. – Вип. 13, Ч. I. – С. 180–186.
59. Гетьман З. О. Текст як інформаційна мовленнєва одиниця / З. О. Гетьман, Т. П. Архипович // Проблеми семантики слова, речення та тексту. – 1999. – Вип. 2. – С. 38–41.
60. Гетьман З. О. Тлумачення контексту як необхідної умови мовленнєвої комунікації в іспаністиці / З. О. Гетьман // Вісн. Київськ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. Іноземна філологія. – 2002. – Вип. 32. – С. 17–20.
61. Гетьман З. О. Изменение объема предложения при переводе / З. О. Гетьман // Теорія і практика перекладу. – 1979. – Вип. 2. – С. 43–52.

62. Гетьман З. О. Комунікативний переклад з огляду на теорію тексту / З. О. Гетьман // Переклад на межі ХХІ століття: історія, теорія, методологія : міжнар. конф., 1997 р. : тези доповідей. – К., 1997. – С. 8–9.
63. Гиндин С. И. Что такое текст и лингвистика текста // Аспекты изучения текста : статьи / С. И. Гиндин. – М., 1981. – С. 25–32.
64. Головань О. В. Частотный анализ как первый шаг в построении интеллектуальной системы исследования текста / О. В. Головань // Ползуновский альманах. – 2008. – № 2. – С. 153–155.
65. Голод В. И. Коммуникативные и когнитивные аспекты текста как единицы речевой деятельности / В. И. Голод, А. М. Шахнарович // Коммуникативные единицы языка. – 1985. – Вып. 252. – С. 33–43.
66. Горбачук Д. В. Структурно-семантичні типи стійких сполучень слів в офіційно-ділових текстах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 "Українська мова" / Д. В. Горбачук. – К., 1997. – 17 с.
67. Городецкий Б. Ю. Терминоведение и переводоведение // Перевод и лингвистика текста : статьи / Б. Ю. Городецкий. – М., 1994. – С. 54–64.
68. Горохова А. И. Сопоставительное исследование способов достижения эквивалентности в синхронном и письменном переводах: дис. канд. філол. наук : 10.02.20 / Горохова Анна Ивановна. – М., 2004. – 174 с.
69. Граудина Л. К. Мы сохраним тебя, русская речь! / Л. К. Граудина, О. Л. Дмитриева, Е. Н. Ширяев. – М. : Наука, 1995. – 104 с.
70. Гришаева Л. И. Механизмы вербализации: универсальное и специфичное / Л. И. Гришаева // Когнитивная лингвистика: ментальная основа и языковая реализация. – СПб. : 2005. – С. 86–92.
71. Гудманян А. Г. Англійська мова. Translation of official documents on civil aviation : Навч. посіб. / А. Г. Гудманян, Г. А. Сусллова, Н. І. Іванова– К. : КНАУ, 2005. – 140 с.

72. Дейк Т. А. ван. Вопросы прагматики текста / Т. А. ван Дейк : Пер. с англ. Т. Д. Корельской // Новое в зарубежной лингвистике. Лингвистика текста. – 1978. – Вып. 8. – С. 259–337.
73. Дейк Т. А. ван. Язык. Познание. Коммуникация / Т. А. ван Дейк – М. : Просвещение, 1989. – 311 с.
74. Демьянков В. З. Англо-русские термины по прикладной лингвистике и автоматической переработке текста / В. З. Демьянков // Всесоюз. центр переводов. Тетради новых терминов. – 1982. – Вып. 2. – С. 5–9.
75. Демьянков В. З. Морфологическая интерпретация текста и ее моделирование / В. З. Демьянков. – М. : Изд-во МГУ, 1994. – 205 с.
76. Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен / Л. Р. Безугла, Є. В. Бондаренко, П. М. Донець, та ін. / під заг. ред. І. С. Шевченка. – Харків : Константа, 2005. – 356 с.
77. Дресслер В. Синтаксис текста / В. Дресслер : Пер. с нем. О. Г. Ревзиной, Т. Я. Андрющенко // Новое в зарубежной лингвистике. Лингвистика текста. – 1978. – Вып. 8. – С. 111–137.
78. Дудник М. М. Співвідношення денотативної і конотативної інформації при перекладі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.16 "Перекладознавство" / М. М. Дудник. – К., 2001. – 23 с.
79. Евинтов В. И. Многоязычные договоры в современном международном праве / В. И. Евинтов. – К., 1981. – 134 с.
80. Ефимова Т. В. Лингвистический анализ и формальное представление содержания нарративного текста: дис. канд. філол. наук : 10.02.19 / Ефимова Татьяна Владимировна. – Воронеж, 2004. – 250 с.
81. Жаботинская С. А. Концептуальный анализ: типы фреймов / С. А. Жаботинская // Вісник Черкаськ. держ. ун-ту ім. Б. Хмельницького. – 1999. – Вип. 11. – С. 12–24.
82. Жлуктенко Ю. О. Проблемы адекватности перевода / Ю. О. Жлуктенко // Теорія і практика перекладу. – 1981. – Вип. 6. – С. 85–91.

83. Жукова М. Т. К вопросу о культурной адаптации текста перевода / М. Т. Жукова, Л. В. Величко // Перевод: язык и культура : межд. науч. конф. 2001 г. : мат. докладов. – Воронеж, 2001. – Вып. 4. – С. 44–45.
84. Залевская А. А. Психолингвистические исследования. Слово. Текст. Избранные труды / А. А. Залевская. – М. : Гнозис, 2005. – 543 с.
85. Звада О. В. Фрейм “Morality” и его объективация в языке: на материале англ. яз. : автореф. дис. на соискание науч. степ. канд. филол. наук : спец. 10.02.04 "Германские языки" / О. В. Звада. – Иркутск, 2003. – 16 с.
86. Иртеньева Н. Ф. Основные структуры английского языка: Пособие по практике речи для студентов педагогических институтов / Н. Ф. Иртеньева, Н. К. Рязанова, М. В. Смолина. – М. : Просвещение, 1967. – 304 с.
87. Кагановська О. М. Текстові концепти художньої прози: когнітивна та комунікативна динаміка (на матеріалі французької романістики середини ХХ сторіччя) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук : спец. 10.02.05 "Романські мови" / О. М. Кагановська. – К., 2003. – 33 с.
88. Казакова Т. А. Практические основы перевода. English↔Russian / Т. А. Казакова – СПб. : Союз, 2001. – 301 с.
89. Капанадзе Л. А. Взаимодействие терминологической и общеупотребительной лексики // Развитие современного русского языка : статьи / Л. А. Капанадзе. – М., 1965. – С. 86–103.
90. Карабан В. И. Сложные речевые единицы / В. И. Карабан. – К. : Вища шк., 1989. – 130 с.
91. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури: Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми / В. І. Карабан. – Вінниця : Нова книга, 2002. – 564 с.
92. Карабан В. І. Переклад з української мови на англійську : Навчальний посібник-довідник (для студ. вищ. закл. освіти) / В. І. Карабан, Дж. Мейс. – Вінниця : Нова книга, 2003. – 608 с.

93. Карабанова О. О. Переводческие трансформации как понятие и явление: дис. канд. филол. наук : 10.02.20 / Карабанова Оксана Олеговна. – М., 2005. – 166 с.
94. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.
95. Карпенко У. О. Концептний зміст фрейму "Збройне протистояння" у російській культурно-мовній традиції : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.02 "Російська мова" / У. О. Карпенко. – К., 2006. – 19 с.
96. Клевцов В. М. Фреймовая структура концепта жадность / В. М. Клевцов // Вест. Башкир. ун-та. Раздел "Филология и искусствоведение". – 2008. – Т. 13, № 4. – С. 960–962.
97. Климович Н. И. Сопоставительное статистическое и семантическое моделирование военного текста : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.20 "Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание" / Н. И. Климович. – М., 1987. – 20 с.
98. Ковалев Л. Н. Военно-политический договор как тип текста : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 "Теория языка" / Л. Н. Ковалев. – М., 2000. – 20 с.
99. Коломейцева Е. М. Лексические проблемы перевода с английского языка на русский : Учеб. пособие / Е. М. Коломейцева, М. Н. Макеева. – Тамбов : Изд-во Тамбов. гос. техн. ун-та, 2004. – 92 с.
100. Комиссаров В. Н. Интуитивность перевода и объективность переводоведения / В. Н. Комиссаров // Язык, поэтика, перевод. – 1996. – Вып. 42. – С. 91–99.
101. Комиссаров В. Н. К вопросу о сопоставительном изучении переводов / В. Н. Комиссаров // Тетради переводчика. – 1970. – Вып. 7. – С. 46–49.
102. Комиссаров В. Н. Лингвистика перевода / В. Н. Комиссаров – М. : Международные отношения, 1980. – 166 с.

103. Комиссаров В. Н. Практикум по переводу с английского языка на русский / В. Н. Комиссаров, А. Л. Коралова. – М. : Высш. шк., 1990. – 123 с.
104. Комиссаров В. Н. Слово о переводе / В. Н. Комиссаров – М. : Международные отношения, 1973. – 216 с.
105. Комиссаров В. Н. Современное переводоведение : Учеб. пособие / В. Н. Комиссаров – М. : ЭТС, 2004. – 420 с.
106. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) : Учеб. пособие для ин-тов и фак. иностран. яз. / В. Н. Комиссаров – М. : Высш. шк., 1990. – 253 с.
107. Коптілов В. В. Теорія і практика перекладу : Навч. посібник (для студентів) / В. В. Коптілов– К. : Юніверс, 2003. – 280 с.
108. Кочарян Ю. Г. Аббревиация в английской военной лексике: дис. канд. филол. наук : 10.02.04 / Кочарян Юлия Гамлетовна. – М., 2007. – 256 с.
109. Красных В. В. "Свой" среди "чужих": миф или реальность? / В. В. Красных – М. : ИТДГК "Гнозис", 2003. – 375 с.
110. Краткий словарь когнитивных терминов / Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина / под общей ред. Е. С. Кубряковой. – М. : МГУ им. М. В. Ломоносова, 1996. – 245 с.
111. Кубрякова Е. С. Актуальные проблемы современной лингвистики / Е. С. Кубрякова – М. : Ин-т языкознания РАН, 1999. – 283 с.
112. Кубрякова Е. С. Когнитивная лингвистика и проблемы композиционной семантики в сфере словообразования / Е. С. Кубрякова // Известия Академии наук. Сер. Лит. и яз. – 2002. – Т. 61, № 1. – С. 13–24.
113. Кубрякова Е. С. Теоретические основы словосложения и вопросы создания сложных лексических единиц / Е. С. Кубрякова – Пятигорск : ПГПИИЯ, 1988. – 157 с.
114. Кубрякова Е. С. Человеческий фактор в языке и порождение речи / Е. С. Кубрякова– М. : Наука, 1991. – 239 с.

115. Кузнецова Н. И. Терминологизация общеупотребительной глагольной лексики в научно-техническом тексте (на материале литературы по радиоэлектронике) : дис. канд. филол. наук : 10.02.01 / Кузнецова Наталья Ивановна. – Воронеж, 2006. – 179 с.
116. Кузьміна К. А. Трансформація номіналізації в англо-українському та українсько-англійському напрямках перекладу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.16 "Перекладознавство" / К. А. Кузьміна. – К., 2004. – 21 с.
117. Кусько К. Я. Лінгвістика тексту та її когнітивний потенціал / К. Я. Кусько // Іноземна філологія. –1999. – Вип. 111. – С. 98–102.
118. Латышев Л. К. Курс перевода (эквивалентность перевода и способы её достижения) / Л. К. Латышев – М. : Международные отношения, 1981. – 246 с.
119. Латышев Л. К. Межъязыковые трансформации как средство достижения переводческой эквивалентности // Семантико-синтаксические проблемы теории языка и перевода : статьи / Л. К. Латышев.– М., 1986. – С. 82–101.
120. Латышев Л. К. О переводческих трансформациях // Методика и лингвистика : статьи / Л. К. Латышев. – М., 1981. – С. 127–138.
121. Латышев Л. К. Перевод: проблемы теории, практики и методики преподавания / Л. К. Латышев– М. : Просвещение, 1988. – 160 с.
122. Латышев Л. К. Перевод: теория, практика и методика преподавания : Учеб. пособие для студ. переводч. фак. высш. учеб. заведений / Л. К. Латышев, А. Л. Семенов. – М. : Academia, 2003. – 190 с.
123. Латышев Л. К. Технология перевода / Л. К. Латышев – М. : НВИ-Тезаурус, 2001. – 208 с.
124. Левицкая Т. Р. Почему нужны грамматические трансформации при переводе? / Т. Р. Левицкая, А. М. Фитерман // Тетради переводчика. – 1971.– Вып. 8. – С. 80.

125. Левицкая Т. Р. Проблемы перевода (англ. яз.) / Т. Р. Левицкая, А. М. Фитерман. – М. : Международные отношения, 1976. – 205 с.
126. Левицкая Т. Р. Чем вызываются лексические трансформации при переводе? / Т. Р. Левицкая, А. М. Фитерман // Тетради переводчика. – 1975. – Вып. 12. – С. 50–69.
127. Лейчик В. М. Терминоведение: предмет, методы, структура / В. М. Лейчик – М. : КомКнига, 2006. – 256 с.
128. Лихачев Д. С. Концептосфера русского языка / Д. С. Лихачев // Известия Академии наук СССР. Серия: Литературы и языки. – 1993. – Т. 52; – № 1. – С. 3–9.
129. Лук'янченко М. П. Французька екзистенціальна проза в українських перекладах (на матеріалі творів А. Камю і Ж.-П. Сартра) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.16 "Перекладознавство" / М. П. Лук'янченко. – К., 2006. – 20 с.
130. Львовская З. Д. Теоретические проблемы перевода / З. Д. Львовская – М. : Высш. шк., 1985. – 232 с.
131. Маганов А. С. Переводческая интуиция и способы её развития / А. С. Маганов // Вестник МГУ. Сер. 19 "Лингвистика и межкультурная коммуникация". – 2002. – № 2. – С. 107–111.
132. Макаров М. Л. Основы теории дискурса / М. Л. Макаров – М. : ИТДГК "Гнозис", 2003. – 280 с.
133. Макарова А. А. Детерминологизация единиц языка экономики и бизнеса в современном русском языке : дис. канд. філол. наук : 10.02.01 / Макарова Анна Анатольевна. – М., 2007. – 220 с.
134. Матюша П. А. Франкомовні та румуномовні назви військових структур в українському перекладі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.16 "Перекладознавство" / П. А. Матюша. – К., 2008. – 20 с.
135. Матюшин И. М. Коммуникативная модель взаимодействия военно-терминологических систем (на материале русского и французского

- военных подъязыков) : дис. канд. филол. наук : 10.02.20 / Матюшин Игорь Михайлович. – М., 1996. – 216 с.
136. Минский М. Фреймы для представления знаний / М. Минский – М. : Энергия, 1979. – 151 с.
137. Миньяр-Белоручев Р. К. Общая теория перевода и устный перевод / Р. К. Миньяр-Белоручев – М. : Воениздат, 1980. – 237 с.
138. Миньяр-Белоручев Р. К. Теория и методы перевода / Р. К. Миньяр-Белоручев – М. : Моск. лицей, 1996. – 208 с.
139. Нелюбин Л. Л. Компьютерная лингвистика и машинный перевод / Л. Л. Нелюбин – М. : МОПИ, 1990. – 110 с.
140. Нелюбин Л. Л. Компьютерная лингвистика и машинный перевод / Л. Л. Нелюбин – М. : ВЦП, 1991. – 151 с.
141. Нелюбин Л. Л. Перевод боевых документов армии США / Л. Л. Нелюбин – (2-е изд., перераб. и доп.). – М. : Воениздат, 1989. – 269 с.
142. Нелюбин Л. Л. Толковый переводоведческий словарь / Л. Л. Нелюбин – (3-е изд., перераб.). – М. : Флинта, 2003. – 318 с.
143. Нелюбин Л. Л. Толковый переводоведческий словарь: (Учебное пособие) / Л. Л. Нелюбин – М. : Изд-во МПУ "Народный учитель", 2001. – 282 с.
144. Непийвода Н. Ф. Детерминологизация как результат взаимодействия общелитературной и терминологической лексики : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук: 10.02.02 "Языки народов СССР" / Н. Ф. Непийвода. – К., 1983. – 21 с.
145. Ожгихина Е. С. Концептуальный анализ рекламного текста с позиции гендера (на материале современного английского языка): дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Ожгихина Екатерина Сергеевна. – Уфа, 2006. – 193 с.
146. Петров С. И. Особенности современного немецкого военного текста : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 "Германские языки" / С. И. Петров. – Калинин, 1980. – 15 с.

147. Полюжин М. М. Функціональний і когнітивний аспекти англійського словотворення / М. М. Полюжин – Ужгород : Закарпаття, 1999. – 240 с.
148. Попова З. Д. Основные черты семантико-когнитивного подхода к языку / З. Д. Попова, И. А. Стернин // Антология концептов. – 2005. – Т. 1. – С. 7–10.
149. Попова З. Д. Очерки по когнитивной лингвистике / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж : Истоки, 2003. – 192 с.
150. Пособие по научно-техническому переводу / Ю. А. Денисенко, В. Н. Комиссаров, Л. А. Черняховский, Е. В. Бреус. – М. : ВЦП. – Ч. 2 – 1980. – 110 с.
151. Прохвачева О. Г. Лингвокультурный концепт “приватность” (на материале американского варианта английского языка) : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19. "Теория языка" / О. Г. Прохвачева. – Волгоград, 2000. – 24 с.
152. Ревзин И. И. Основы общего и машинного перевода / И. И. Ревзин В. Ю. Розенцвейг. – М. : Высш. шк., 1964. – 243 с.
153. Ревуцкий О. И. К вопросу о переносно-образном употреблении научно-технических терминов / О. И. Ревуцкий // Словарные составы рус. и белорус. языков в их историч. развитии и совр. состоянии. – Минск, 1980, с. 169–176.
154. Ревуцкий О. И. Семантическое обогащение именной лексики под влиянием развития науки, техники и культуры. К вопросу о детерминологизации терминов в публицистич. речи 70–80-х гг. XX в. / О. И. Ревуцкий – К. : АКД, 1983. – 23 с.
155. Реформатский А. А. Мысли о терминологии // Современные проблемы русской терминологии / А. А. Реформатский. – М., 1986. – С. 15.
156. Рецкер Я. И. Теория перевода и переводческая практика: Очерк лингвистической теории перевода / Я. И. Рецкер – М. : Международные отношения, 1974. – 216 с.

157. Рыскина О. Ю. Репрезентация фрейма "Принятие решения" в современном английском языке (на материале глагольной и субстантивной лексики) : дис. канд. филол. наук : 10.02.04 / Рыскина Ольга Юрьевна. – Иркутск, 2004. – 154 с.
158. Селіванова О. О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд) / О. О. Селіванова – К. : Вид-во Укр. фітосоціологічного центру, 1999. – 148 с.
159. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика. Термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова – К. : Довкілля, 2006. – 716 с.
160. Снеткова Н. В. Репрезентация фрейма "налог" в английском языке : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 "Германские языки" / Н. В. Снеткова. – Иркутск, 1999. – 22 с.
161. Соколов А. Н. Прагматические аспекты перевода метонимии в поэтических текстах (на материале переводов поэтических произведений А. С. Пушкина на английский язык) : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.20 "Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание" / А. Н. Соколов. – Тюмень, 2004. – 24 с.
162. Сорокин Ю. А. Текст и его пространство // Категоризация мира: пространство и время : статьи / Ю. А. Сорокин – М., 1997. – С. 36–49.
163. Степанов Ю. С. Французская стилистика / Ю. С. Степанов – М. : Высш. шк., 1965. – 355 с.
164. Стрелковский Г. М. Перевод боевых документов Бундесвера / Г. М. Стрелковский – М. : Воениздат, 1970. – 210 с.
165. Стрелковский Г. М. Теория и практика военного перевода: немецкий язык / Г. М. Стрелковский – М. : Воениздат, 1979. – 272 с.
166. Сусык С. Ю. Способы репрезентации концепта "Террористический акт" в дискурсе СМИ (на материале французских СМИ) / С. Ю. Сусык // Вестник Челябинского гос. ун-та. – 2007. – № 17. – С. 132–138.

167. Тардыбаева Е. В. Языковая репрезентация фрейма "Закон" (на материале русского и немецкого языков) : дис. канд. филол. наук : 10.02.19 / Тардыбаева Евгения Васильевна. – Иркутск, 2006. – 182 с.
168. Телия В. Н. Русская фразеология: семантические, прагматические и лингвокультурные аспекты / В. Н. Телия – М. : Шк. "Языки русской культуры", 1996. – 284 с.
169. Толикина Е. Н. О системном соотношении терминологического сочетания и фразеологической единицы // Проблемы фразеологии : статьи. – М., 1964. – С. 150–172.
170. Трегубова Ю. О. Сфера образования в американской и британской лингвокультурах: фреймовый подход : дис. канд. филол. наук : 10.02.19 / Трегубова Юлия Олеговна. – Волгоград, 2007. – 197 с.
171. Уланова С. Б. Фрейм как структура репрезентации знаний // Когнитивные аспекты языковой категоризации : статьи / С. Б. Уланова. – Рязань, 2000. – С. 133–141.
172. Учебник военного перевода. Английский язык. Общий курс / Л. Л. Нелюбин, А. А. Дормидонтов, А. А. Васильченко и др. / под ред. Л. Л. Нелюбина. – М. : Воениздат, 1981. – 444 с.
173. Федотова Л. Н. Анализ содержания – социологический метод изучения средств массовой коммуникации / Федотова Л. Н. – М. : Институт социологии РАН, 2001. – 202 с.
174. Фененко Н. А. Переводоведение: проблемы и решения / Н. А. Фененко, А. А. Кретов // Вестник ВГУ, серия "Лингвистика и межкультурная коммуникация". – 2002. – № 3. – С. 63.
175. Филлмор Ч. Фреймы и семантика понимания / Ч. Филлмор : Пер. с англ. А. Н. Баранова // Новое в зарубежной лингвистике. Когнитивные аспекты языка. – 1988. – Вып. 23. – С. 52–93.
176. Фомина М. И. Современный русский язык. Лексикология / М. И. Фомина – М. : Высш. шк., 2003. – 415 с.

177. Цвиллинг М. Я. Эвристический аспект перевода и развитие переводческих навыков // Чтение, перевод, устная речь : статьи / М. Я. Цвиллинг. Л., 1977. – С. 172–180.
178. Чередниченко А. И. Лексико-семантические и прагматические вопросы перевода с французского языка / А. И. Чередниченко – К. : Вища шк., 1978. – 52 с.
179. Чередниченко О. І. Багатомовність і концептуальна картина світу / О. І. Чередниченко // Вісн. Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. – 2002. – Вип. 32. – С. 7–10.
180. Чередниченко О. І. Взаємодія мов, двомовність і мовленнєва культура // Мови європейського культурного ареалу: розвиток і взаємодія : статті / О. І. Чередниченко, Н. М. Биховець, О. В. Двухжилов та ін. – 1995. – С. 99–110.
181. Чередниченко О. І. Міжкультурні аспекти перекладу // Мовні і концептуальні картини світу: Мови, культури та переклад у контексті Європейського співробітництва : статті / О. І. Чередниченко. – 2001. – С. 485–489.
182. Чередниченко О. І. Об'єднавча функція мови / О. І. Чередниченко // Вісн. Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. Іноземна філологія. – 2002. – Вип. 34. – С. 6–8.
183. Чередниченко О. І. Про мову і переклад / Чередниченко О. І. – К. : Либідь, 2007. – 248 с.
184. Чередниченко О. І. Теорія і практика перекладу. Французька мова : Підруч. для студ. ін-тів і фак. іноземних мов / О. І. Чередниченко, Я. Г. Коваль. – К. : Либідь, 1995. – 319 с.
185. Чередниченко О. І. Український переклад: з минулого у сьогодення / О. І. Чередниченко // Мовні та концептуальні картини світу. – 2004. – Вип. 15. – С. 3–9.

186. Чередниченко О. І. Фразеологія сучасного політичного дискурсу / О. І. Чередниченко // Вісн. Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. Іноземна філологія. – 2001. – Вип. 31. – С. 5–7.
187. Чередниченко О. І. Міжкультурні аспекти перекладу / О. І. Чередниченко // Мовні та концептуальні картини світу. – 2004. – Спец. вип. – С. 3–6.
188. Шаховский В. И. Эмоции и когниция: концептуализация и лексикализация / В. И. Шаховский // Проблемы вербализации концептов в семантике языка и текста : междун. симпозиум, 2003 г. : матер. докл. – Волгоград, 2003. – С. 305–312.
189. Швейцер А. Д. Перевод и лингвистика / А. Д. Швейцер – М. : Воениздат, 1973. – 278 с.
190. Швейцер А. Д. Перевод и мышление. О газетно-информационном и военно-публицистическом переводе / А. Д. Швейцер – М. : Воениздат, 1973. – 280 с.
191. Швейцер А. Д. Теория перевода: статус, проблемы, аспекты / А. Д. Швейцер – М. : Наука, 1988. – 215 с.
192. Шевчук В. Н. Военно-терминологическая система в статике и динамике : автореф. дис. на соискание науч. степени докт. филол. наук : спец. 10.02.19 "Теория языка" / В. Н. Шевчук. – М., 1985. – 43 с.
193. Шевчук В. Н. Производные военные термины в английском языке: Аффиксальное словопроизводство / Шевчук В. Н. – М. : Воениздат, 1983. – 231 с.
194. Шестак Л. А. Русская языковая личность: коды образной вербализации тезауруса / Л. А. Шестак – Волгоград : Перемена, 2003. – 311 с.
195. Экономов Г. М. Особенности семантики военного термина: (на материале русского и английского языков) : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.20 "Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание" / Г. М. Экономов. – М., 1989. – 21 с.

196. Ядов В. А. Стратегия социологического исследования: Описание, объяснение, понимание социальной реальности / В. А. Ядов – М. : Добросвет, 2003. – 600 с.
197. Як підготувати і захистити дисертацію на здобуття наукового ступеня : Метод. поради. 3-тє вид., вип. і доп. автор-упорядник Л. А. Пономаренко. – К. : Ред. "Бюлетеня Вищої атестаційної комісії України", Видав. "Толока", 2007. – 80 с.
198. Яремко Я. П. Формування української військової термінології : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 "Українська мова" / Я. П. Яремко. – Дрогобич, 1997. – 16 с.
199. Baker M. In other words: A coursebook on translation / M. Baker – London & New York : Routledge, 1996. – 304 p.
200. Ballard M. Europe et traduction / M. Ballard – Ottawa : University of Ottawa Press, 1998. – 417 p.
201. Ballard M. La traduction en France à l'âge classique / M. Ballard, L. D'Hulst. - Villeneuve d'Ascq (Nord) : Presses Univ. Septentrion, 1996. – 325 p.
202. Ballard M. La traduction: de la théorie à la didactique / M. Ballard – Lille : Presses Universitaires de Lille, 1984. – 138 p.
203. Ballard M. Relations discursives et traduction / M. Ballard – Lille : Presses Universitaires de Lille, 1995. – 299 p.
204. Bassnett S. Postcolonial translation: theory and practice / S. Bassnett, H. Trivedi. – London & New York : Pinter, 1999. – 204 p.
205. Bocquet C. La traduction juridique: Fondement et méthode / C. Bocquet – Bruxelles : De Boeck Université, 2008. – 128 p.
206. Chartier D., Lauga-Hamid Introduction à la traduction: méthodologie pratique (anglais-français) / D. Chartier, M.-C. Lauga-Hamid. – Toulouse : Presses Univ. du Mirail, 1995. – 194 p.

207. Chuquet H. Approche linguistique des problèmes de traduction anglais-français / H. Chuquet, M. Paillard. – Paris : Editions Ophrys, 1987. – 451 p.
208. Darbelnet J. L. La specialisation et l'enseignement de la traduction // La Traduction, une profession : articles / J. L. Darbelnet. – Paris, 1978. – P. 189–197.
209. Delisle J. Canadian tradition // Encyclopedia of translation studies : articles / J. Delisle. – Chicago, 1998. – P. 356–365.
210. Delisle J. La traduction raisonnée: manuel d'initiation la traduction professionnelle / J. Delisle – Ottawa : Presses de l'Université d'Ottawa, 1993. – 484 p.
211. Delisle J. L'analyse du discours comme méthode de traduction: initiation la traduction. (2nd Edn.) / Delisle J. – Ottawa : University of Ottawa Press, 1982. – 282 p.
212. D'Hulst L. Cent ans de théorie française de la traduction / L. D'Hulst . – Lille : Presses Univ. Septentrion, 1990. – 256 p.
213. Fillmor Ch. Scenes and frames semantics // Linguistic Structures Processings : articles / Ch. Fillmor. – Amsterdam – New York : Oxford, 1977. – P. 59–81.
214. Gak V. G. Pour un calcul logique des equivalents de traduction / V. G. Gak // META. – 1992.– Vol. 37 – № 1. – P. 139–148.
215. Gile D. Basic concepts and models for interpreter and translator training / D. Gile – Amsterdam – Philadelphia : J. Benjamins Pub. Co., 1995. – 277 p.
216. Henry J. La traduction des jeux de mots / J. Henry. – Paris : Presses Sorbonne Nouvelle, 2003. – 297 p.
217. House J. Translation quality assessment: a model revisited / J. House – Tübingen : Narr, Niemeyer, 1997. – 205 p.
218. Klaudi K. Concretization and generalization of meaning in translation / K. Klaudi // In Translation and meaning. – 1995. – Part 3. – P. 141–152.
219. Lakoff G. Metaphors We Live By / G. Lakoff, M. Johnson. – Chicago, Routledge, 1990. – 500 p.

220. Langacker R. W. Foundations of Cognitive Grammar: Theoretical Prerequisites. – Stanford: Stanford Univ. Press, 1987. – Vol. 1. – 516 p.
221. Langacker R. W. The conceptual basis of cognitive semantic // Language and conceptualization / Ed. by J. Nuyts and E. Pederson / R. W. Langacker. – Cambridge, 1997. – 281 p.
222. Lefevere A. Translation, rewriting and the manipulation of literary frame / A. Lefevere. – London – New York : Routledge, 1992. – 170 p.
223. Loffler-Laurian A-M. La traduction automatique / A-M. Loffler-Laurian. – Villeneuve d'Ascq (Nord) : Presses Univ. Septentrion, 1996. – 156 p.
224. Mareschal G. La formation à la traduction professionnelle / G. Mareschal. – Ottawa : University of Ottawa Press, 2003. – 212 p.
225. Margot J.-C. Traduire sans trahir: la théorie de la traduction et son application aux textes bibliques / J.-C. Margot. – Lausanne : L'AGE D'HOMME, 1990. – 388 p.
226. Milliaressi T. La traduction: philosophie, linguistique et didactique / T. Milliaressi. – Lille : Université Charles de Gaulle-Lille 3, 2009. – 444 p.
227. Minsky M. A framework for representing knowledge / M. Minsky // Frame conceptions and text understanding : articles / M. Minsky. – N.Y., 1980. – P. 1–25.
228. Munday G. Introducing translation studies / G. Munday. – New York : Routledge, 1995. – 222 p.
229. Newmark P. A. More paragraphs on translation / P. A. Newmark. – Clevedon : Multilingual Matters, 1998. – 226 p.
230. Newmark P. A. Textbook of translation / P. A. Newmark. – London : Prentice Hall International (UK) Ltd., 1988. – 301 p.
231. Nida E. A. The theory and practice of translation / E. A. Nida, C. Taber. – Leiden, 1969. – 202 p.
232. Seleskovitch D. Le dilemme terminologique de la traduction / D. Seleskovitch // Traduire. – 1998. – № 175. – P. 17–29.

233. Tcherednytchenko O. La traduction en Ukraine: histoire et modernité // La traduction au seuil du XXIe siècle: histoire, théorie, méthodologie : articles / O. Tcherednytchenko. – K., 1997. – P. 8–18.
234. Vegliante J.-C. D'écrire la traduction / J.-C. Vegliante. – Paris : Presses Sorbonne Nouvelle, 1996. – 228 p.
235. Venuti L. The translation studies reader / L. Venuti. – London – New York: Routledge, 2000. – 541 p.
236. Venuti L. The translator's invisibility: a history of translation / L. Venuti. – London – New York : Routledge, 1995. – 353 p.
237. Vinay J. P. Stylistique comparé du français et de l'anglais. Méthode de traduction / J. P. Vinay, J. Darbelnet. – Paris : Didier, 1972. – 321 p.
238. Vinay J. P. Stylistique comparée du français et de l'anglais. Méthode de traduction / J. P. Vinay, J. Darbelnet. – Paris : Didier, 1958. – 337 p.
239. Vogeleer S. L'interprétation du texte et la traduction / S. Vogeleer. – Leuven : Peeters Publishers, 1995. – 178 p.

ДЖЕРЕЛА ДОВІДКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

240. Великий зведений орфографічний словник сучасної української лексики: 253 000 слів / уклад. В. Т. Бусел. – К. – Ірпінь (Київ. обл.) : Перун, 2004. – 887 с.
241. Великий тлумачний словник сучасної української мови / ред. В. Т. Бусел. – К. – Ірпінь (Київ. обл.) : Перун, 2005. – 1728 с.
242. Великий тлумачний словник сучасної української мови / ред. В. Т. Бусел. – К. – Ірпінь (Київ. обл.) : Перун, 2002. – 1426 с.
243. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. – Ірпінь : ВТФ "Перун", 2003. – 1440 с.
244. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 170 000 / ред. В. Т. Бусел. – К. – Ірпінь : ВТФ "Перун", 2003. – 1427 с.

245. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 170 000 слів і словосполучень / ред. В. Т. Бусел. – К. – Ірпінь : ВТФ "Перун", 2004. – 1440 с.
246. Великий тлумачний словник української мови / ред. Т. В. Ковальова. – Х. : Фоліо, 2005. – 767 с.
247. Военный энциклопедический словарь / пред. гл. ред. комиссии С. Ф. Ахромеев. – М. : Воениздат, 1986. – 863 с. с ил., 30 л. ил.
248. Гак В. Г. Новый французско-русский словарь: 70 000 слов, 200 000 единиц перевода / В. Г. Гак, К. А. Ганшина. – 6-е изд., стереотип. – М. : Русский язык, 2006. – 1194 с.
249. Ганич Д. І. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К. : Вища шк., 1985. – 360 с.
250. Єрмоленко С. Я. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С. Я. Єрмоленко, С. П. Бибик, О. Г. Тодор. – К. : Либідь, 2001. – 224 с.
251. Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Яйцева. – М. : Советская энциклопедия, 2002. – 707 с.
252. Остапенко В. П. Французско-русский военный словарь: 60000 / состав. В. П. Остапенко, В. А. Поляков, К. Н. Редозубов. – М. : Воениздат, 1976. – 880 с.
253. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика. Термінологічна енциклопедія. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
254. Словник синонімів української мови / Л. М. Полюга. – 2-е вид. – К. : Довіра, 2006. – 477 с.
255. Сучасний тлумачний словник української мови: 65000 слів / за заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В.В. Дубічинського. – Х. : ВД "ШКОЛА", 2006. – 1008 с.
256. Тлумачний словник української мови: 14 000 / уклад. Т. В. Ковальова, Л.П. Коврига. – Х. : Синтекс, 2005. – 672 с.

257. Тлумачний словник української мови: Понад 12 500 ст. (близько 40 000 сл.) / ред. В. С. Калашник. – 2-е вид., виправл. і доповн. – Х. : Прапор, 2004. – 992 с.
258. Українсько-російський словник наукової термінології: Близько 100 000 термінів і термінів-словосполучень / ред. Л. О. Симоненко. – К. : Перун, 2004. – 403 с.
259. Французько-український словник / уклад. О. О. Андрієвська, Л. А. Яворовська. – Париж : P.I.U.F, 1994. – 792 с.
260. Французько-українсько-англійський міжвидовий словник з тактики та логістики. Dictionnaire interarmées de termes tactiques et logistiques français-ukrainien-anglais : в 2-х т. / Центр розробки Доктрини застосування Збройних Сил Французької Республіки, Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Військовий ін-т / за ред. Р. Гардера та В. В. Балабіна. – К. : Логос, 2007. – 633 с.
261. Французько-українсько-англійський словник зовнішніх зв'язків, стратегії та безпеки. Dictionnaire des relations internationales, de strategie et de securité français-ukrainien-anglais / Центр розробки Доктрини застосування Збройних Сил Французької Республіки, Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Військовий ін-т / за ред. Р. Гардера та В. В. Балабіна. – К. : Логос, 2006. – 231 с.
262. AAP-6 Glossaire OTAN de termes et definitions français et anglais. – Paris : 2002. – 421 p.
263. Anthony L. AntConc 3.2.1w / Anthony L. [Електронний ресурс] // Center for English Language Education in Science and Engineering, School of Science and Engineering, Waseda University, 3-4-1 Okubo, Shinjuku-ku, Tokyo 169-8555, Japan. – 2007. – Режим доступу до програми : <http://www.antlab.sci.waseda.ac.jp/software.html>
264. Glossaire interarmées des termes et expressions relatifs à l'emploi opérationnel des forces. – Paris : 1999. – 148 p.

265. Le Robert&Clé internationale. – Paris : Rotolito Lombarda, 1999. – 1232 p.
266. Méméto de correspondance militaire à l'usage de l'officier d'état-major. – Paris : 1997. – 105 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

267. Concept d'emploi des feux sol-sol (Approuvé le 05 juillet 2001, sous le n°000681/DEF/EMA/EMP.1/NP – Edition juillet 2001) [Електронний ресурс] / Commandement de la doctrine et de l'Enseignement militaire Supérieur, Centre de recherche et de Documentation. – Paris : – 2 електрон. опт. диски (CD-ROM) : кольор. ; 12 см. – Систем. вимоги: Pentium-266 ; 128 RAM ; CD-ROM Windows 98/2000/NT/XP. – Назва з титул. екрану. – 53 p.
268. Концепція застосування наземної артилерії (Затверджено 5 липня 2001, n°000681/DEF/EMA/EMP.1/NP) [Електронний ресурс]. – К. : ВІ КНУ, 2006. – 53 с.
269. Concept RECAMP XXI (Approuvé le 28 décembre 2001, sous le n° 001236 /DEF/EMA/EMP.1/NP – Edition 2001). [Електронний ресурс] / Commandement de la doctrine et de l'Enseignement militaire Supérieur, Centre de recherche et de Documentation. – Paris : – 2 електрон. опт. диски (CD-ROM) : кольор. ; 12 см. – Систем. вимоги: Pentium-266 ; 128 RAM ; CD-ROM Windows 98/2000/NT/XP. – Назва з титул. екрану. – 25 p.
270. Концепція RECAMP XXI (Затверджено 28 грудня 2001, n° 001236 /DEF/EMA/EMP.1/NP – Видання 2001) [Електронний ресурс]. – К. : ВІ КНУ, 2008. – 25 с.
271. Livre blanc de la defense (Edition 1994). [Електронний ресурс] / Commandement de la doctrine et de l'Enseignement militaire Supérieur, Centre de recherche et de Documentation. – Paris : – 2 електрон. опт. диски (CD-ROM) : кольор. ; 12 см. – Систем. вимоги: Pentium-266 ; 128 RAM ; CD-ROM Windows 98/2000/NT/XP. – Назва з титул. екрану. – 178 p.

272. Біла книга (Видання 1994). [Електронний ресурс]. – К. : ВІ КНУ, 2006. – 178 с.
273. Doctrine Interarmées du commandement en opération (Approuvé le 05 juillet 2001, sous le n°000681/DEF/EMA/EMP.1/NP– Edition juillet 2001). [Електронний ресурс] / Commandement de la doctrine et de l'Enseignement militaire Supérieur, Centre de recherche et de Documentation. – Paris : – 2 електрон. опт. диски (CD-ROM) : кольор. ; 12 см. – Систем. вимоги: Pentium-266 ; 128 RAM ; CD-ROM Windows 98/2000/NT/XP. – Назва з титул. екрану. – 120 р.
274. Загальновійськова доктрина з організації командування під час проведення операцій (Затверджено 5 липня 2001, n°000681/DEF/EMA/EMP.1/NP– Видання липень 2001). [Електронний ресурс]. – К. : ВІ КНУ, 2006. – 120 с.
275. Doctrine d'emploi des unités blindées (Approuvé en 2000 sous le N° 632 /DEF/EMA/EMP.3/NP et sous le N° 001118/DEF/EMA/EMP.3/NP – Edition 2000). [Електронний ресурс] / Commandement de la doctrine et de l'Enseignement militaire Supérieur, Centre de recherche et de Documentation. – Paris : – 2 електрон. опт. диски (CD-ROM) : кольор. ; 12 см. – Систем. вимоги: Pentium-266 ; 128 RAM ; CD-ROM Windows 98/2000/NT/XP. – Назва з титул. екрану. – 71 р.
276. Доктрина з використання бронетанкових підрозділів (Затверджено N° 632 /DEF/EMA/EMP.3/NP та за номером N° 001118/DEF/EMA/EMP.3/NP – Видання 2000). [Електронний ресурс]. – К. : ВІ КНУ, 2005. – 71 с.
277. Manuel d'emploi du système CARTHAGE (Approuvé le 19 novembre 2001 sous le n° 20353 / ESAT / CDT/DEP – Edition octobre 2001). [Електронний ресурс] / Commandement de la doctrine et de l'Enseignement militaire Supérieur, Centre de recherche et de Documentation. – Paris : – 2 електрон. опт. диски (CD-ROM) : кольор. ; 12 см. – Систем. вимоги: Pentium-266 ; 128 RAM ; CD-ROM Windows 98/2000/NT/XP. – Назва з титул. екрану. – 63 р.

278. Керівництво з використання систем CARTHAGE (Затверджено 19 листопада 2001 n° 20353 / ESAT / CDT/DEP – Видання жовтень 2001). [Електронний ресурс]. – К. : ВІ КНУ, 2002. – 63 с.
279. Manuel d'emploi de l'escadron d'éclairage et d'investigation (Approuvé le 30 novembre 1998 sous le n° 1724/DEMSAT/CDE/CREDAT – Edition 1998). [Електронний ресурс] / Commandement de la doctrine et de l'Enseignement militaire Supérieur, Centre de recherche et de Documentation. – Paris : – 2 електрон. опт. диски (CD-ROM) : кольор. ; 12 см. – Систем. вимоги: Pentium-266 ; 128 RAM ; CD-ROM Windows 98/2000/NT/XP. – Назва з титул. екрану. – 121 р.
280. Керівництво з застосування ескадрону розвідки (Затверджено 30 листопада 1998 n° 1724/DEMSAT/CDE/CREDAT – Видання 1998). [Електронний ресурс]. – К. : ВІ КНУ, 2005. – 121 с.
281. Manuel d'emploi de la section d'appui (Approuvé le 20 octobre 1999 sous le n° 8953/EAI/CETEI – Edition 1999). [Електронний ресурс] / Commandement de la doctrine et de l'Enseignement militaire Supérieur, Centre de recherche et de Documentation. – Paris : – 2 електрон. опт. диски (CD-ROM) : кольор. ; 12 см. – Систем. вимоги: Pentium-266 ; 128 RAM ; CD-ROM Windows 98/2000/NT/XP. – Назва з титул. екрану. – 138 р.
282. Керівництво по застосуванню відділення підтримки (Затверджено 20 жовтня 1999 n° 8953/EAI/CETEI – Видання 1999). [Електронний ресурс]. – К. : ВІ КНУ, 2008. – 138 с.
283. Doctrine Interarmées sur la prévention des crises (volet militaire) (Approuvé le 20 juin 2000 sous le n° 001100 /DEF/EMA/EMP.1/NP – Edition 2000). [Електронний ресурс] / Commandement de la doctrine et de l'Enseignement militaire Supérieur, Centre de recherche et de Documentation. – Paris : – 2 електрон. опт. диски (CD-ROM) : кольор. ; 12 см. – Систем. вимоги: Pentium-266 ; 128 RAM ; CD-ROM Windows 98/2000/NT/XP. – Назва з титул. екрану. – 37 р.

284. Загальновійськова доктрина з попередження криз (військовий розділ) (Затверджено 20 червня 2000 n° 001100 /DEF/EMA/EMP.1/NP – Видання 2000). [Електронний ресурс]. – К. : ВІ КНУ, 2006. – 37 с.
285. Concept national de recherche et de sauvetage au combat (Approuvé le 4 août 2000 sous le n° 0731 /DEF/EMA/EMP.4/NP – Edition 2000). [Електронний ресурс] / Commandement de la doctrine et de l'Enseignement militaire Supérieur, Centre de recherche et de Documentation. – Paris : – 2 електрон. опт. диски (CD-ROM) : кольор. ; 12 см. – Систем. вимоги: Pentium-266 ; 128 RAM ; CD-ROM Windows 98/2000/NT/XP. – Назва з титул. екрану. – 12 р.
286. Національна концепція з пошукових та рятувальних операцій під час ведення бойових дій (Затверджено 4 серпня 2000 n° 0731 /DEF/EMA/EMP.4/NP – Видання 2000). [Електронний ресурс]. – К. : ВІ КНУ, 2006. – 12 с.
287. Doctrine interarmées d'emploi des forces en opération. (Edition Septembre 2001). [Електронний ресурс] / Commandement de la doctrine et de l'Enseignement militaire Supérieur, Centre de recherche et de Documentation. – Paris : – 2 електрон. опт. диски (CD-ROM) : кольор. ; 12 см. – Систем. вимоги: Pentium-266 ; 128 RAM ; CD-ROM Windows 98/2000/NT/XP. – Назва з титул. екрану. – 234 р.
288. Загальновійськова доктрина застосування сил під час проведення операцій (Видання вересень 2001) [Електронний ресурс]. – К. : ВІ КНУ, 2006. – 234 с.
289. ТТА 901 Forces terrestres en operations (Edition avril 1999) [Електронний ресурс] / Commandement de la doctrine et de l'Enseignement militaire Supérieur, Centre de recherche et de Documentation. – Paris : – 2 електрон. опт. диски (CD-ROM) : кольор. ; 12 см. – Систем. вимоги: Pentium-266 ; 128 RAM ; CD-ROM Windows 98/2000/NT/XP. – Назва з титул. екрану. – 150 р.

290. ТТА 901 Сухопутні війська під час проведення операцій (Видання квітень 1999) [Електронний ресурс]. – К. : ВІ КНУ, 2006. – 150 с.
291. ART 441-2 Manuel d'emploi et de mise en œuvre de la batterie SATCP MISTRAL (Approuvé le 24 janvier 2001 sous le N° 181 / EAA / DGEA – Edition 2001) [Електронний ресурс] / Commandement de la doctrine et de l'Enseignement militaire Supérieur, Centre de recherche et de Documentation. – Paris : – 2 електрон. опт. диски (CD-ROM) : кольор. ; 12 см. – Систем. вимоги: Pentium-266 ; 128 RAM ; CD-ROM Windows 98/2000/NT/XP. – Назва з титул. екрану. – 55 р.
292. ART 441-2 Керівництво з застосування батареї комплексів SATCP MISTRAL (Затверджено 24 січня 2001 N° 181 / EAA / DGEA (Видання 2001) [Електронний ресурс]. – К. : ВІ КНУ, 2006. – 55 с.
293. Directive sur l'organisation du commandement interarmées hors du territoire métropolitain (Approuvé le 03 juillet 2001 sous le n°00674/DEF/EMAT/EMP.4/NP – Edition 2001). [Електронний ресурс] / Commandement de la doctrine et de l'Enseignement militaire Supérieur, Centre de recherche et de Documentation. – Paris : – 2 електрон. опт. диски (CD-ROM) : кольор. ; 12 см. – Систем. вимоги: Pentium-266 ; 128 RAM ; CD-ROM Windows 98/2000/NT/XP. – Назва з титул. екрану. – 17 р.
294. Директива з організації загальновійськового командування поза територією метрополії (Затверджено 03 липня 2001 n°00674/DEF/EMAT/EMP.4/NP – Видання 2001). [Електронний ресурс]. – К. : ВІ КНУ, 2006. – 17 с.
295. ТТА 601 bis – Matériels et équipements de défense NBC (Approuvé le 9 septembre 1999 sous le n°6639/EDNBC/COMECOL – Edition 2ème Semestre 1999) [Електронний ресурс] / Commandement de la doctrine et de l'Enseignement militaire Supérieur, Centre de recherche et de Documentation. – Paris : – 2 електрон. опт. диски (CD-ROM) : кольор. ; 12 см. – Систем. вимоги: Pentium-266 ; 128 RAM ; CD-ROM Windows 98/2000/NT/XP. – Назва з титул. екрану. – 211 р.

296. ТТА 601 bis – Техніка та обладнання РХБЗ (Затверджено 9 вересня 1999 н°6639/EDNBC/COMECOL – Видання 2 півріччя 1999). [Електронний ресурс]. – К. : ВІ КНУ, 2006. – 211 с.
297. Doctrine Interarmés d'emploi des forces en opération (Edition Septembre 2001). [Електронний ресурс] / Commandement de la doctrine et de l'Enseignement militaire Supérieur, Centre de recherche et de Documentation. – Paris : – 2 електрон. опт. диски (CD-ROM) : кольор. ; 12 см. – Систем. вимоги: Pentium-266 ; 128 RAM ; CD-ROM Windows 98/2000/NT/XP. – Назва з титул. екрану. – 234 р.
298. Загальновійськова доктрина застосування сил під час проведення операцій (Видання вересень 2001). [Електронний ресурс]. – К. : ВІ КНУ, 2006. – 234 с.
299. Manuel d'emploi relatif au soutien logistique des unités de la brigade aéromobile (Approuvé le 23 juillet 2001 sous le n°957 /CDES/CREDAT/B7 – Edition 2001). [Електронний ресурс] / Commandement de la doctrine et de l'Enseignement militaire Supérieur, Centre de recherche et de Documentation. – Paris : – 2 електрон. опт. диски (CD-ROM) : кольор. ; 12 см. – Систем. вимоги: Pentium-266 ; 128 RAM ; CD-ROM Windows 98/2000/NT/XP. – Назва з титул. екрану. – 53 р.
300. Керівництво з тилової підтримки підрозділів аеромобільної бригади (Затверджено 23 липня 2001 н°957 /CDES/CREDAT/B7 – Edition 2001). [Електронний ресурс]. – К. : ВІ КНУ, 2006. – 53 с.
301. ТТА 750 – Manuel d'emploi relatif aux franchissements (Approuvé le 28 septembre 2001 sous le n° 1138 /CDES/CREDAT/B8 – Edition 2001). [Електронний ресурс] / Commandement de la doctrine et de l'Enseignement militaire Supérieur, Centre de recherche et de Documentation. – Paris : – 2 електрон. опт. диски (CD-ROM) : кольор. ; 12 см. – Систем. вимоги: Pentium-266 ; 128 RAM ; CD-ROM Windows 98/2000/NT/XP. – Назва з титул. екрану. – 77 р.

302. ТТА 750 – Керівництво з подолання перешкод (Затверджено 28 вересня 2001 н° 1138 /CDES/CREDAT/B8 – Видання 2001). [Електронний ресурс]. – К. : ВІ КНУ, 2006. – 77 с.
303. Concept national des opérations aéroportées (Approuvé le 26 avril 2002 sous le n° 00401/DEF/EMA/EMP/NP – Edition 2002). [Електронний ресурс] / Commandement de la doctrine et de l'Enseignement militaire Supérieur, Centre de recherche et de Documentation. – Paris : – 2 електрон. опт. диски (CD-ROM) : кольор. ; 12 см. – Систем. вимоги: Pentium-266 ; 128 RAM ; CD-ROM Windows 98/2000/NT/XP. – Назва з титул. екрану. – 17 р.
304. Національна концепція проведення аеромобільних операцій (Затверджено 26 квітня 2002 н° 00401/DEF/EMA/EMP/NP – Видання 2002). [Електронний ресурс]. – К. : ВІ КНУ, 2006. – 17 с.
305. Manuel d'emploi de la section équipement de plage (Approuvé le 31 juillet 2002 sous le n°06658/DEF/ESAG/DEP – Edition 2002). [Електронний ресурс] / Commandement de la doctrine et de l'Enseignement militaire Supérieur, Centre de recherche et de Documentation. – Paris : – 2 електрон. опт. диски (CD-ROM) : кольор. ; 12 см. – Систем. вимоги: Pentium-266 ; 128 RAM ; CD-ROM Windows 98/2000/NT/XP. – Назва з титул. екрану. – 42 р.
306. Керівництво із застосування підрозділу для облаштування зони висадки (Затверджено 31 липня 2002 року н°06658/DEF/ESAG/DEP – Видання 2002). [Електронний ресурс]. – К. : ВІ КНУ, 2006. – 42 с.
307. Manuel sur la participation aux opérations de maintien de la paix menées sous l'égide des Nations Unis. [Електронний ресурс] / Commandement de la doctrine et de l'Enseignement militaire Supérieur, Centre de recherche et de Documentation. – Paris : – 2 електрон. опт. диски (CD-ROM) : кольор. ; 12 см. – Систем. вимоги: Pentium-266 ; 128 RAM ; CD-ROM Windows 98/2000/NT/XP. – Назва з титул. екрану. – 110 р.
308. Керівництво з участі в миротворчих операціях під егідою ООН. [Електронний ресурс]. – К. : ВІ КНУ, 2006. – 110 с.

309. Le Méméto d'organisation et de fonctionnement de PC de niveau 3 (Approuvé le 29 juin 2001 sous le n°17346/CFAT/DIV.EMPLOI/BEO/AO – Edition 2001). [Електронний ресурс] / Commandement de la doctrine et de l'Enseignement militaire Supérieur, Centre de recherche et de Documentation. – Paris : – 2 електрон. опт. диски (CD-ROM) : кольор. ; 12 см. – Систем. вимоги: Pentium-266 ; 128 RAM ; CD-ROM Windows 98/2000/NT/XP. – Назва з титул. екрану. – 233 р.
310. Довідник з організації роботи командного пункту 3 рівня (Затверджено 29 червня 2001 n°17346/CFAT/DIV.EMPLOI/BEO/AO – Видання 2001). [Електронний ресурс]. – К. : ВІ КНУ, 2006. – 233 с.
311. Concept d'emploi des forces (Edition corrigée du 8 octobre 1997). [Електронний ресурс] / Commandement de la doctrine et de l'Enseignement militaire Supérieur, Centre de recherche et de Documentation. – Paris : – 2 електрон. опт. диски (CD-ROM) : кольор. ; 12 см. – Систем. вимоги: Pentium-266 ; 128 RAM ; CD-ROM Windows 98/2000/NT/XP. – Назва з титул. екрану. – 32 р.
312. Концепція застосування сил (Видання виправлене від 8 жовтня 1997). [Електронний ресурс]. – К. : ВІ КНУ, 2006. – 32 с.
313. Directive sur l'organisation du commandement interarmées hors du territoire métropolitain (Approuvé le 03 juillet 2001 sous le n°00674/DEF/EMAT/EMP.4/NP – Edition 2001). [Електронний ресурс] / Commandement de la doctrine et de l'Enseignement militaire Supérieur, Centre de recherche et de Documentation. – Paris : – 2 електрон. опт. диски (CD-ROM) : кольор. ; 12 см. – Систем. вимоги: Pentium-266 ; 128 RAM ; CD-ROM Windows 98/2000/NT/XP. – Назва з титул. екрану. – 17 р.
314. Директива із організації загальновійськового командування поза територією метрополії (Затверджено 03 липня 2001 n°00674/DEF/EMAT/EMP.4/NP – Видання 2001). [Електронний ресурс]. – К. : ВІ КНУ, 2006. – 17 с.

315. ART 223 – Emploi et mise en oeuvre du détachement de liaison et des équipes d'observation en profondeur (Approuvé le 24 janvier 2001 sous le n°215/EAA/DGEA – Edition 2001). [Електронний ресурс] / Commandement de la doctrine et de l'Enseignement militaire Supérieur, Centre de recherche et de Documentation. – Paris : – 2 електрон. опт. диски (CD-ROM) : кольор. ; 12 см. – Систем. вимоги: Pentium-266 ; 128 RAM ; CD-ROM Windows 98/2000/NT/XP. – Назва з титул. екрану. – 64 р.
316. Керівництво з використання підрозділів зв'язку та груп спостереження на далекі відстані (Затверджено 24 січня 2001 н°215/EAA/DGEA – Видання 2001). [Електронний ресурс]. – К. : ВІ КНУ, 2006. – 64 с.
317. Manuel d'organisation et de fonctionnement de la zone logistique de théâtre (Approuvé le 31 juillet 2000 sous le n°1632 CDES/CAB – Edition juillet 2000). [Електронний ресурс] / Commandement de la doctrine et de l'Enseignement militaire Supérieur, Centre de recherche et de Documentation. – Paris : – 2 електрон. опт. диски (CD-ROM) : кольор. ; 12 см. – Систем. вимоги: Pentium-266 ; 128 RAM ; CD-ROM Windows 98/2000/NT/XP. – Назва з титул. екрану. – 214 р.
318. Керівництво з організації та функціонування зон тилового забезпечення театру воєнних дій (Затверджено 31 липня 2000 н°1632 CDES/CAB – Видання липень 2000). [Електронний ресурс]. – К. : ВІ КНУ, 2006. – 214 с.
319. ALAT 100 – Concept d'emploi des forces aéromobiles au sein de l'armée de terre (Approuvé le 05 juin 2000 sous le N°104/DEF/EMAT/BCSF/ALAT) – Edition 2000). [Електронний ресурс] / Commandement de la doctrine et de l'Enseignement militaire Supérieur, Centre de recherche et de Documentation. – Paris : – 2 електрон. опт. диски (CD-ROM) : кольор. ; 12 см. – Систем. вимоги: Pentium-266 ; 128 RAM ; CD-ROM Windows 98/2000/NT/XP. – Назва з титул. екрану. – 34 р.
320. ALAT 100 Концепція застосування аеромобільних підрозділів у складі сухопутних військ (Затверджено 05 червня 2000

- N°104/DEF/EMAT/BCSF/ALAT, Видання 2000). [Електронний ресурс]. – К. : ВІ КНУ, 2006. – 34 с.
321. Doctrine interarmée sur la prévention (prévention des crises et diplomatie de Défense) (Approuvé le 03 juillet 2002 sous le n° 556 /DEF/EMA/EMP.1/NP et sous le n° 14 /DEF/EMA/SCRI/NP – Edition 2002). [Електронний ресурс] / Commandement de la doctrine et de l'Enseignement militaire Supérieur, Centre de recherche et de Documentation. – Paris : – 2 електрон. опт. диски (CD-ROM) : кольор. ; 12 см. – Систем. вимоги: Pentium-266 ; 128 RAM ; CD-ROM Windows 98/2000/NT/XP. – Назва з титул. екрану. – 37 р.
322. Загальновійськова доктрина з попередження криз та оборонної дипломатії (Затверджена 03 липня 2002 н° 556 /DEF/EMA/EMP.1/NP та н° 14 /DEF/EMA/SCRI/NP – Видання 2002). [Електронний ресурс]. – К. : ВІ КНУ, 2006. – 37 с.
323. TTA 904 – Manuel d'emploi de la brigade interarmés générique (Approuvé sous le n° 550 /CDES/CREDAT/B1 – Edition 2000). [Електронний ресурс] / Commandement de la doctrine et de l'Enseignement militaire Supérieur, Centre de recherche et de Documentation. – Paris : – 2 електрон. опт. диски (CD-ROM) : кольор. ; 12 см. – Систем. вимоги: Pentium-266 ; 128 RAM ; CD-ROM Windows 98/2000/NT/XP. – Назва з титул. екрану. – 154 р.
324. TTA 904 – Керівництво з використання загальновійськової бригади (Затверджено н° 550 /CDES/CREDAT/B1 – Видання 2000). [Електронний ресурс]. – К. : ВІ КНУ, 2006. – 154 с.
325. SIC 903 – Manuel d'emploi du système d'information et de communications de la division (Approuvé le 1er octobre 2001 sous le N° 1141/CDES/CREDAT, Edition 2001). [Електронний ресурс] / Commandement de la doctrine et de l'Enseignement militaire Supérieur, Centre de recherche et de Documentation. – Paris : – 2 електрон. опт. диски (CD-ROM) : кольор. ; 12 см. – Систем. вимоги: Pentium-266 ; 128 RAM ; CD-ROM Windows 98/2000/NT/XP. – Назва з титул. екрану. – 254 р.

326. SIC 903 – Керівництво з використання інформаційної та комунікаційної системи в дивізії (Затверджено 1 жовтня 2001 N° 1141/CDES/CREDAT, Видання 2001) [Електронний ресурс]. – К. : ВІ КНУ, 2006. – 254 с.
327. Concept de soutien logistique (Approuvé le 27 juin 2000, sous le n° 1489/DEF/EMAT/LOG/EOE – Edition 2000). [Електронний ресурс] / Commandement de la doctrine et de l'Enseignement militaire Supérieur, Centre de recherche et de Documentation. – Paris : – 2 електрон. опт. диски (CD-ROM) : кольор. ; 12 см. – Систем. вимоги: Pentium-266 ; 128 RAM ; CD-ROM Windows 98/2000/NT/XP. – Назва з титул. екрану. – 90 р.
328. Концепція організації тилового забезпечення (Затверджено 27 червня 2000, n° 1489/DEF/EMAT/LOG/EOE – Видання 2000). [Електронний ресурс]. – К. : ВІ КНУ, 2006. – 90 с.